
PEAMISED VÄLJAKUTSED EESTI KONKURENTSIVÕIME TÕSTMISEL

**EELANALÜÜS EL2020 JA EESTI2020 EESMÄRKIDE SEADMISEKS NING
JÄRGNEVA 10 AASTA POLIITIKAPRIORITEETIDE NING EESTI EL HUVIDE
ARUTELUKS**

**Riigikantselei strateegiabüroo
Mai 2010**

SISSEJUHATUS

Analüüsi eesmärgid

Analüüsi eesmärgiks on tuua välja Eesti peamised väljakutsed konkurentsivõime tõstmisel. Keskendutakse struktuursetele väljakutsele, mis on olulised järgmise 10 aasta perspektiivis.

Selleks:

- analüüsitakse peamisi rahvusvahelisi trende, mis Eesti arengut mõjutavad;
- võrreldakse Eesti konkurentsipositsiooni teiste riikidega;
- tuuakse välja peamised pikaajalised arengutrendid Eestis, mis mõjutavad erinevaid poliitikavaldkondi;
- analüüsitakse konkurentsivõimega seotud poliitikavaldkondade peamisi arenguid viimastel aastatel.

Eesti konkurentsivõime on tihedalt seotud arengutega Euroopa Liidus. Eesti konkurentsivõime tõstmiseks ei piisa sageli vaid valitsuse otsustest, neid peavad toetama muutused Euroopa Liidu poliitikates. Seetõttu puudutatakse analüüsis mõneti ka Euroopa 2020 strateegiaga seotud Euroopa Liidu poliitika seniseid- ja tulevikuarenguid ning Eesti huve Euroopa Liidu poliitika kujundamisel. Põhjalikum Eesti väljakutsete analüüs Euroopa Liidus on koondatud eraldi dokumenti („Mõttepaber EL poliitika tuleviku väljakutsete kohta“).¹

Analüüsi tulemus

Analüüsi tulemusel kaardistatakse peamised väljakutsed järgneval 10 aastal Eesti 2020 strateegiaga seotud poliitika arendamiseks. Seega ei keskendu tehtud ettepanekud lähiaja probleemidele vaid toovad välja Eesti pikemaajalised väljakutsed, mille lahendamisele hakkavad tegelema järgnevad valitsused. Lisaks sellele on analüüsi tulemused sisendiks tervikliku analüüsi koostamiseks Eesti huvidest Euroopa Liidus ning EL uue finantsperspektiiviga seotud eelarveliste väljakutsete kaardistamiseks ja analüüsimiseks.

Analüüsi taust ja vajalikkus

Analüüsi esimene etapp loob eeldused strateegia Eesti 2020 koostamiseks, mis töötatakse välja Euroopa 2020 strateegiaprotsessi raames ning Eesti pikaajalise Euroopa Liidu poliitika edasiarendamiseks.

Konkurentsivõime väljakutsete kaardistamine toimub paralleelselt Euroopa Komisjoni samalaadse analüüsiga, mis saab olema sisendiks juuni Ülemkogule. Euroopa Komisjon analüüsib nii Euroopa Liidu kui liikmesriikide tasandil peamisi makromajandusliku mõjuga struktuursete väljakutseid, mida hakatakse lahendada strateegia „Euroopa 2020“ raames. Eesti analüüs on vajalik Eesti seisukohtade kujundamiseks Euroopa strateegia kujundamisel ning strateegia „Eesti 2020“ väljatöötamise alustamiseks.

Euroopa Liidu ees seisvate väljakutsete kaardistamine toimub samuti kontekstis, kus EL tasandil on lõpule jõudnud institutsionaalne reform (Lissaboni reformilepe), nn tarkade grupi lõppraporti

¹ Mõttepaberi esimene versioon on hetkel Riigikantslei EL sekretariaadi poolt koostamisel.

koostamine EL pika-ajalistest väljakutsetest ning Mario Monti poolt juhitud töö siseturu edasiarendamiseks. Samuti on algamas eel-läbirääkimised nii EL uue eelarveperspektiivi mahu ja eesmärkide, kui ka eelarve suurimate kulupoliitikate reformimise osas.

Seos teiste protsessidega

2010. aastal koostab Riigikantselei koostöös ministeeriumitega valitsuse töö analüüsi, mis on analüütiline kokkuvõtte valitsuse tegevusprogrammi 2007-2011 täitmisest. Analüüsis antakse ülevaade valitsusele prioriteetsete arengunäitajate arengutest 4 aasta jooksul, tuuakse ära valitsuse peamised tegevused ning käivitatud olulised protsessid. Täiendavalt kaardistatakse peamised väljakutsed poliitika arendamisel nendes valdkondades, mida strateegia „Eesti 2020“ protsess ei kata.

Valitsuse töö analüüs täiendab konkurentsivõime tõstmise väljakutsete ja Eesti EL huvide kaardistamise analüüsi. Protsessid loovad koos aluse kvaliteetse valitsuse tegevusprogrammi kujundamiseks aastateks 2011-2015.

Edasised sammud

Strateegia „Eesti 2020“ koostamine

Esialgse analüüsi põhjal toimub põhjalik ministeeriumite vaheline arutelu peamiste väljakutsete osas. Lisaks konsulteeritakse valitsuse väliste partneritega.

Pärast peamiste väljakutse arutelu töötatakse strateegia „Eesti 2020“ ettevalmistamiseks 2010. aasta sügiseks koostöös ministeeriumite ning rahvusvaheliselt tunnustatud ekspertidega välja võimalikud meetmed väljakutsetele vastamiseks. Välja pakutavad alternatiivid on aluseks uuele valitsusele strateegia „Eesti 2020“ koostamisel, mis peaks valmima 2011. aasta suveks.

Valitsuse tegevusprogrammi koostamine

Riigikantselei strateegiabüroo koostab varasuveks valitsuse töö analüüsi raames arengunäitajate ülevaade ning varasügiseks koostöös ministeeriumitega valitsuse 4 aasta peamiste tegevuste ning olulisemate käivitatud protsessi analüüsi. Ministeeriumite ettepanekute põhjal kaardistatakse ka kõikide poliitikavaldkondade peamised väljakutsed 10 aasta perspektiivis ning üritatakse hinnata nende prioriteetsust valitsuse tervikliku poliitika kontekstis.

Tehtu analüüs, uute väljakutsete kaardistus ning konkurentsivõime tõstmise väljakutsete analüüs on üheks aluseks uue valitsuse tegevusprogrammi koostamiseks. Valitsuse tegevusprogrammi kiidetakse eeldatavalt valitsuse poolt heaks koos Riigieelarve strateegiaga aastateks 2012-2016.

Eesti EL poliitika arendamine

Paralleelselt ja tihedas seoses eelpool tooduga, arendatakse sügiseks koostöös ministeeriumite ja rahvusvaheliste ekspertidega edasi Eesti Euroopa Liidu poliitika väljakutsete ning võimalike EL tasandi poliitika valikute kaardistamist.

Väljakutsete koondanalüüs ja välja pakutud EL tasandi lahendusvariandid on aluseks uue Eesti Euroopa Liidu poliitika 2011-2015 kujundamisel.

RAHVUSVAHELISED TRENDID JA EESTI KONKURENTSIPOSIITSIOON RAHVUSVAHELISES VÕRDLUSES

GLOBALSETE TRENDIDE ANALÜÜS JA MÕJU EESTILE

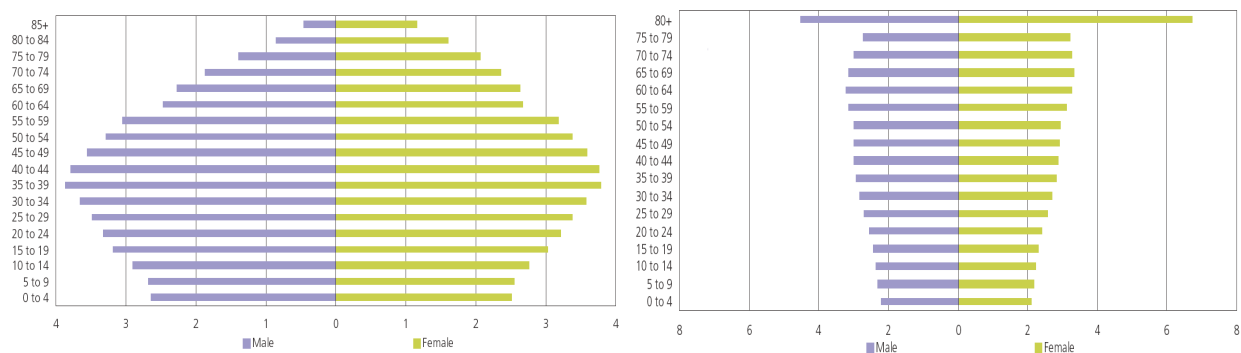
Demograafilised prognoosid

Prognooside kohaselt kasvab maailma rahvastik 2025 aastaks 20% võrra. 97% sellest kasvust tuleb Aasiast ning Aasias elavate inimeste osakaal tõuseb 61%ni maailma rahvastikust. Euroopa Liidu rahvastik moodustab selleks ajaks vaid 6,5% maailma rahvastikust.² Rahvastiku juurdekasvuga teistes regioonides väheneb Euroopa Liidu osakaal maailma kogutoodangus. Kiirema rahvastiku juurdekasvuga riigid saavad tööjõu pakkumise suurenemine ja ostujõu kasvuga konkurentsieelse.

Rahvastiku vanuseline koosseis

Euroopas süvenevad rahvastiku vananemisega seotud probleemid. Üle 65-aastaste elanike osakaal suureneb Euroopa Liidus prognooside kohaselt 2030 aastaks 45% võrra ning kasvab 23,6%ni koguelanikkonnast võrreldes 2008. aasta 17,1%ga. Tööealise (15-64) elanikkonna osakaal väheneb 2008. aasta 67,3%list 2030. aastaks 61,9%ni koguelanikkonnast.³ 2050. aastaks vananemise trend jätkub.

Joonis. Euroopa Liidu rahvastiku vanuseline struktuur 2005. aastal ja 2050. aastal

Allikas: *Euroopa Komisjon*

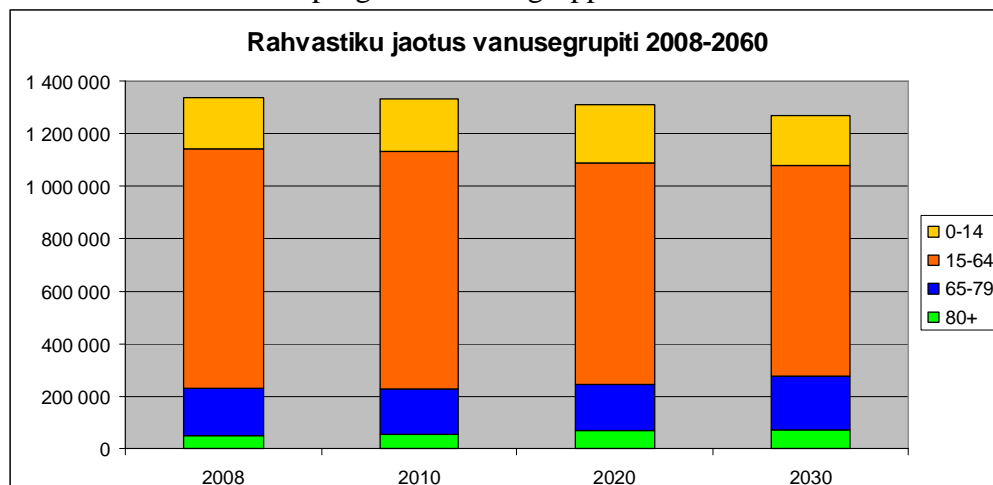
Need trendid survestavad tugevalt liikmesriikide fiskaalpoliitika jätkusuutlikkust ning seavad senisest veelgi enam esiplaanile haridus- ja tööhõivepoliitika ning teised tootlikkust ja kvalifitseeritud tööjõu pakkumist suurendavad meetmed.

Eesti demograafilised trendid sarnanevad Euroopa üldiste trendidega. Rahvastiku vähenemine toimub põhiliselt tööealiste inimeste (15-64-aastaste) arvelt ning rahvastiku vanuseline koosseis muutub lähimate aastakümnete jooksul oluliselt. 20 aasta pärast elab prognooside kohaselt Eestis ligikaudu 110 000 tööealist inimest vähem.

² The World in 2025: Rising Asia and socio-ecological transition', European Commission (2009)

³ Allikas: Eurostat

Joonis. Eesti rahvastikuprognosis vanusegruppide lõikes aastani 2030

Allikas: Eurostat

Muutub pensionäride suhe tööealisse elanikkonda. Täna on üle 65-aastaste inimeste suhe tööjõusse (15-64-aastased) 25%. Aastaks 2025 kasvab see 32%-ni. Suhtavuna väljendades on täna Eestis iga pensionäri kohta 4 tööelist inimest. Eurostati rahvastiku prognoosi kohaselt kahaneb see 2030. aastaks 3 inimeseni.

Tabel. Tööealise elanikkonna vähenemine kuni 2060. aastani

	Tööealine elanikkond (15-64)	Vähene mine võrreldes 2008. aastaga	Tööealise elanikkonna vähenemine, %
2008	910 300		
2020	843 300	-67 000	-7 %
2030	800 600	-109 700	-12 %

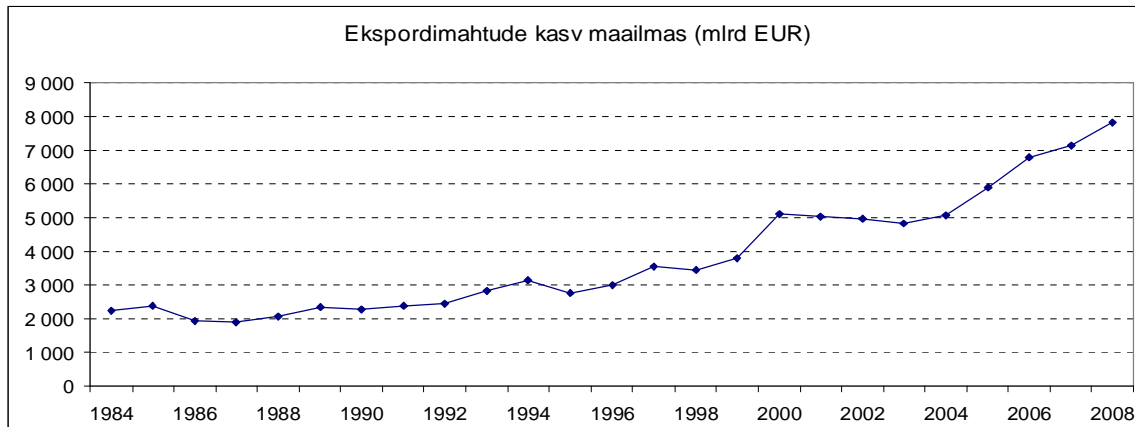
Allikas: Eurostat

Majanduse mahu säilitamiseks vähemalt tänasel tasemel suureneb vajadus töötajate järele iga aastaga. Samal ajal suureneb rahvastiku vananemisega koormus tervishoiu- ja sotsiaalsüsteemile. Tööealise elanikkonna vähenemine avaldab mõju ka kogu avalikule sektorile tuues kaasa töökohtade arvu suurenemise eelnevalt mainitud valdkondades ja surve töökohtade vähendamisele teistes valdkondades.

Rahvusvahelise kaubanduse hoogustumine ja ostujõu laienemine

Viimase 20 aasta jooksul on maailma majandust iseloomustanud suhteliselt kiire kasv ning tootmise ja tööstuse järk-järguline nihkumine Aasia ja Ladina-Ameerika riikidesse. Sellega on kaasas käinud ka rahvusvahelise kaubavahetuse mahtude suurenemine, mis on alates 2003. aastast olnud majanduse üldisest kasvutempost kiirem.

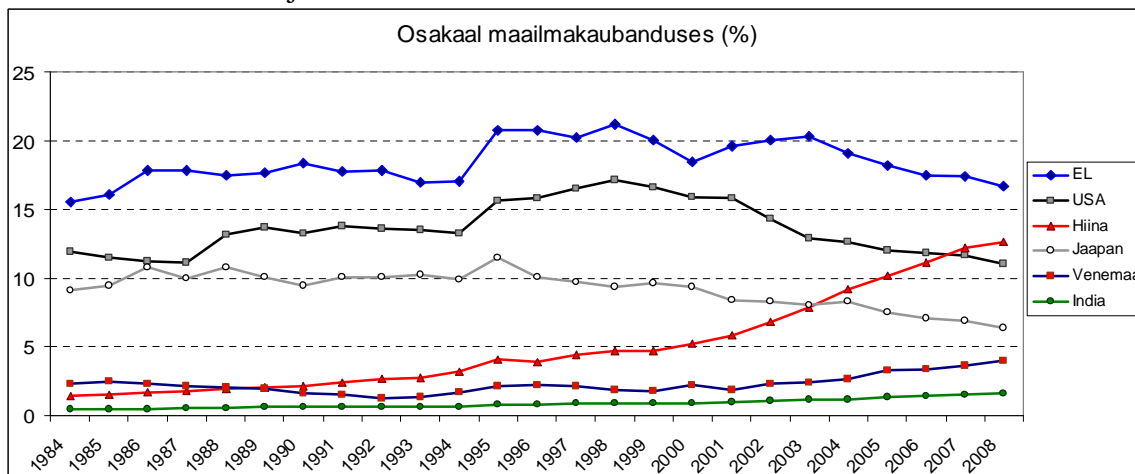
Joonis. Ekspordimahtude muutus

Allikas: IMF, Eurostat

Maailmakaubanduses on toimunud Hiina osatähtsuse tõus, vähenenud on Euroopa Liidu ja USA osatähtsus. Suured muutused on toimunud alates 2000. aastast alates. Viimasel kümnel aastal on Hiina osatähtsus kiiresti kasvanud. Ka teised arenevad majandused, nagu Venemaa ja India on oma osakaalu viimasel kümnendil suurendanud. Erinevate prognooside kohaselt jätkub see trend ka järgmisel kümnendil.

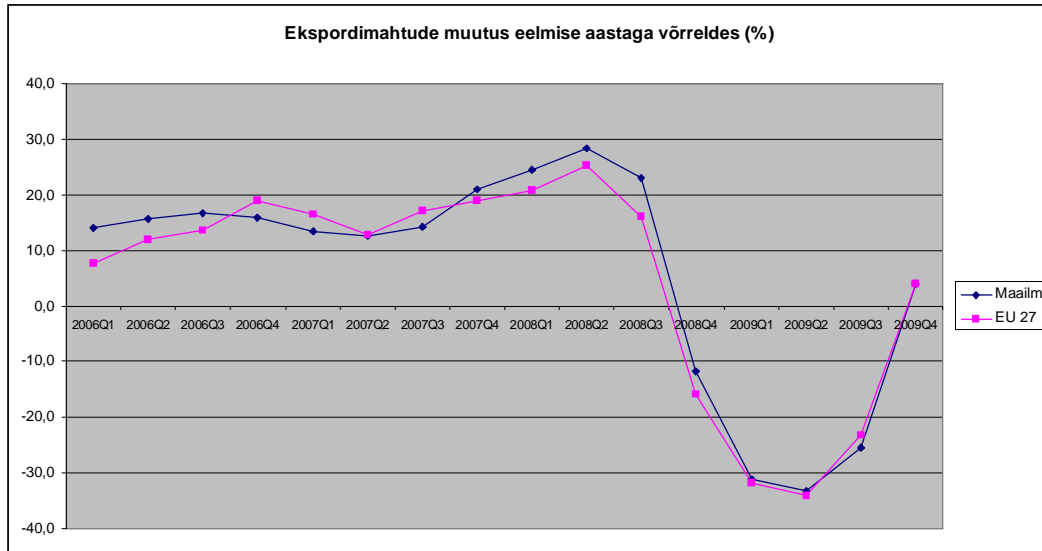
Joonis. Suuremate majanduste osakaal maailmakaubanduses

Allikas: IMF, Eurostat

Globaalse majanduskriisi ajal 2009. aastal langes kaubavahetuse maht üle 30% i, kuid on 2010. aastal taas järk-järgult kasvamas. Euroopa Liidu ekspordi langus oli võrreldes globaalse keskmisega veidi kiirem ja sügavam, kuid 2009. aasta viimases kvartalis oli kahanemine peatunud ning EL eksport kasvas globaalse kaubavahetuse kasvuga samas tempos.

Joonis. Ekspordimahud 2009. aastal

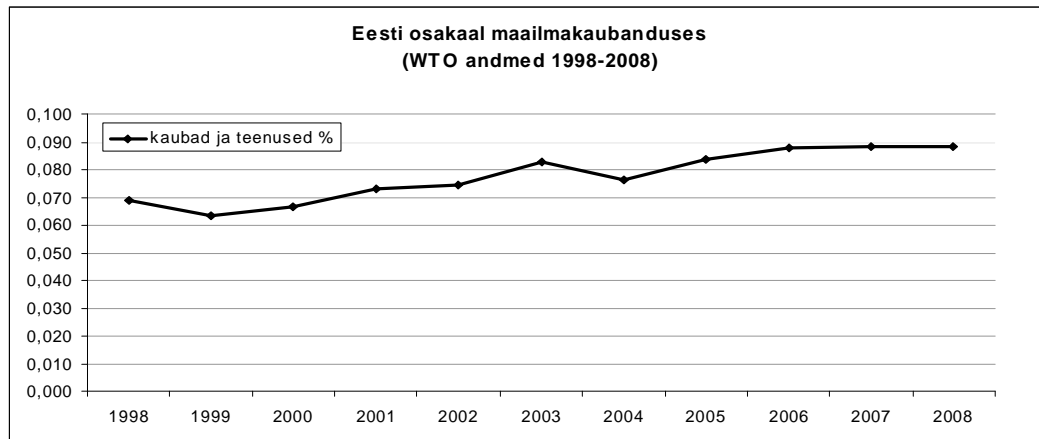

Allikas: World Trade Organisation

Eraldi tähelepanuväärne trend on viimase 10 aasta jooksul olnud mitmetes suurtes arenevates riikides ostujõu kiire suurenemine. Euroopa Komisjoni prognoosi järgi suureneb globaalne keskklass (4 000 - 17 000 USD aastas teenivad inimesed) 2030. aastaks 1 miljardi inimeseni, kellest 90% elab Aasias. Eriti Hiina ja India, aga ka Venemaa ja Brasiilia majanduskasv on viimase 10 aasta jooksul selgelt ületanud arenenud riikide (sh USA, EL ja Jaapan) majanduste kasvutempot, mis kokkuvõttes on tõstnud kogu maailma ostujõu ja tarbimise mahud oluliselt kõrgemale tasemele.

Euroopa Liidu osakaal maailmakaubanduses on siiski selgelt suurim ning on langenud vähem kui USA osakaal. See näitab, et EL on endiselt konkurentsivõimeline. Samas muutub Euroopa Liidu kontekstis üha olulisemaks majanduse nõ välismõõde, mille eesmärgiks on tagada õiglased konkurentsitingimused EL ettevõtetele. Kuna Eesti siseturg on äärmiselt väike ning Eesti majandus on tugevalt integreeritud EL siseturuga on Eesti jaoks EL konkurentsivõime välisurgudel väga oluline.

Joonis. Eesti kaupade ja teenuste eksport osakaaluna maailma kogueksportidist

Allikas: World Trade Organisation

Euroopa Liidu riikide osakaal Eesti ekspordis on 70%. Seega on EL Eesti suurim eksporditurg on Eestile on tähtis ka meie konkurentsivõime Euroopa Liidus. Eelmisel kümnendil on Eesti ettevõtete konkurentsivõime välisurgudel järjepidevalt suurenenud. Positiivse trendi jätkamine on Eesti üks olulisemad konkurentsivõime väljakutseid ka järgmise 10 aasta jooksul.

Energihindade suurenemine ja kliimapoliitika

Eesti energiapoliitikat ning majanduse pikaajalist konkurentsivõimet hakkavad lähiaastatel üha enam mõjutama energiakandjate hind maailmaturul ning rahvusvaheline kliimapoliitika nii Euroopa Liidu kui globaalsel tasandil.

Viimastel aastatel on naftakütuste ja maagaasi hinnad maailmaturul tõusnud. Pärast majanduskriisi aegset hindade kiiret alanemist on 2010. aasta esimeses pooles toimunud hinnatõus olnud peamiselt kantud majanduse toibumise ootustest. Toornafta barreli hind on liikunud 80 USA dollari piirimail ja üle selle. Rahvusvahelise Energiaagentuuri (IEA) hinnangul jätkub energiakandjate järjepidev hinnatõus kuni aastani 2030. Toornafta maksumuse reaalkasvuks prognoosib IEA vastavalt 87, 100 ja 115 USA dollarit barreli kohta aastateks 2015, 2020 ja 2030⁴. Toornafta barreli nominaalkasv samal perioodil on IEA hinnangul 102, 131 ja 190 USA dollarit. Gaasi, kivisöe jt energiakandjate hinnad tõusevad eeldatavalt samas joones nafta hinnatõusuga.⁵ Hinnatõusu põhjuseid on mitmeid ning üheks olulisemaks on kindlasti nõudluse kasv. Samas omab olulist mõju olemasolevate maardlate ammendumine ning senisest suuremad investeeringud uute ja raskemini ligipääsetavate leiukohtade kasutuselevõtuks. Seega on tegemist olulise faktoriga, mis sunnib riigi konkurentsivõime tagamiseks vähendama sõltuvust fossiilkütustest.

Teiseks Eesti konkurentsivõime oluliseks globaalseks mõjutajaks on rahvusvaheline kliimapoliitika. Rahvusvaheliselt on riigid võtnud kohustuse tagada, et maakera keskmine temperatuur ei tõuseks üle 2 kraadi, vähendades selleks kasvuhoonegaaside heitkoguseid. Eesti on edukalt täitnud kuni 2012. aastani kehtiva ÜRO kliimamuutuste raamkonventsiooni lisa Kyoto protokolliga kohustused, olles vähendanud kasvuhoonegaaside heitkoguseid üle 50% võrreldes 1990. aastaga (Eesti kohustus oli vähendada heitkoguseid 8%). Heitmete vähendamisel oli roll nii Eesti majanduse põhjalikul ümberstruktureerimisel 1990-ndatel aastatel kui ka riiklikul energiapoliitikal. On tõenäoline, et Kyoto protokolliga järglasena hakkab pärast 2012. aastat kehtima uus kliimalepe, kuid selle tingimused ja ulatus ei ole veel teada. Hoolimata uue rahvusvahelise leppe sünnist, on Euroopa Liit võtnud sisemise kohustuse vähendada heitkoguseid 20% (võimalusega liikuda 30%-le, eeldusel, et teised riigid võtavad samaväärsed ja võrreldavad kohustused).⁶

Eesti valikuid mõjutavad märkimisväärselt 2008. aasta lõpus Euroopa Liidus vastu võetud energiapoliitika eesmärgid: vähendada kasvuhoonegaaside heitkoguseid vähemalt 20% võrra võrreldes 1990. aastaga; tõsta taastuvenergia osakaal 20%-ni energia lõpptarbimisest; suurendada energia lõpptarbimise efektiivsust 20% võrra.

2013. aastast käivitub ka uutel alustel Euroopa Liidu heitkogustega kauplemise süsteem. Senised riiklikud jaotuskavad asenduvad oksjonitega. Oksjonid peaksid tagama kõrgema heitmekvoodi hinna, mis omakorda suunaks ettevõtteid puhtamate tehnoloogiate kasutuselevõtule. Samas tähendab see nii ettevõtjatele kui tarbijatele suuremaid kulutusi.

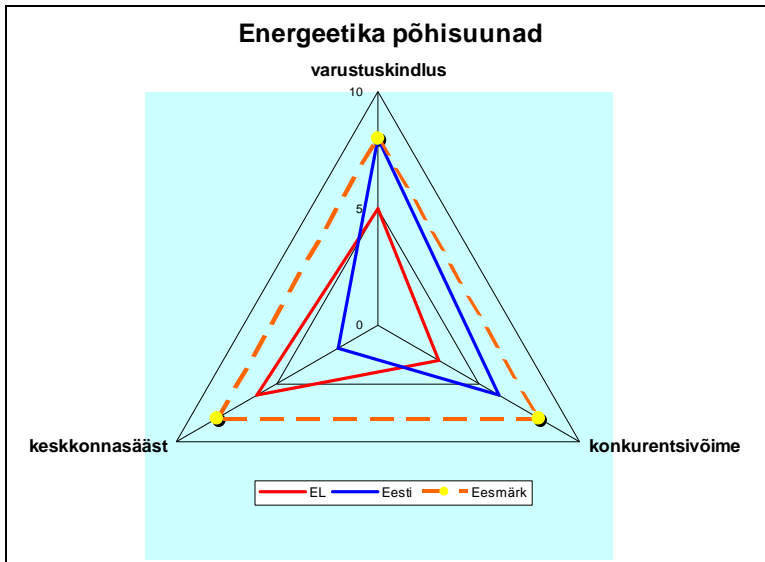
⁴ Arvutatud 2008. a vääringu põhjal.

⁵ World Energy Outlook 2009 Fact Sheet. International Energy Agency.
http://www.worldenergyoutlook.org/docs/weo2009/fact_sheets_WEO_2009.pdf

⁶ 2007. aasta märtsi Euroopa Ülemkogu järeldused.
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/93135.pdf

Rahvusvaheliste trendidega kohanemisel tuleb arvesse võtta Eesti energeetikasektori näitajaid ja arenguvõimalusi. Lisaks sektori keskkonnasäästlikkusele on olulised ka konkurentsivõime ja varustuskindlus. Võrreldes teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega on Eesti olukord varustuskindluse ja konkurentsivõime (energia hind) osas võrdlemisi hea, kuid energiatootmine on oluliselt rohkem keskkonda koormav kui Euroopa Liidus keskmiselt. Tagasihoidlik olukord on suurel määral tingitud meie energiatootmise spetsiifikast, kuid järgnevatel aastatel pööratakse ka energeetika keskkonnasäästlikkuse suurendamisele rohkem tähelepanu.

Joonis. Eesti energeetikasektori võrdlus EL keskmisega konkurentsivõime, varustuskindluse ja keskkonnasäästu seisukohast

Allikas: strategiabüroo, Majandus- ja kommunikatsiooniministeerium

Energiapoliitika võetud eesmärgi saavutamiseks on uute tehnoloogiate ja tootmisviiside kasutuselevõtt ning taastuvate energiaallikate osakaalu suurendamine energiabilansis. Selle saavutamisele aitab kaasa 2009. aastal vastu võetud energiamajanduse riiklik arengukava aastani 2020, mille eesmärgiks on tagada Eestis pidev, tõhus, keskkonda säästev ja põhjendatud hinnaga energiavarustus ning säästlik energiakasutus. Toodud eesmärgi saavutamine on ambitsioonikas ülesanne, mis nõuab lisaks energiapoliitika meetmetele toetavaid meetmeid haridus-, tööturu- ja sotsiaalpoliitikas.

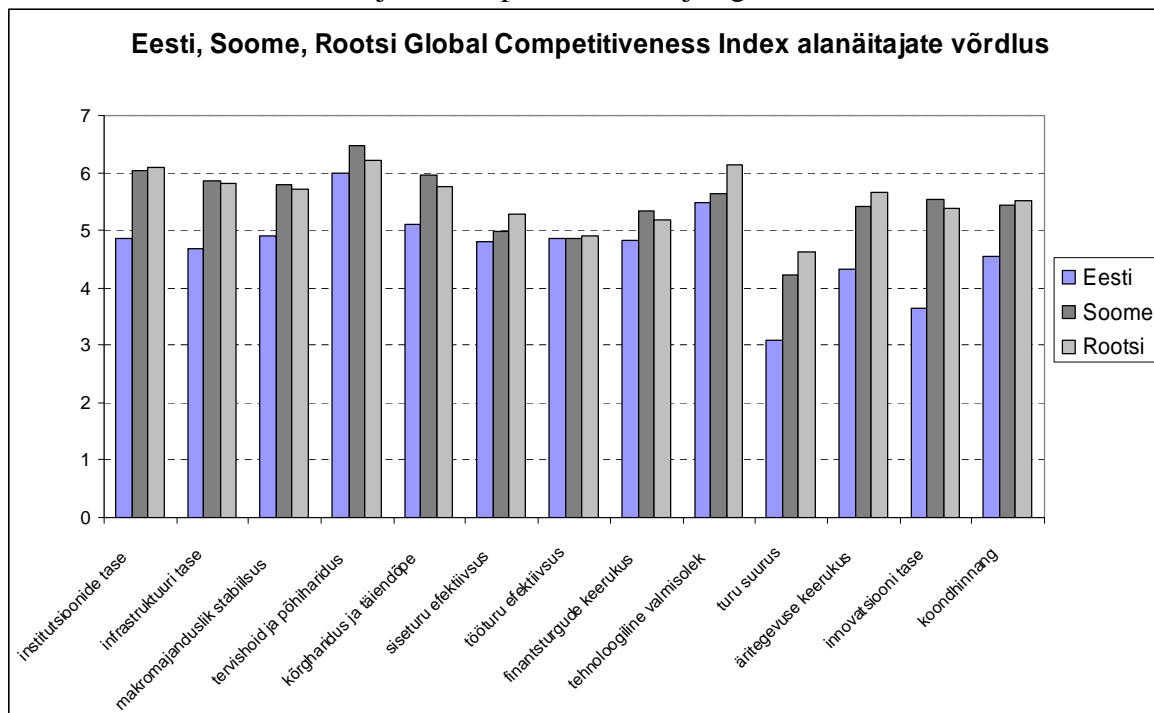
EESTI RAHVUSVAHELISES VÕRDLUSES

Rahvusvahelises võrdluses on Eesti konkurentsivõime järjepidevalt tõusnud. Oleme viimastel aastatel saanud konkurentsivõime edetabelites kõrgeid kohti, olles reeglina Ida-Euroopa ning uute Euroopa Liidu liikmesriikide võrdluses parima kolme hulgas. Seoses paljude teiste riikidega võrreldes suhteliselt varasema ja kiirema majanduslanguse, sellest tulenevalt ka riigirahanduse näitajate nõrgenemise ja siseturul tegutsevate ettevõtete hinnangute halvenemisega on Eesti koht mitmes konkurentsivõime edetabelis langenud. 2010. ja 2011. aasta Eesti konkurentsivõime võrreldes teiste riikidega eeldatavalt kasvab, kuna 2009. aastal ja järgnevatel aastatel on makromajanduse näitajad halvenenud paljudes maailma riikides ning Eesti valitsus suutis kriisile kiiresti reageerida, mis parandab märkimisväärselt meie vahepeal halvenenud makromajanduse näitajaid. Euro kasutuselevõtuga suureneb ka üldine usaldus meie majanduskeskkonna suhtes.

Eesti konkurentsivõime rahvusvahelistes edetabelites

World Economic Forumi poolt välja antav *Global Competitiveness Index* on viimastel aastatel paigutanud Eesti maailma 133 riigi võrdluses 2008. aastal 32. kohale ja 2009. aastal 35. kohale. World Economic Forum jagab riike arengutasemetele elanike arvuga kohaldatud aastase sisemajanduse kogutoodangu taseme alusel. Vaatama väikese tagasilangusele teiste riikidega võrreldes on Eesti majandus teinud läbi kiire arengu. **Eesti kuulub eelmisest aastast esimest korda kõrgeima arengutasemega nn innovatsiooni-põhiste majanduste rühma.** See tähendab, et meie konkurentsivõime edasist kasvu mõjutavad enim keerukamad konkurentsivõime tegurid. Tabeli eesotsas on Šveits, USA, Singapur ja Soome.

Joonis. Eesti võrdlus Soome ja Rootsi peamiste näitajatega

Allikas: *Global Competitiveness Report*

12 näitajate grupi võrdluses hindab *Global Competitiveness Report* Eesti majanduse puhul suurimateks nõrkusteks kohaliku turu väiksust (94. koht) ning sellest tulenevaid faktoreid, nagu kohalike tarnijate vähesus ja inimressursi olemasolu. Turu suurust ei ole meil võimalik muuta ning seda kompenseerivad Eesti tugevustena majanduse kõrge tehnoloogiline valmisolek (16. koht) ning turu avatus (kaubanduse tariifsete piirangute osas oleme 5. kohal). **Võrreldes teiste innovatsiooni-põhiste majanduse rühma kuuluvate riikidega keskmiste näitajatega on meie peamisteks väljakutseteks infrastruktuuri arendamine, majanduse innovaatilisuse suurendamine ning majanduse väärtusahelas kõrgemale tõusmine (äri keerukus).**

Konkreetsete näitajate puhul on meie konkurentsipositsioon lisaks makromajanduslikele näitajatele kehv töösuhete jäikuse küsimuses, kuid Eestis läbi viidud töösuhete reform viimases avaldatud analüüsis veel ei kajastu veel. Infrastruktuuri poolelt märgitakse suhtelise nõrkusena väikest lennuühendust arvu. Eesti konkurentsipositsioon on väga hea õigusaktidega kaasnevat väikese halduskoormuse (8. koht), madala valitsussektori võlataseme (4. koht), interneti kättesaadavuse (eriti koolides), palkade paindlikkuse (3. koht) ning väheste piirangute osas kapitali vabale liikumisele (7. koht).

Juhtimise Arendamise Instituudi (IMD) *World Competitiveness Yearbook 2009* hindab riikide konkurentsivõimet üldiste majandusarengu indikaatorite, valitsuse tööle antavate hinnangute, ettevõtete tulemusnäitajate ning üldise infrastruktuuri olukorra ja inimressursi kättesaadavuse alusel. 2009. aasta hinnangul langes Eesti konkurentsivõime eelmise aastaga võrreldes 12 kohta 35. kohale ning tõusis 2010. aastal 34. kohale. Kui veel paar aastat tagasi edestas Eesti kõiki teisi EL-i uusliikmeid, keda raport hõlmas (Tšehhi, Sloveenia, Slovakkia, Ungari ja Poola), siis nüüd edestavad meid Tšehhi (29. koht) ja Poola (32. koht). Seoses makromajanduslike näitajate halvenemisega on reeglina pingerea eesotsas püsinud USA langenud sel aastal kolmandale kohale. Esikohale on tõusnud Singapur. EL riikide konkurentsivõimeliste riikide esikolmik on Rootsi (6. koht), Luksemburg (11. kohta) ja Holland (12. koht). Märkimisväärselt on positsioone loovutanud varem EL esikolmikusse kuulunud Taani (langes 5. kohalt 13ndaks) ja Soome (langes 9. kohalt 19ndaks).

Analüüsidest Eesti positsiooni erinevates valdkondades saab Eesti positsiooni seletada sarnaselt eelnevale rahvusvahelisele võrdlusele kiirema makromajanduslike näitajate langusega 2008. aasta lõpul ja 2009. aastal. Järgnevatel aastatel Eesti positsioon paraneb, sest makromajanduslikud näitajad on võrreldes teiste riikidega kiiremini paranenud.

Tabel. Eesti koht IMD konkurentsivõime edetabelis nelja peamise valdkonna kaupa

	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Majanduse areng	15.	11.	9.	23.	48.	52.
Valitsuse töö tõhusus	13.	11.	13.	10.	22.	24.
Ettevõtete tulemuslikkus	26.	21.	24.	27.	41.	36.
Infrastruktuuri olukord	33.	31.	31.	26.	28.	27.

Allikas: *World Competitiveness Yearbook 2010*

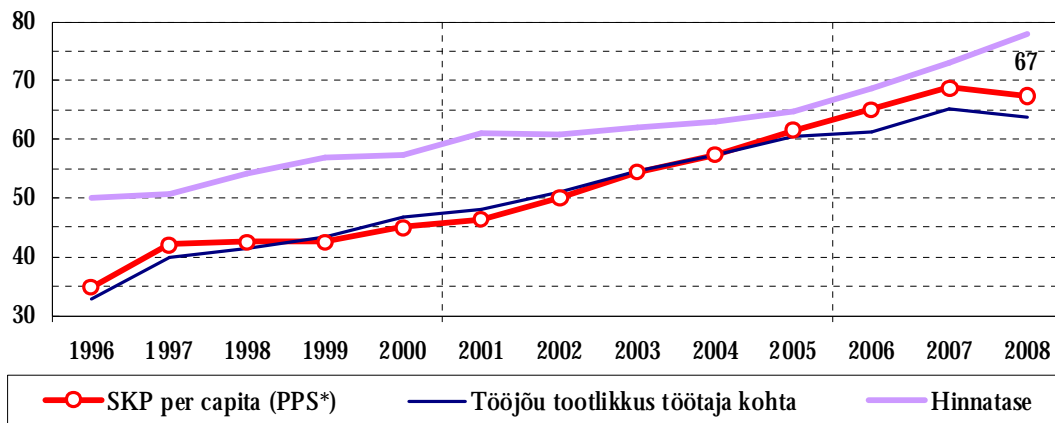
IMD konkurentsivõime analüüs sisaldab nii faktilisi võrdlusi, kui ka ettevõtjate hinnanguid, mistõttu on üksikute riikide koht edetabelis aastate lõikes ka kõikumam. Sellele vaatamata on mitmeid näitajaid, mis iseloomustavalt püsivalt Eesti tugevusi ning valdkondi, mille arendamine

on Eestile järgmisel 10 aastal oluliseks väljakutseks. Peamised Eesti puhul esile toodud tugevused on olnud otseste välisinvesteeringute kõrge tase, ekspordi suur osakaal SKPst, turismist ja äriteenustest kogutava tulu osakaal, suhteliselt madal hinnatase, madal valitsussektori võlg ning naiste kõrge tööhõive. **Peamisteks väljakutseteks on ettevõtete kõrge võlakoormus (47. koht), heade ärijuhtide (50. koht), inseneride (55. koht) ja oskustöölise (51. koht) leidmise võimalused, majanduse energiantensiivsuse vähendamine (44. koht) ja lennuühenduste parandamine (51. koht).**

Eesti majanduskasvu komponentide lühianalüüs

Eesti majandus on viimase 10 aasta jooksul kiiresti kasvanud. Oleme jõudnud märkimisväärselt lähemale Euroopa Liidu riikide keskmisele SKP tasemele. 2008. aasta lõpu seisuga oli Eesti SKP tase üle 67% Euroopa Liidu riikide keskmisest. 2009. aastal oli Eesti majanduslangus EL keskmisest sügavam, aga arvestades Euroopa Komisjoni viimaseid prognoose, jätkab Eesti EL keskmisest kiiremat kasvu ka 2011. aastal ja edaspidi.

Joonis. Eesti reaalne konvergenst ELiga (% EL27st)

Allikas: Eurostat, Rahandusministeerium

2008. aasta alanud majanduskriisi mõju SKP taseme langusele on reeglina olnud suurem nendes riikides, kus kriisile eelnev kasv oli suurem. Enamus Euroopa riikide SKP on langenud tagasi 2005. või 2006. aasta tasemele. Eesti SKP langes 2009. aastal hinnanguliselt 58% tasemele EL keskmisest. Ka tootlikkus hõivatü kohta langes, kuid oluliselt väiksemas mahu, kuna ka tööhõive määr langes 2008. aasta ligi 77% kõrgtasemelt umbes 68%-ni 2010. aasta alguseks (20-64-aastaste seas).

Eesti SKP kasvu kuni 2007. aastani mõjutasid ennekõike muudatused töötavate inimeste arvus ning töötajate tootlikkuses. Eesti viimase kaheksa aasta SKP kasvule on kõige suuremat mõju avaldanud just tootlikkuse järjepidev tõus. Kahel viimasel kriisieelsel aastal (eriti 2006. aastal) mõjutas SKP kasvu märkimisväärselt ka hõivatute arvu oluline suurenemine. Positiivse määrgina jätkas töötajate tootlikkus Euroopa Liidu teiste liikmesriikidega võrreldes tugevamat kasvu ka hõive kiire suurenemise perioodil (aastatel 2006 ja 2007).

Eesti SKP komponentide nõrkuste ja tugevuste analüüsimisel on oluline võrrelda peamisi SKP kasvu mõjutavaid komponente teiste riikide analoogsete andmetega (vt joonis x ja y). Eesti sissetulekute kasvu väljakutsete kaardistuse aluseks võetud Eesti võrdlus EL15 keskmiste

näitajatega⁷. SKP kasvu mõjutavad kolm peamist tegurite gruppi on: 1) demograafilised tegurid, 2) tööjõu rakendatuse tase (mis on suures osas kirjeldatud tööhõive taseme ning inimeste töötundide arvuga) ning 3) tootlikkus.

Täpsema hinnangu andmiseks keskendub SKP analüüs järgmistele komponentidele:

- demograafiliste tegurite puhul on esmatähtsateks alakomponentideks alaliste elanike arv, sündimus ning tööealise elanikkonna osakaal.
- tööjõu rakendatuse taset mõjutavad peamised komponendid on töötundide arv töötaja kohta, tööpuudus ning hõive määrad nii naiste, meeste, noorte kui vanemaealiste osas.
- tootlikkuse kasvu mõjutavad ennekõike kapitalimahukus, teguritootlikkus ning töötajate haridus.

Demograafiliste tegurite ja tööjõu rakendatuse alakomponentide analüüs annab hea ülevaate Eesti olukorrast võrreldes EL15 riigi keskmisega ning muutustest kriisile eelnenud aastatel. Tootlikkuse alakomponendid on vähem läbipaistvad, kuna üks oluline alakomponent, koguteguritootlikkus⁸, on riikide tasemel võrreldava metoodika alusel sisuliselt läbi analüüsimata.

Eesti viimase 10 aasta keskmine majanduse reaalkasv on olnud selgelt kiirem kui Euroopas keskmiselt (2009. aasta langust arvesse võttes). **Samas on SKP inimese kohta EL15-ga võrdluses jätkuvalt madal, mille peamiseks põhjuseks on Eesti tööjõu suhteliselt madal tootlikkus** (ligikaudu pool EL15 keskmisest). Tootlikkuse madal tase on seotud nii väikese teguritootlikkuse kui kapitalimahukusega, mis võrdluses Euroopa Liidu teiste riikidega on küll kiiresti kasvanud, kuid on jätkuvalt ühed tagasihoidlikumad Euroopa Liidus. Sisuliselt tähendab see, et ettevõtted on vähe investeerinud, kulub palju inimressurssi, valmistatakse suhteliselt odavat toodangut ning osutatakse madala lisandväärtusega teenuseid.

Libe langus 1990ndatel ei ole tänaseks tööealise elanikkonna osakaalu veel mõjutanud, kuid märkimisväärne mõju ilmneb juba lähiaastatel. Samas seab mittekodanike osakaal Eestis, mis on EL15 keskmisest kõrgem, selged piirid välistööjõu sissetoomise võimalustele, mida mitmed Euroopa Liidu liikmesriigid on tööjõu pakkumise suurendamiseks kasutanud. Seni on Eesti tööealise elanikkonna kasvu pidurdanud EL15 keskmisest suurem väljaränne.

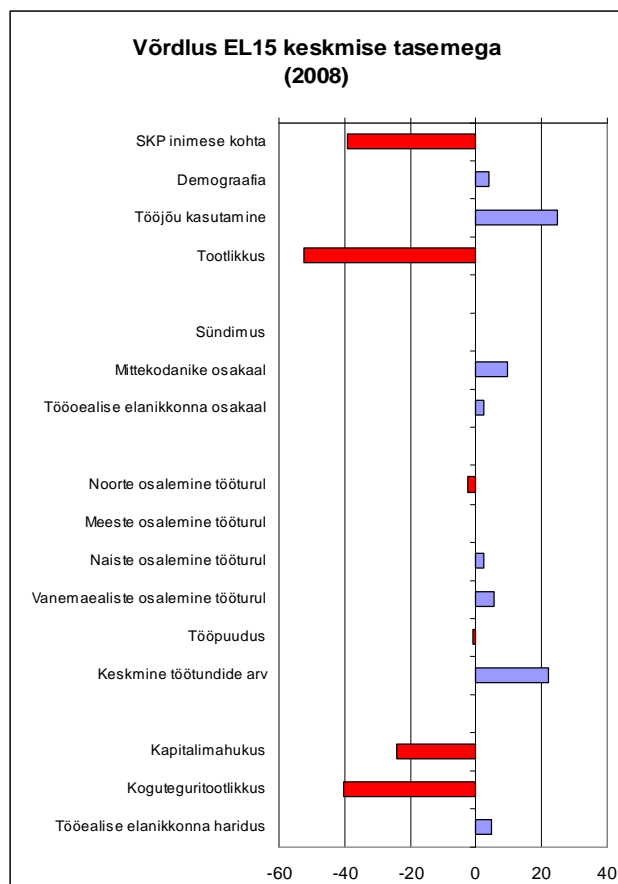
Järgnevatel joonistel on ära toodud Eesti SKP kasvu mõjutavate komponentide võrdlus teiste Euroopa Liidu liikmesriikidega ning komponentide muutuste viimaste aastate trendid. Nende alusel on kerge hinnata sissetulekute erinevuste peamisi põhjuseid (vt joonis x).

Töehõive tase on peale vahepealset kõrgtaset Eestis Euroopa Liidu keskmisest natuke allapoole langenud, mistõttu on ka hoolimata lähiaastatel vähenevast tööealisesse vanusesse jõudvate noorte arvust Eestil võimalik tööjõu rakendatuse taset järgnevatel aastatel märkimisväärselt tõsta. Praegusest kõrgemaks kasvav töehõive ning pikemas perspektiivis ka 65 aastaste ja vanemate elanike valmidus tööd teha peavad aitama tööealise elanikkonna vähenemist tasandada ning sellega peaks kaasnema ka osa tulevases majanduskasvust, aga **edasise rikkuse märkimisväärseks kasvatamiseks peab ennekõike suurenema Eesti ettevõtete tootlikkus.**

⁷ EL15 keskmine tase on võetud peamiseks võrdlusbaasiks, kuna ka Euroopa Komisjon võrdleb oma Euroopa 2020 peamiste pudelikaelte analüüsis liikmesriikide hetkeseisu ennekõike EL15 keskmise tasemega.

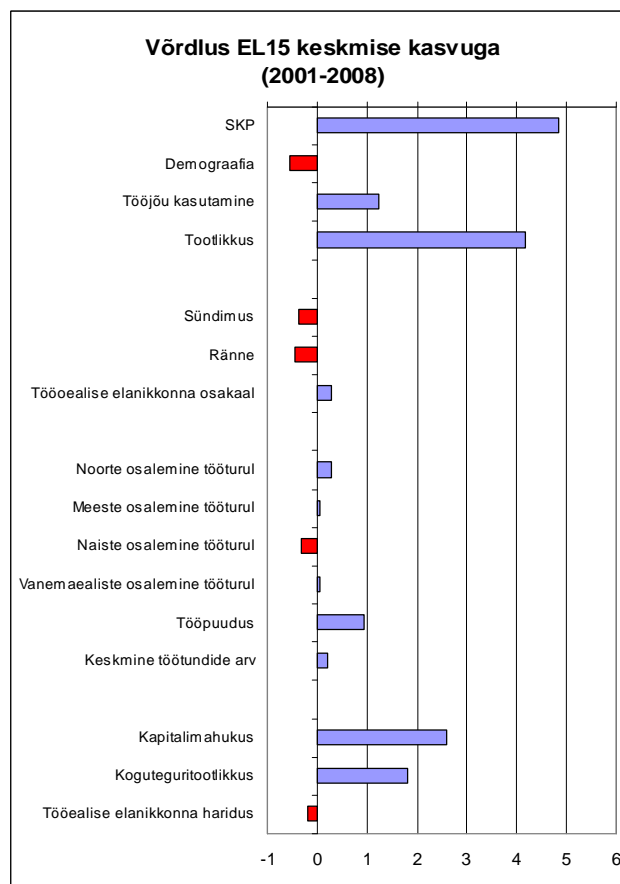
⁸ Koguteguritootlikkuse all mõistetakse kõike seda, mis toimub majandusüksuste (peamiselt ettevõtete) sisemistes protsessides. Seda mõjutavad suurel määral tehnoloogia rakendamise tase, ettevõttesiseste protseduuride ökonoomsus, igapäevase juhtimise tõhusus jms. Inglise keeles *total factor productivity*.

Joonis x. Eesti ja EL15 keskmise SKP komponentide tasemete võrdlus 2008. aasta andmetel⁹

Allikas: Euroopa Komisjon, Strateegiabüroo

Joonis y. Eesti ja EL15 keskmise SKP komponentide 2001.–2008. aasta kasvutempo võrdlus

Allikas: Euroopa Komisjon, Strateegiabüroo

VÄLJAKUTSED: SKP komponentide analüüsist tulenevalt on Eesti edasise kasvu väljavaadete kontekstis kaks peamist väljakutset:

- saavutada tootlikkuse kiire kasv nii suurema kapitalimahukuse kui kõrgema lisandväärtusega toodete ja teenuste kaudu;
- taastada majanduslanguse eelne kõrge tööhõive tase.

Teised väljakutsed erinevates valdkondades aitavad kaasa nendele väljakutsetele vastamisele. Tootlikkuse kasv ja hõive suurendamine peaksid olema kesksed konkurentsivõime tõstmise eesmärgid järgmisel 10 aastal, sh Eesti 2020 strateegias.

Nende eesmärkide saavutamiseks tuleb jätkata ja edasi arendada senist poliitikat nii töötajate oskuste taseme tõstmiseks, tööjõu pakkumise suurendamiseks, erasektori teadus- ja arendustegevuse mahtude suurendamiseks, ettevõtlust toetava rahvusvahelisel tasemel

⁹ Horisontaalne telg joonistel näitab Eesti ja EL15 keskmise taseme vahet protsentides. Kasutatud on 2008. aasta andmeid, kuna uuemad võrdlusandmed Euroopa Liidu liikmesriikide kohta ei ole veel kättesaadavad.

Demograafia on kolme alakomponendi agregatnäitaja ning demonstreerib, millisel määral on rahvastikuprotsessid mõjutanud tööealise elanikkonna arvu võrreldes EL15 keskmisega.

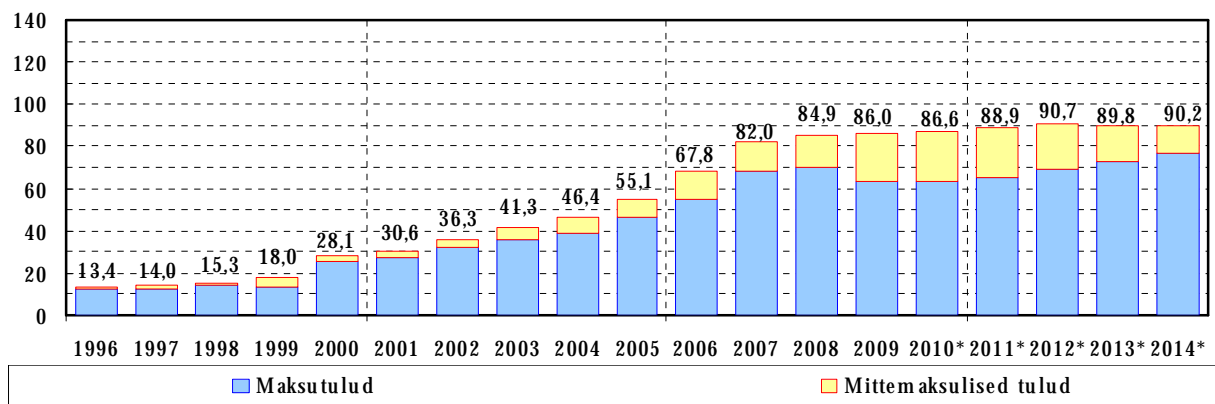
Tööjõu kasutamine näitab, kui palju Eesti elanikud tööd teevad. Muuhulgas vaadatakse, kui palju töötunde tehakse töötaja kohta. Teguritootlikkus on selgitatud eespool.

infrastruktuuri arendamiseks kui otseste välisinvesteeringute soodustamiseks (eriti ekspordipotentsiaaliga valdkondades).

ÜLDINE RIIGI RAHALISTE VÕIMALUSTE ANALÜÜS

2011-2014 aasta riigi eelarvestrateegia tulude prognoosi¹⁰ järgi (Rahandusministeeriumi kevadisest majandusprognoosist) **püsivad riigieelarve tulud suhteliselt stabiilselt samal tasemel kogu perioodi vältel**. Maksutulud küll järkjärgult majanduskasvu taastudes kasvavad, kuid mittemaksuliste tulude laekumised vähenevad seoses Euroopa Liidu toetuste koondumisega aastaselt 2009-2012 ning teiste mittemaksuliste tulude (sh riigiettevõtete dividendid) väiksem kogumaht lähiaastateks kavandatud riigi tuludes.

Joonis. Eesti riigieelarve tulude aastane muutus (2010-2014 prognoos)

Allikas: Rahandusministeerium

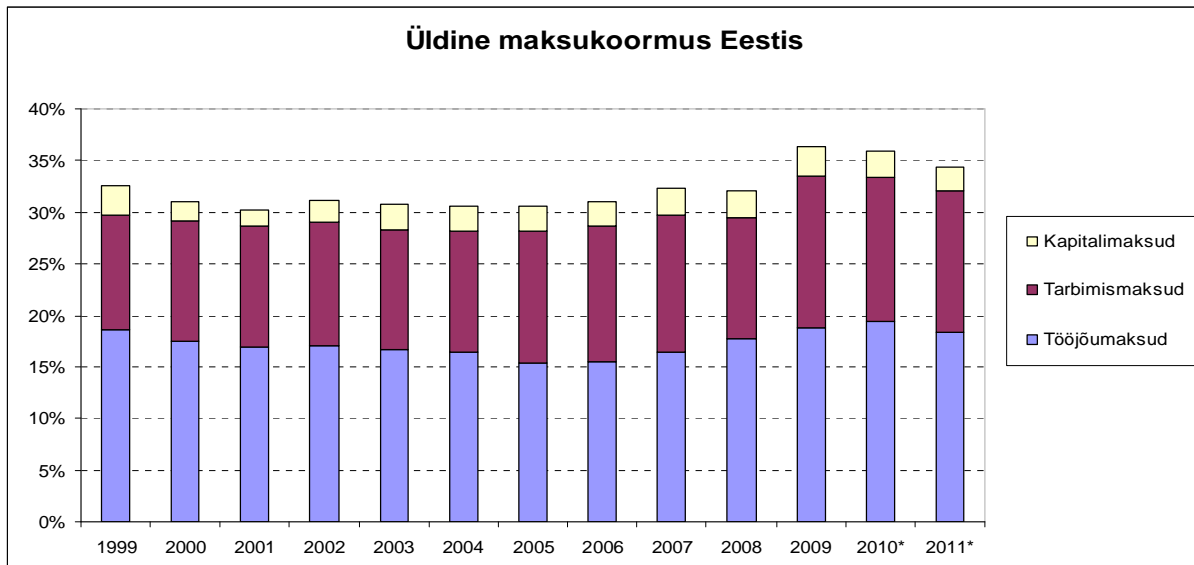
Maksukoormus on Eestis olnud perioodil 2000-2007 suhteliselt stabiilselt 31-32% tasemel SKPst. Tulenevalt SKP mahu järsust langusest ja vajadusest valitsussektori eelarvet tasakaalustada on viimase kahe aasta jooksul üldine maksukoormus Eestis kasvanud. Maksutulude suurendamine suhtena SKPst ei ole Eestis lähiaastatel tõenäoline.

OECD riikide ning enamuse rahvusvaheliste ekspertide viimase 10 aasta praktika on liikunud selles suunas, et **maksupoliitika peab senisest enam toetama säästmist, investeringuid, ettevõtlikkust ning töö tegemist**¹¹. Samal ajal on maksud vajalikud selleks, et riik saaks just samadel eesmärkidel parandada ettevõtluskeskkonda, sh infrastruktuuri, hariduse pakkumist, tervishoidu jms. **Seetõttu ei ole eesmärk mitte niivõrd vähendada maksukoormust vaid vähendada maksustamise negatiivseid mõjusid majanduse arengule**. OECD järelus optimaalse maksukoormuse taseme kohta ütleb seda, et üldjuhul on kõige mõistlikum hoida maksukoormus protsendina SKPst 30 ja 40 vahel. Alla selle ei suudeta reeglina ettevõtluskeskkonna arendamist toetada (sh haridus ja tervis). Üle selle ei ole riik reeglina kuigi tõhus ühiskonnaelu korraldaja ning üldine maksukoormus kujuneb liiga kõrgeks ja hakkab edasist kasvu pärssima. Eesti maksukoormus on hetkel OECD optimaalse vahemiku keskel ning väheneb eeldatavalt järk-järgult koos SKP kasvuga.

¹⁰ Rahandusministeeriumi kevadisest majandusprognoosist

¹¹ OECD 2008. aasta analüüs Going for Growth peatükk 5 Taxation and Economic Growth.

Joonis. Maksukoormus Eestis (% SKPst).

Allikas: Rahandusministeerium

Eelarve kulude poolele avaldab lähiaastatel lisasurvet kriisi ajal peatatud kulude taastamine. Kõige suurem mõju 2011. ja 2012. aasta eelarvetest alates on pensionikindlustuse II samba riigipoolsete sissemaksete taastamisel. Otseselt tuludest sõltuvad kulud (sh pensionid, ravikindlustus, teehoid) ning ka seadustest tulenevate määradega seotud kulud (sh vanemahüvitis, lastetoetused) kasvavad rohkemal või vähemal määral igäüks sõltumata eelarvetulude kogumuutusest. Vähesel määral suurenevad lähiaastatel ka Eesti rahvusvahelised kohustused (sh makse EL eelarvesse).

Arvestades kõigi nende täiendavate või riigi üldistest tuludest sõltumatute kuludega, samuti vajadusega vähendada valitsussektori eelarvepuudujääki, **ei ole avaliku sektori poolt lähima viie aasta jooksul uute suuremate kulutuste kavandamine reaalne**. Ka maksukoormuse suurendamine ei ole vajalik ega reaalne. Uusi prioriteete on suures plaanis võimalik rahastada tänase eelarve piires sisemiste muutuste rakendamisel.

Kui majanduskriisile eelneva viie aasta jooksul kasvas riigieelarve igal aastal üle 10% ja kõik uued prioriteedid said reeglina rahaliselt toetatud, siis järgmisel viiel aastal tuleb uusi eesmärke täita ligikaudu samas mahus vahenditega kui 2010. aastal. Selline muudatus tähendab vajadust ka teistmoodi poliitika kavandamiseks.

VÄLJAKUTSE: Avalike teenuste kvaliteedi tõstmine ning konkurentsivõime toetamine kulusid märkimisväärselt suurendamata.

Uusi prioriteete on suures plaanis võimalik rahastada tänase eelarve piires sisemiste muutuste rakendamisel, mis eeldab täpsemate valikute tegemist valdkondade sees ning avaliku sektori jätkuvat kohandumist teistsuguse väliskeskkonnaga.

JÄTKUSUUTLIK JA KOHANDUV RIIK

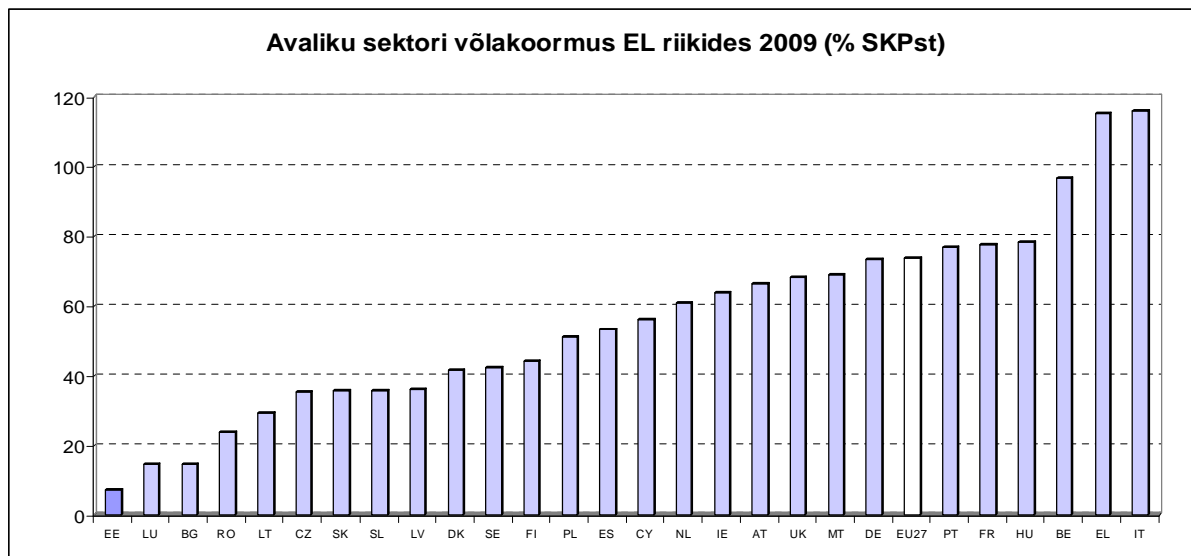
Riigirahanduse jätkusuutlikkus

Euroopa riikide võrdluses on Eesti avalik sektor suhteliselt väike (aastaid ligikaudu 33-35% SKPst). Avalik sektori kulud on küll seoses majanduse mahtude langusega kasvanud (2009. aastal Eurostati andmetel 45,4% SKPst), aga jäävad siiski allapoole EL keskmist taset (ligikaudu 50% SKPst).

Valitsussektori võlakoormus ning tasakaal

Euroopas tervikuna on riigirahanduse olukorra parandamine olulisim konkurentsivõime suurendamist toetav väljakutse. Toimivad sotsiaalkindlustussüsteemid ei vasta demograafilisest muutusest tulenevatele väljakutsetele ning majanduskriisi ajal on avaliku sektori võlakoormus ja eelarvete defitsiit kiiresti kasvanud ületades Stabiilsus- ja Kasvupakti kriteeriume. Avaliku sektori võlatase moodustas 2009. aasta lõpus EL riikides keskmiselt 73,6% SKPst ning Euroopa Komisjoni 2010. aasta kevadprognoos hindab, et 2010. aastal kerkib EL valitsussektori võlg 79,6%-ni ning 2011. aastal 83,8%-ni SKPst.

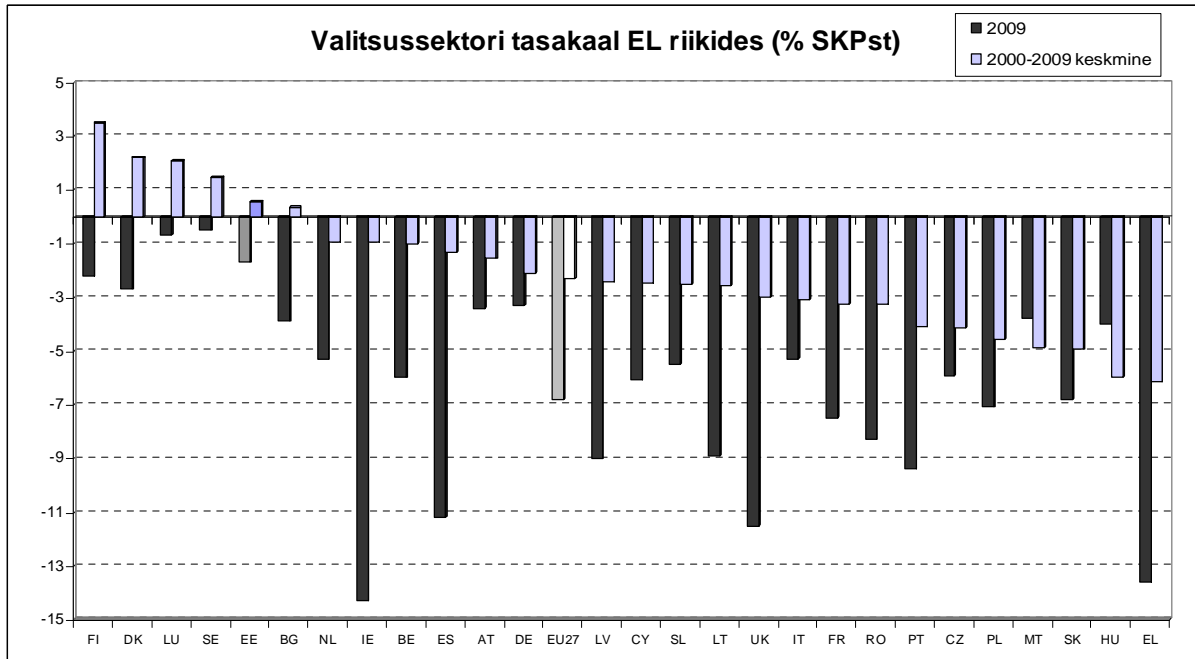
Joonis. Avaliku sektori võlakoormus EL riikides 2009. aastal.

Allikas: Eurostat

Aastatel 2000-2007 ehk majanduskasvu aastatel jäi EL riikide keskmine valitsussektori võlatase sisuliselt samale tasemele. Veelgi enam, suurem osa EL riikidest on seoses suure eelarvete puudujäägiga oma võlakoormust märkimisväärselt suurendamas. Tänapäevaks on ülemäärane eelarvepuudujäägi menetlus algatatud 20 Euroopa Liidu riigis. Ainsad, kellel on õnnestunud hoida oma eelarvedefitsiit lubatud 3% piires, on Rootsi, Luksemburg, Eesti, Soome ja Taani. Kuna eelarve puudujääki rahastatakse üldjuhul uute laenude abil, suurendab püsiv puudujääk ka valitsussektori võlakoormust.

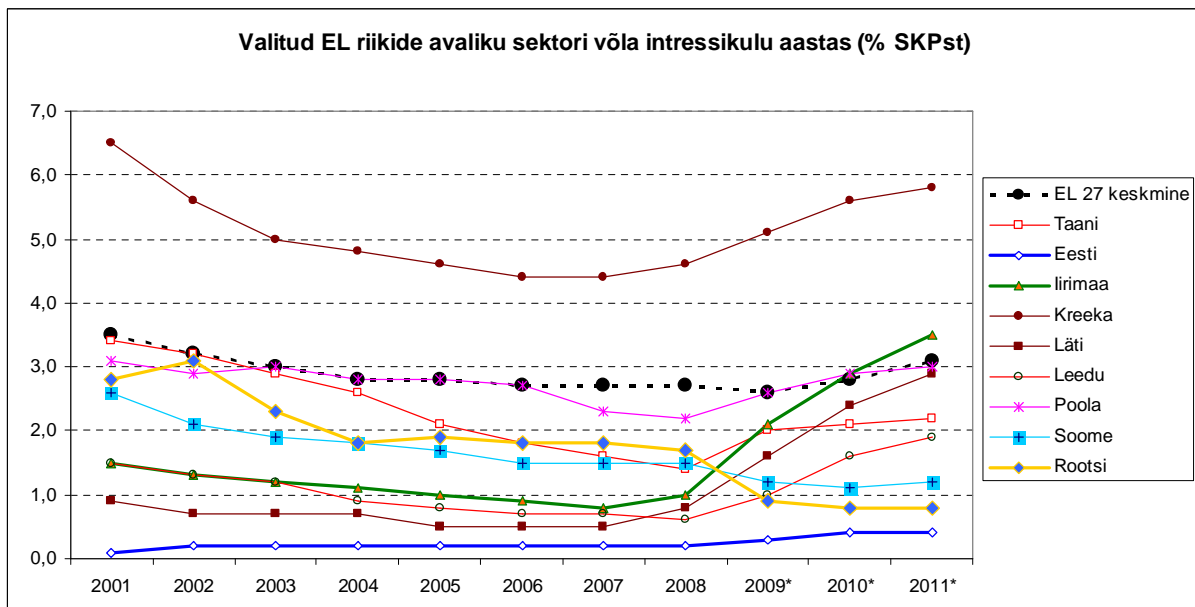
Joonis. Valitsussektori tasakaal EL riikides.

Allikas: Eurostat

Kõrge võlgnevus toob kaasa suured kohustused tulevastele põlvetele ning tähendab keskpikas perspektiivis kõrgeid võlgade teenindamise kulusid ning sellest tulenevalt suurenevat vajadust riigile tulusid koguda või avalike teenuste ja investeeringute mahtu kärpida.

Joonis. Avaliku sektori intressikulu muutused valitud EL riikides.

Allikas: Eurostat

EL riikides tervikuna makstakse igal aastal ligikaudu 3% SKPst avaliku sektori laenude intressikulu. Ennustades keskpikas perspektiivis keskmiste intressitaseme tõusu, võib EL keskmine valitsussektori võla teenindamise kulu ületada järgmise 10 aasta jooksul ka 4% SKPst. Eesti huvides on Euroopa Liidu riikide rahanduslik jätkusuutlikkus. Raha peab Euroopa riikidele olema võimalikult odav ning riigid peavad säilitama oma konkurentsivõime (nii konkurentsivõimelise

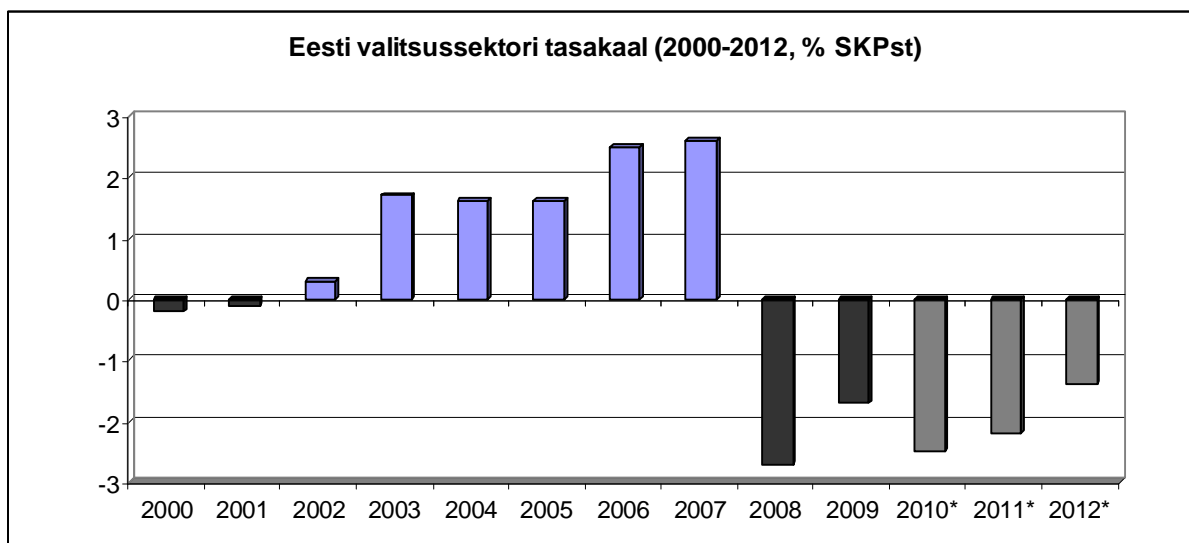
maksukoormuse ja ettevõtluskeskkonda toetavate investeeringumahtude näol). Muidu tõusevad avaliku sektori laenude intressid ning vajadus maksukoormuse tõstmise või uute laenude võtmise järele kasvab Euroopa riikides veelgi. Euroopa konkurentsivõime vähendamine langetab ka Eesti majanduskasvu potentsiaali, kuna paratamatult on suur osa Eesti väliskaubandusest seotud EL turuga.

VÄLJAKUTSE: Eesti huvi on niisuguste poliitikate soodustamine Euroopa Liidus, mis toovad kaasa Euroopa riikide kulutuste konsolideerimine ning pikas perspektiivis avaliku sektori laenukoorma stabiilse vähendamise.

- 1) Euroopa riikide lõtv fiskaalpoliitika võib viia euroala riikide suhtes usalduse kaotuseni investorite poolt ning seeläbi kallinevad laenud nii Euroopa valitsustele kui ettevõtetele (sh Eestis).
- 2) Kõrge võlakoormus tähendab vajadust võlgasid tagasi maksta ning igal aastal suuremat intressikulu, mis omakorda tähendab suuremat maksukoormust Euroopas, sealt edasi väiksemat ostujõudu Eesti esmastel eksporditurgudel ning väiksemat konkurentsivõimet Euroopa ettevõtetele, st Eesti partneritele.

Eesti riigirahanduse jätkusuutlikkuse pikaajalised väljavaated on teiste Euroopa riikidega võrreldes head, kuna meil puudub suur avaliku sektori võlakoormus, täidame kõiki Stabiilsus- ja Kasvupakti kriteeriume ning meie peamiste sotsiaalvaldkondade (pensionid ja tervishoid) kulutused on pikemas perspektiivis küll kasvamas, kuid mitte nii kõrgelt tasemelt, kui EL riikides keskmiselt. Siiski on lühiajaliselt seoses majanduskasvu pöördumisega majanduslanguseks ka Eesti avaliku sektori tasakaalus toimunud selge nihe ülejäägiga eelarvetest puudujäägiga eelarvepositsioonini.

Joonis. Eesti valitsussektori tasakaal aastatel 2000-2012

Allikas: Eurostat, Rahandusministeeriumi 2010 kevadine majandusprognos

Eesti majanduspoliitika pikaajaline eesmärk on keskmise tulutaseme tõstmine võimalikult lähedale Euroopa Liidu vanade liikmesriikide omale¹². Kiire kasvu eesmärk nõuab erasektori investeeringutele soodsa keskkonna loomist. Kasvu stimuleeriva ärikeskkonna üheks komponendiks on mõõdukas maksukoormus, jätmaks erainvestorite käsutusse piisavalt raha. Mõõdukas maksukoormus eeldab valitsussektori tulude ja kulude tasakaalu nii keskpikas kui ka pikemas ettevaates. Puudujäägiga eelarvepoliitika tähendaks kas maksukoormuse tõusu

¹² Konvergenstsiiprogramm

lähitulevikus või võlakoorma parandamist järgmistele, praegusega võrreldes vähem arvukatele maksumaksjate põlvkondadele.

VÄLJAKUTSE: Aastaks 2014 ülejäägiga eelarvepositsioonini jõudmine nii nagu näeb ette Riigi eelarvestrateegia 2011-2014 ning selle säilitamine pikas perspektiivis.

- 1) Loob kindlama aluse olla valmis pikemas perspektiivis demograafiast tulenevaks valitsussektori tasakaalu negatiivsele survele.
- 2) Tekitab piisava fiskaalse puhvri majanduse tagasilöökide korral.
- 3) Kindlustab Eesti tugeva rahanduspoliitikaga riigi mainet ning seeläbi tõstab usaldusväärust välisinvestorite silmis.

Sotsiaalkindlustuse jätkusuutlikkus pikas perspektiivis

Väljakutseid riigirahanduse parandamiseks Euroopas muudavad keerulisemaks demograafilised muutused. Rahvastiku vananemine ja rahvaarvu vähenemine leiab aset ka Eestis. **Juba 2030. aastaks on Eestis tööealise elanikkonna koguarv hinnanguliselt 12% väiksem kui täna**, mis tähendab igal juhul suhteliselt väiksemat maksutulude taset.

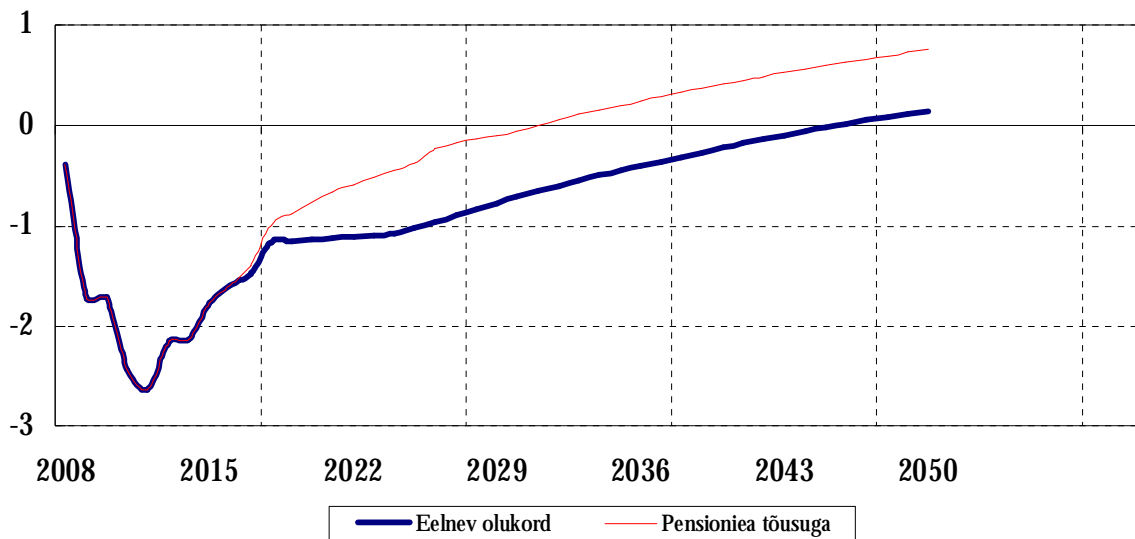
Eesti senine eelarvepoliitika on olnud konservatiivne. Tulemaks toime negatiivsete demograafiliste suundumustega (rahvastiku vananemine) ja tagamaks riigi rahanduse jätkusuutlikkust ka pikemas perspektiivis, peab poliitika olema jätkuvalt orienteeritud jätkusuutlikkusele.

Lähima kümnendi jooksul ei kata sotsiaalmaksust laekuvad maksutulud pensionikindlustuse kulusid ning valitsus katab neid kulusid muudest riigieelarve tuludest. Rakendatud on küll meetmeid puudujäägi leevendamiseks (alates 1. aprillist 2009 kehtestati pensioniindeksi 1,14 asemel 1,05), kui see ei ole piisav kehtiva süsteemi jätkusuutlikkuse tagamiseks. Riiklik pensionikindlustus on puudujäägiga ka järgnevatel aastatel.

Pikemas perspektiivis peaks Eesti pensionikindlustuse finantspositsioon paranema. Eesti riigi rahanduse tugevdamisele aitab kaasa ka läbiviidud edukas pensionireform¹³ ning 2010. aastal otsustatud pensioniea tõus 65 eluaastani (järg-järguline tõus jõuab 65-ni aastaks 2025). Jätkusuutlikkuse paranemist pensioniea tõstmise tulemusena iseloomustab järgnev joonis, mis näitab, et riiklik pensionikindlustus väljuks tänase pensionisüsteemi jätkumisel puudujäägist aastal 2030 – pensioniiga muutmata oleks sama suudetud aastaks 2050.

¹³ Tagamaks riigi rahanduse jätkusuutlikkust rahvastiku vananemise tingimustes, on Eesti läbi viinud pensionireformi ning loonud kolmesambalise (riiklik pensionikindlustus, kohustuslik kogumispension ja täiendav erapension) süsteemi. Riikliku pensionikindlustuse tuludeks on 20% sotsiaalmaksu baasist, sellest II sambaga liitunute puhul kantakse 4% üle kogumispensionisüsteemi.

Joonis. Pensioniea tõstmise mõju riikliku pensionikindlustuse finantsnäitajatele (% SKPst)

Allikas: *Rahandusministeerium*

Siiski ei vasta tõenäoline tegelik pensionide areng ülaloleval joonisel kujutatud eeldustele, sest ülejäägis pensionikassa tähendab praeguste prognooside kohaselt ka vanaduspensionide taset, mis on väiksem kui 40% prognoositav keskmine netopalk.

Vanaduspensioni netoasendusmäär (keskmise vanaduspensioni ja keskmise netopalga suhe) on Eestis alates 2000. aastast olnud ligikaudu 41%, kuid seoses keskmise palga languse ning pensionide mõningase suurenemisega on 2009. ja 2010. aastal pensionide asendusmäär tõusnud ligikaudu 50% tasemele. Rahandusministeeriumi hinnangul jääb vanaduspensionide netoasendusmäär lähiaastatel varasemast keskmisest kõrgemale tasemele. Euroopa Komisjoni pikaajaline prognoos hindab küll Eesti pensionikindlustuse süsteemi jätkusuutlikkust kõrgelt, kuid selle prognoosi eeldused on tänaseks oluliselt vananenud¹⁴. Realistlik on hinnata, et vanaduspension netoasendusmäär jääb Eestis keskmiselt tasemele 40-45%, mis on kõige levinum tase ka OECD riikides.

Eeldades, et vanaduspensionide netoasendusmäär hoitakse ka tulevikus vähemalt 40% tasemel, tuleb arvestada ka suuremate pensionikindlustuse kuludega kui senised pikaajalised prognoosid eeldavad (hinnanguliselt ca 2% SKPst rohkem kui tänaste eelduste alusel oodatud).

Lisaks tuleb silmas pidada, et ka soodustingimustel vanaduspensionide, eripensionide ning väljateenitud aastate pensioni soodustuste lisakulud moodustavad järjest kasvava osa avaliku sektori kuludes. Sellest kõige suurema mõjuga on eripensionide kulutustel, mis täna ei ole veel kuigi kõrged, moodustades vaid umbes 0.1% SKPst. Tänapäevase süsteemi ja tingimustega jätkates hakkavad aga eripensionide kulud kiiresti kasvama, moodustades aastal 2030 juba üle 0,5% SKPst. **Pikemas perspektiivis on soodus- ja eripensionide reformi võimalik positiivne mõju riigirahandusele (ja seeläbi ka maksukoormusele või riigi võimekusele investeerida) ligikaudu 1% SKPst.**

Sotsiaalkulutustest suurima osakaaluga on pensionikindlustuse kõrval on ravikindlustus. **Eesti ravikindlustus on seni olnud finantsiliselt stabiilne** ja arvestades kiiret Haigekassa rahaliste

¹⁴ Näiteks pensionide netoasendusmääraks kujuneb Euroopa Komisjoni prognoosi alusel aastatel 2009-2011 38% tegeliku tänase taseme ca 50% asemel ning komisjoni prognoosis netoasendusmäär langeks aastaks 2030 ligikaudu 32%-ni.

vahendite mahu kasvu¹⁵ on siiani olnud võimalik parandada ka Eesti tervishoiuteenuste kättesaadavust ja kvaliteeti. Kuid arvestades tööelise elanikkonna vähenemist ning tervishoiuteenuste vajajate arvu mõningast suurenemist, ei rahulda tänane süsteem tõenäoliselt ühiskonna tulevase vajadusi ja ootusi tervishoiuteenuste kättesaadavuse ja kvaliteedi osas.

2009. aastal suurendati ravikindlustuse jätkusuutlikkust tõstes nii eraisikute kui tööandjate omaosalust töövõimetushüvitiste maksmisel. Ravikindlustuse jätkusuutlikkust on valitsus aidanud tõsta ka läbi teenuste kvaliteeti parandavate investeeringutoetuste, mida on rahastatud väljastpoolt Haigekassa eelarvet. Täiendavad tervishoiusüsteemi investeeringutoetuste võimalused on olemas ka tulevikus (mh EL toetuste abil), kuid nende üks eesmärk peaks olema aidata teenuse kvaliteedi ja tulemuslikkuse parandamise kõrval tõsta ka raviteenuste kuluefektiivsust.

Tervishoiukulutuste osakaalu suurenemist näeb Euroopa Komisjon Eesti puhul EL keskmisest pisut mõõdukamana kui teistes riikides, kuid ikkagi nähakse selget survet tervishoiukulutuste kasvuks suurusjärgus 0,7 protsendipunkti SKPst juba aastaks 2030. Kui lisada veel asjaolu, et täna on Eesti suutnud vanemaaliste hoolekande kulusid EL riikide võrdluses suhteliselt madalal hoida, on ka selles küsimuses tulenevalt elanikkonna vananemisest ning nooremaaliste suuremast mobiilsusest oodata pigem kulusurvet tugevnemist.

Üldise hinnanguna võib arvestada, et aastateks 2030-2040 kasvab Eesti avaliku sektori sotsiaalkulutuste tase täiendavad 2-4% SKPst ilma sisulist arengut võimaldamata (st lisaraha ei paranda avalikku teenust ega suurenda toetusi, vaid rahuldab lihtsalt suuremat teenuste saajate vajadust). Seejuures on valitsussektori sotsiaalkulud viimasel kahel aastal Eestis juba kiiresti kasvanud, tõustes Eurostati andmetel 2007. aasta 9% tasemelt 2009. aastal 14 %ni SKPst.

VÄLJAKUTSE: Avaliku sektori sotsiaalkulutuste jätkusuutlikkuse parandamine tööelise elanikkonna vähenemise ja vanemaaliste osakaalu suurenemise tingimustes kindlustades seejuures tulemusliku tervishoiusüsteemi ning hästi sihistatud ja korraldatud sotsiaalpoliitika (sh vajalikud tugiteenused).

1) Pensionikindlustuse finantsilist jätkusuutlikkust parandavad meetmed aitavad reeglina kaasa ka hõivatute koguarvu suurendamisele, mis omakorda suurendab nii majanduskasvu potentsiaali kui parandab valitsussektori eelarvete seisu.

2) Eripensionide ja soodustingimustel vanaduspensionide vähendamine või kaotamine aitaks tööturul aktiivsena hoida muidu töövõimelisi ja hea väljaõppega inimesi ning võimaldab suunata ressursse teiste sotsiaalteenuste osutamiseks.

3) Sotsialtoetuste parem vajadusepõhisus aitab suurendada nende efektiivsust ja mõju.

Riigi võime reageerida muutuvatele oludele

Kahe viimase aasta vajadus konsolideerida valitsussektori koondeelarvet näitas kuivõrd oluline on hoida avalik sektori kulutustes piisavat paindlikkust, et reageerida muudatustele kiiresti ja ilma suuri sotsiaalseid vastuseise tekitamata. Eesti puhul aitas valitsusel paremini reageerida majanduslangusele eelnenud aastatel ülejäägis hoitud valitsussektori eelarve, mis tähendas eelarvetulude vähenemisel esmalt tasakaaluni jõudmist. Riigid, kus kriisile eelnenud aastatel oli valitsussektori eelarvepositsioon negatiivne, omasid palju vähem manööverdamisruumi. Tagajärjeks on sügavas defitsiidis valitsussektori koondeelarved.

¹⁵ 2000. aastaga võrreldes on ravikindlustuse rahaline maht kasvanud umbes 2,5 korda, mis ületab selgelt tervishoiuteenuste hindade kasvu.

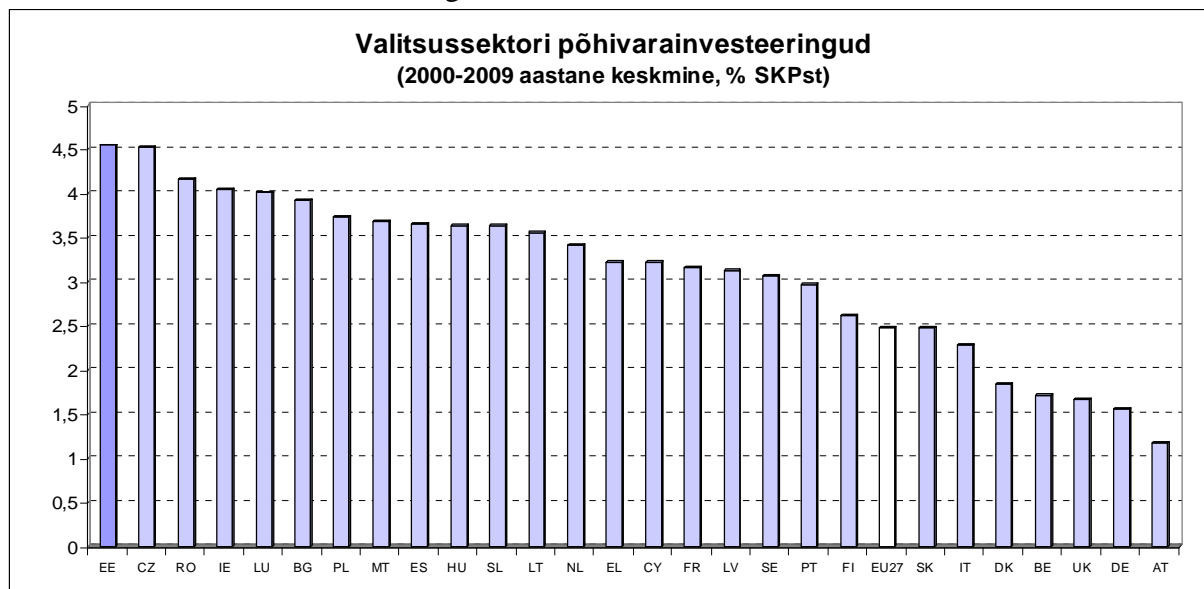
Rahandusministeeriumi hinnangul on ligikaudu 3/4 riigieelarvest seotud otseselt kehtivate õigusaktide täitmiseks vajalike kuludega (pensionid, ravikindlustus, teehoiu rahastamine, rahvusvahelised kohustused, KOVide tasandusfond jne). Võib eeldada, et varasemalt võetud kohustused maksavad järgnevatel aastatel üha enam ja seetõttu vähenevad vahendid uute algatuste, sh uute investeeringute rahastamiseks, samuti palkade kasvuks olulistes avaliku sektori valdkondades. Pole olemas ühtegi fikseeritud ja nõ vabamalt otsustatavate kulutuste optimaalset taset. Riigirahanduse jätkusuutlikkuse kindlustamiseks soovitatakse siiski riigi jooksvaid kulutusi (palgakulu, pensionikulu jne) mitte siduda konkreetsete indeksitega.

Rahandusministeeriumi hinnangul nõ fikseeritud kulutuste osakaal lähiaastatel kasvab. Koos EL toetuste kasutamise võimaluste vähenemisega (perioodil 2012-2015, vt ka joonis „Eesti riigieelarve tulude aastane muutus“) võib selle tulemusel väheneda ka tulevast majanduskasvu toetavate avaliku sektori kulutuste osakaal.

Euroopa riikide seas fikseeritud ja mittefikseeritud kulude kohta ühetaolist arvestust ei ole, mistõttu Eestit teiste riikidega otseselt võrrelda ei saa. Sellest hoolimata on eelarve paindlikkuse saavutamine oluline ja mitte ainult tulevikus võimaluste majanduslanguse olukordadega toimetulekuks, vaid ka meie ees oleva rahvastiku vanuselise koosseisu muutustega toimetulekuks.

Avaliku sektori eelarvete paindlikkus loob eelduse ka selleks, et **riigil säiliks võime suhteliselt rohkem rahastada nõ tootlikke ja tuleviku kasvule suunatud valdkondi**. Üldises plaanis peetakse tootlikeks avaliku sektori kulutusteks investeeringuid haridusse, teadus- ja arendustegevusse ning infrastruktuuri.

Joonis. Valitsussektori investeeringute tase EL riikides.

Allikas: Eurostat

Euroopa Komisjoni kevadine majandusprognos hindab, et Eesti avaliku sektori investeeringute tase on ka 2010. ja 2011. aastal kõrgem kui 5% SKPst. Euroopas tervikuna jääb avaliku sektori investeeringute tase järjekindlalt alla 3% taset. Ühelt poolt on see seletatav rikkamate riikide poolt minevikus tehtud suuremate investeeringutega ning senise taseme hoidmiseks pole vaja vaesemete riikidega võrdses mahus investeerida. Teiselt poolt on selle taga

ka muude kulutuste (sotsiaalkulutused, avaliku sektori võla teenindamise kulud jms) suurem osakaal, mis ei võimalda investeringuid rahastada ilma maksukoormust täiendavalt tõstmata.

Palgakulude arengud

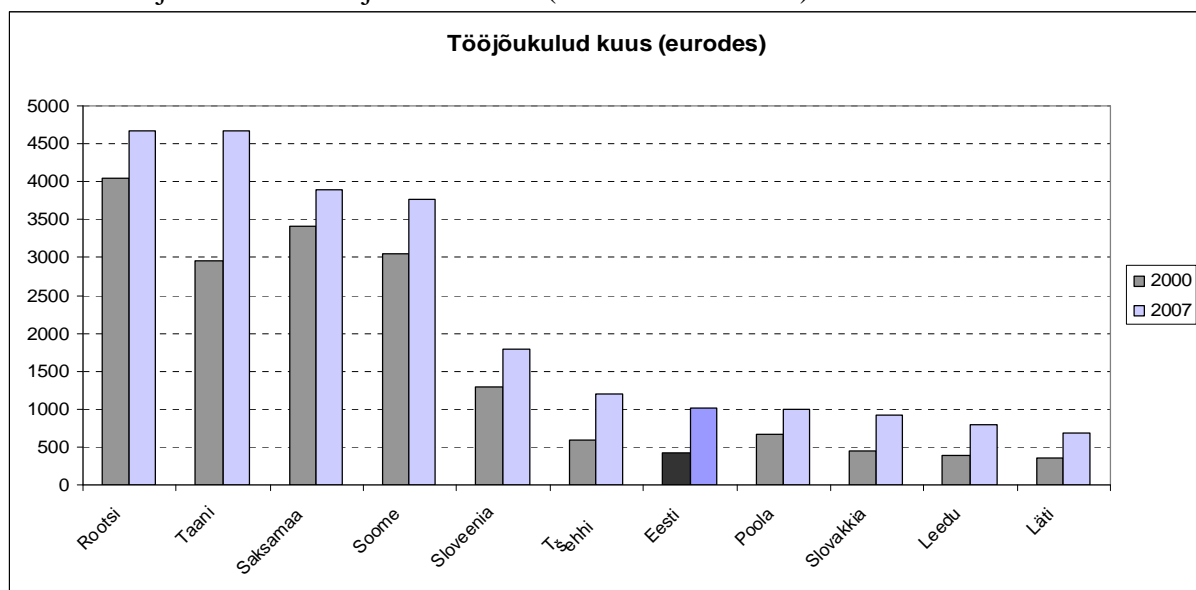
Avaliku sektori kulutuste paindlikkuse suurendamisega võib kaasneda oht kiiremaks avaliku sektori töötajate palgakasvuks. Perioodil 2000-2006 on Eestis avaliku sektori ja erasektori palgad kasvanud keskel läbi võrdses tempos. 2007. ja 2008. aastal on riigile kuuluvates organisatsioonides palgakasv Eesti keskmist selgelt ületanud. Seoses avaliku sektori kulude järsu kokkutõmbamisega on 2009. aastal avaliku sektori keskmine palk Eesti keskmisest kiiremini langenud. 2009. aasta IV kvartalis oli avaliku sektori palkade langus aastases võrdluses isegi suurem kui ehitussektoris keskmiselt.

Eesti ettevõtete rahvusvahelise konkurentsivõime seisukohast on tähelepanuväärsem see, et kui perioodil 2000-2006 on palkade kasv ja tootlikkuse kasv olnud enam-vähem tasakaalus, siis alates 2006. aastast on palgakasv tootlikkuse kasvu selgelt edestanud. Sellest tulenevalt on valitsus pidanud palkade kasvutempo mõõdukust oluliseks küsimuseks ning valitsuse tegevusprogrammis eraldi eesmärgina ära märkinud.

Hinnataseme kasv ning avatud tööturg Euroopa Liidus mõjutavad omakorda palgataset Eestis ka tulevikus. **Surve palkade kasvuks on Eestis suur sõltumata ettevõtjate võimest oma toodete ja teenustega sissetulekuid suurendada.**

Kuigi Eesti elanike keskmised sissetulekud on 2000. aastast alates enam kui kahekordistunud, on absoluutarvudes mitmete meie lähinaabrite (Soome, Rootsi, Taani) keskmised palgad isegi Eesti ja teiste Balti riikide keskmistest palkadest kiiremini kasvanud. Arvestades **Eesti ja rikkamate naaberriikide palgatase ca kolmekordset erinevust**, ei ole põhjust liiga kõrgetest palkadest Eestis rääkida ning palgad on jätkuvalt Eesti jaoks suhteline konkurentsieelis.

Joonis. Tööjõukulud Eestis ja lähiriikides (absoluutsummad).

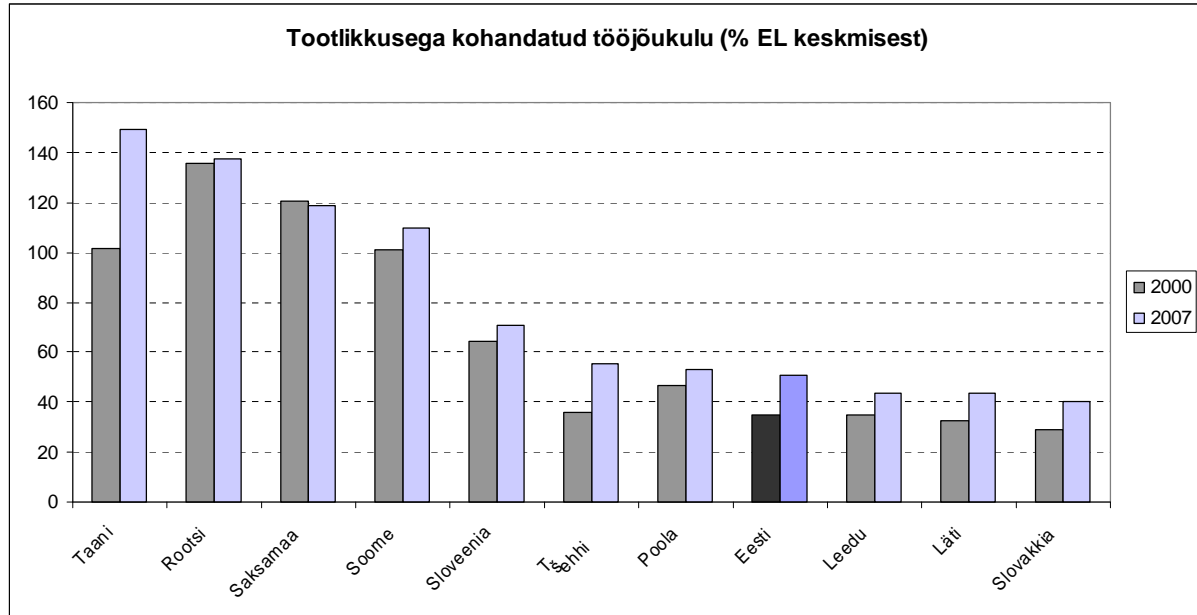

Allikas: Eurostat

Üks Eesti probleemidest on viimase nelja aasta jooksul olnud tootlikkuse tõusust kiirem palgakasv. Reaalpalga tööviljakuse kasvust kiirem kasv mõjutab negatiivselt ettevõtete rahvusvahelist

konkurentsivõimet ning ei ole pikas perspektiivis jätkusuutlik. Hoolimata Eestis aset leidnud kiirest palgakasvust, ei ole suures pildis ka tootlikkusega läbi kaalutud palgatase Eestis kuigi kõrge. **Kui absoluutsummates on Eesti keskmine palk ca 33% EL keskmisest, siis tootlikkusega läbi kaalutult on Eesti keskmine palk ca 51% EL keskmisest.**

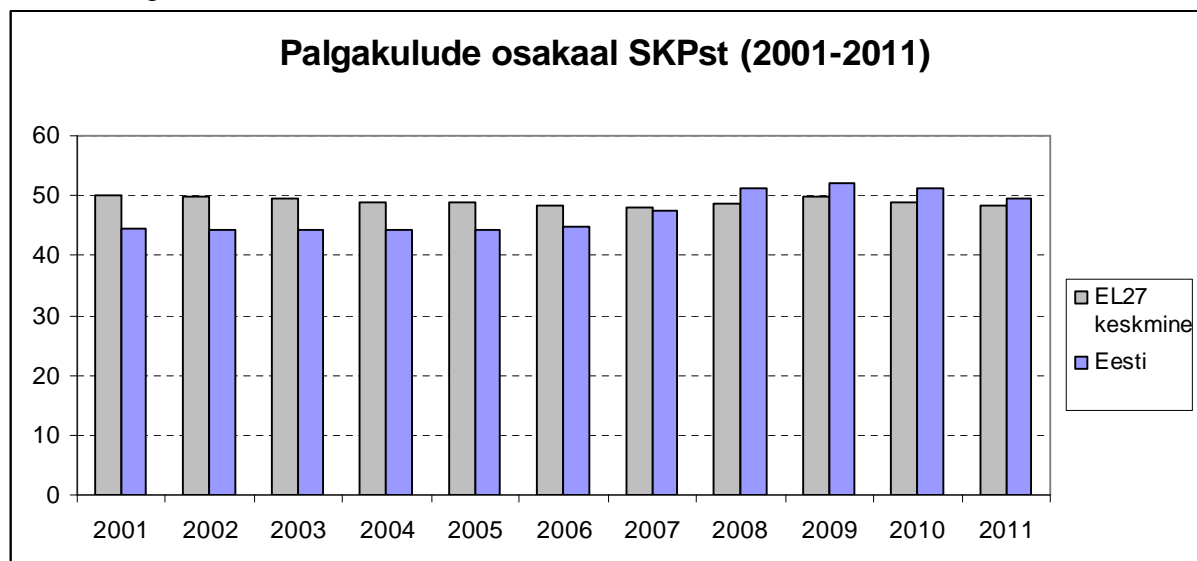
Joonis. Tootlikkusega kohandatud tööjõukulu Eestis ja lähiriikides.

Allikas: Eurostat

Vaadates eraldi ka seda näitajat, kui suure osa moodustavad hüvitised töötajad SKPst, siis on näha, et kiire palgakasvu ja kõrge hõive perioodil tõusid palgad kiiremini kui muud kulud ettevõtetes. Lisandväärtuse jagunemine kasumi ja investeeringute ning töötajatele makstavate hüvitiste vahel näitab 2007-2008 järsku pööret töötajate hüvitiste kasuks (ca 45%lt 52%ni kogu lisandväärtusest).

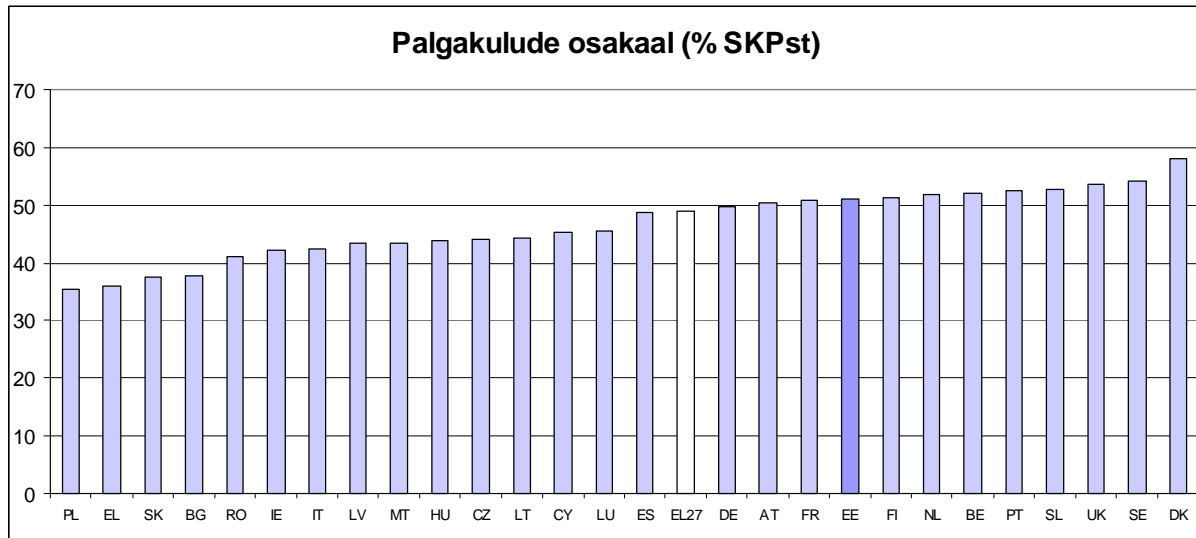
Joonis. Palgakulude osakaal SKPst

Allikas: Eurostat

Nüüd tuleb palgakulude osakaalu näitaja seoses palkade langusega pisut alla ning jõuab lähiaastatel tagasi umbes EL keskmisele tasemele. Võrreldes mitmeid Eestiga sarnases positsioonis olevaid riike (Läti, Leedu, Tšehhi, Slovakkia, Ungari) on Eestis palgad SKPs oluliselt kõrgema osakaaluga.

Joonis. Palgakulu EL riikides (%SKPst) 2010. aastaks tehtud prognoosi kohaselt.

Allikas: Eurostat

Eestis jääb ka edaspidi riigi peamiseks majanduspoliitika hoovaks fiskaalpoliitika. Seejuures on maksupoliitika kõrval oluline koht ka eelarvekulutuste kavandamisel. Nii avaliku sektori palkade kui ka suunatud investeeringute ja kulutuste prioriteetide kaudu on võimalik pikemas perspektiivis majanduse arenguid toetada.

VÄLJAKUTSE: Konkurentsivõimet toetava eelarvepoliitikaga (kõrge tootlike kulutuste tase, paindlikkuse suurendamine, avaliku sektori palgakulude ohjamine) jätkamine.

- 1) Eesti viimaste aastate kõrget tootlike kulutuste (investeeringud, hariduskulud, TA kulud jne) taset valitsussektori eelarvetes tuleks hoida ja võimalusel suurendada, sest need kulutused loovad uusi eeldusi kasvuks ja suuremateks maksutuludeks.
- 2) Väiksem fikseeritud ja indekseeritud kulutuste osakaal valitsussektori eelarvetes võimaldab paindlikumalt reageerida majanduses ja ühiskonnas aset leidvate muutuste suhtes.
- 3) Keskpikas perspektiivis avaliku sektori palgakulude kasvu sidumine tootlikkuse kasvuga kindlustab Eesti konkurentsivõimet, sest tootlikkuse kasvust kiirem palkakasv nõrgestab pikema perioodil ettevõtete konkurentsivõimet, suurendab sisemaiseid inflatsioonisurveid ja tähendab omakorda suuremat survet valitsussektori kulutustele läbi palkadega soetud siirete.

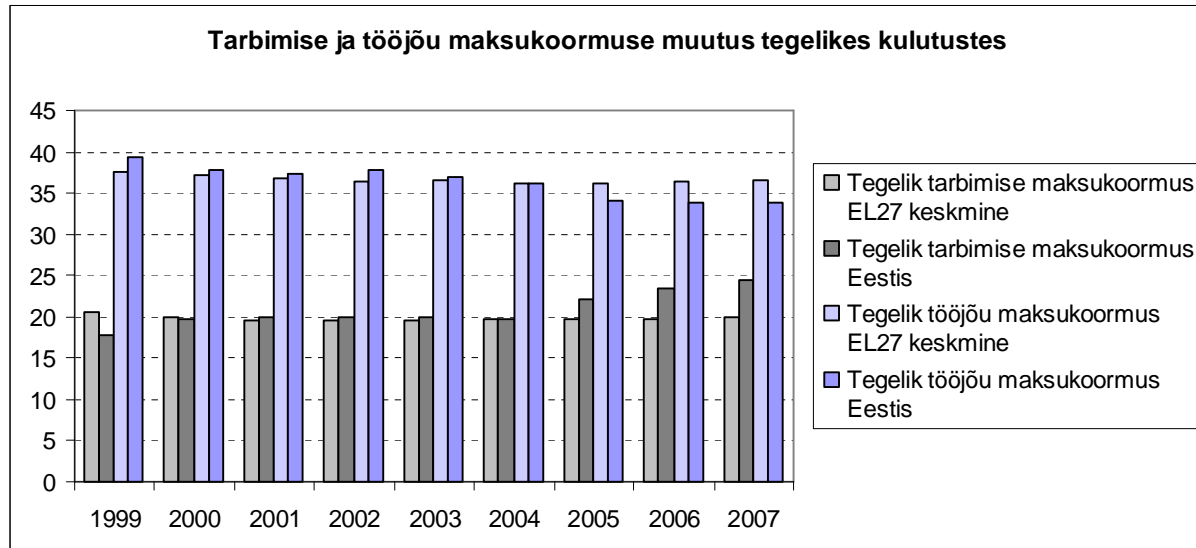
Majanduse arengut toetava maksupoliitika rakendamine

Valitsuse eesmärgiks on aastaid olnud maksude osalise ümberorienteerimise abil nihutada maksukoormus tööjõu ja tulu maksustamiselt tarbimisele, loodusvarade kasutamise ja keskkonna saastamise maksustamisele. Samas püütakse süsteem hoida stabiilse, lihtsa ja läbipaistvana, võimalikult väheste erandite ja erisustega.

Suhtena SKPst arvatuna ei paista tööjõumaksude vähenemine ja tarbimismaksude suurenemine hästi välja, kuna nii tarbimise kui sissetulekute taseme muutused on Eestis olnud

maksumuudatustest suuremad, aga kui hinnata maksukoormust osakaaluna vastavatest kuludest, siis on näha, et **töõjukuludega seotud maksud on vähenenud ning tarbimisega seotud maksud on järkjärgult suurenenud.**

Joonis. Tarbimise ja töõjõu maksukoormuse muutus Eestis ja EL riikides keskmiselt.

Allikas: Eurostat

Valitsuse üheks eesmärgiks on olnud töõjõu maksukoormuse vähendamise kaudu soodustada uute töökohtade loomist. Selleks on muuhulgas alates 2004. aastast mitmel korral suurendatud maksuvaba tulu ning vähendatud alates 2005. aastast igal aastal tulumaksu määra. Maksuvaba tulu suuruse tõstmine aitab vähendada väikese sissetulekuga isikute palga maksukoormust, mis oli 2005. aastal Eestis taas peale üheaastast vaheaega Euroopa Liidu keskmisest kõrgem. Tulumaksu määra on 26%lt 2004. aastal vähendatud 21%le 2008. aastal. Valitsussektori tulude struktuuri on viimastel aastatel mõjutanud ka kaudsete maksude tõstmine. Märkimisväärselt on tõstetud nii alkoholi-, tubaka- kui mootorikütuste aktsiise. Eesti senine maksupoliitika on kooskõlas OECD jt rahvusvaheliste organisatsioonide analüüside ja üldiste soovitusetega.

OECD on välja toonud ka nõ majanduskasvu pärssivate maksude edetabeli¹⁶ (eespool majanduse arengut rohkem pärssivad ja tagapool vähem negatiivset mõju omavad maksud):

1. ettevõtluse kasumi maksustamine;
2. töõjõu maksustamine, inimeste sissetuleku maksustamine;
3. tarbimise maksustamine;
4. regulaarne vara maksustamine (st mitte tehingute maksustamine, vaid omandi või kasutamise maksustamine), ka pärimisega seotud maksud ei mõjuta stiimuleid töö tegemiseks ja rikkuse kogumiseks.

Eesti (nii nagu ka EL riikides üldiselt) on maksukoormuses on suurima osakaaluga töõjõumaksud¹⁷, mis moodustasid 2009. aastal 18,8% SKPst. Kapitalimaksud¹⁸ moodustasid 2009. aastal 2,9% SKPst. Tarbimismaksude¹⁹ osakaal oli 2009. aastal 14,7% SKPst.

¹⁶ OECD 2008. aasta analüüs Going for Growth peatükk 5 Taxation and Economic Growth

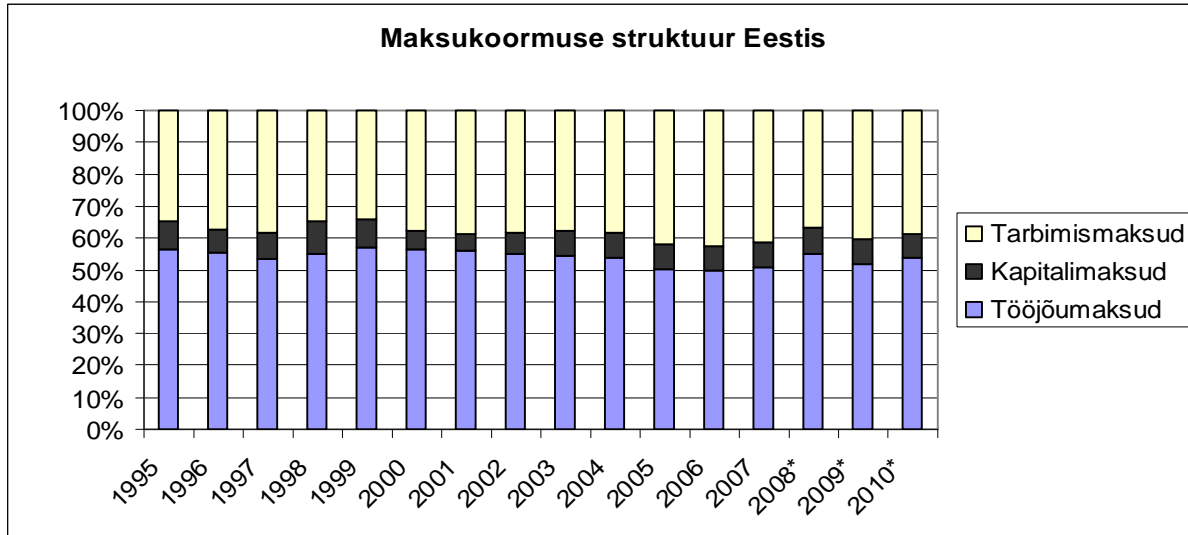
¹⁷ sotsiaalkindlustusmaksed, füüsilise isiku tulumaks palgatuludelt, füüsilise isiku tulumaks sotsiaalsiretelt ja pensionidelt, füüsilise isiku tulumaks ettevõtlusega tegelemisel.

¹⁸ juriidilise isiku tulumaks, füüsilise isiku tulumaks kapitalitulult, hasartmängumaks, reklaamimaks, maamaks, raskeveokimaks, tegevuslubade ja litsentside riigilõiv, vee erikasutustasu, teede ja tänavate sulgemise maks, muud maksud ja tasud.

¹⁹ käibemaks, tollimaks, aktsiisid, autode registreerimistasu, müügitasud, saastetasud, kalapüügiõiguse tasu, paadimaks.

Kui vaadata maksutulude sisemist struktuuri, siis on märkimisväärne, et tööjõumaksud moodustavad Eestis kõikidest maksutuludest rohkem kui poole (hoolimata väikesest keskmisest langusest viimase kümne aasta jooksul). EL keskmine on Eurostati andmetel pisut alla poole. **St Eestis on maksutulud suhteliselt enam kaldu tööjõu maksustamisele.** Osakaaluna SKPst moodustavad tööjõumaksud Eestis siiski alla 20%, mis on selgelt EL keskmisest vähem.

Joonis. Maksukoormuse struktuur Eestis

Allikas: Rahandusministeerium, Eurostat

Kaudsed maksud moodustasid 2009. aastal 42,3% kõikidest maksudest, nende osakaal tõuseb Rahandusministeeriumi kevadise majandusprognoosi kohaselt 2014. aastaks 43,1%le peamiselt tulenevalt käibemaksu kasvust.

Eesti arengukavad ja välismaised eksperdid näivad olevat üksmeelsed tarbimise suuremas maksustamises. See mõjutab küll enam vaesemaid, kuid seda saaks kompenseerida sotsiaaltoetuste täpsem vajadusepõhine jagamine. Lähiperspektiivis kasvavad paratamatult ka maksud keskkonnaressurssidele, sh energiale, mis praegu jäävad meil veel allapoole Euroopa keskmist taset.

VÄLJAKUTSE: Järk-järgult töötamise ja kasumi teenimise maksude vähendamisega ning tarbimise ja keskkonna koormamise maksude suurendamisega jätkamine.

- 1) Töötasu ja kasumi suurem maksustamine pärsib majanduskasvu rohkem kui samas mahus tarbimise ja vara maksustamine.
- 2) Nn „teadmispõhise majanduse“ osakaalu suurenedes kasvab majanduses tervikuna ka tööjõukulude osakaal, mistõttu on ettevõtete konkurentsivõime seisukohalt oluline vähendada tööjõu maksukoormust.
- 3) Ettevõtlust soosiv maksukeskkond on geograafilise asukoha ja riigi maine kõrval üks olulisemaid tegureid, mis aitab otsesid välisinvesteeringuid riiki meelitada. Soodsad maksud määravad investeerimisotsused juhul kui muud eeldused (baasinfrastruktuur, haridus, julgeolek) on teiste riikidega võrreldavalt tagatud.

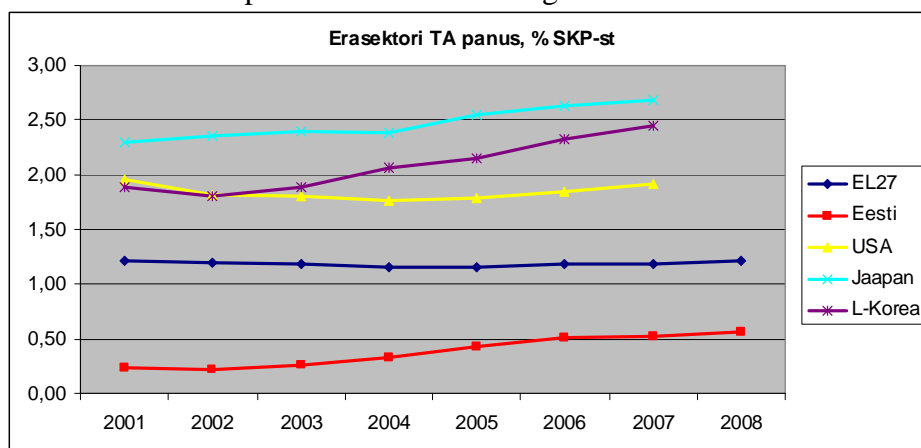
OECD hinnangul mõjutab maksupoliitika otseste välisinvesteeringute käitumist just väiksemate ja suurtest turgudest pisut eemal olevate riikide puhul, mistõttu peaks maksupoliitikal olema Eestis oluline mõju.

KONKURENTSIVÕIMELINE ETTEVÕTLUSKESKKOND

TA ja innovatsiooni rahvusvaheline konkurentsivõime

Eestis on viimastel aastatel tehtud olulisi edusamme TA-sse investeerimisel, milles on suur roll olnud nii avaliku sektori poolsetel infrastruktuuri investeeringutel, kui ka erasektoril. Aastatel 2000-2008 oli Eesti keskmine aastane TA tegevuste rahastamise mahu kasv 10,1%, mis on Euroopa Liidu kõrgeim näitaja. Algselt madala võrdlutaseme tõttu oli kasv eriti kiire just erasektoris, koguni 18,9% aastas keskmiselt.

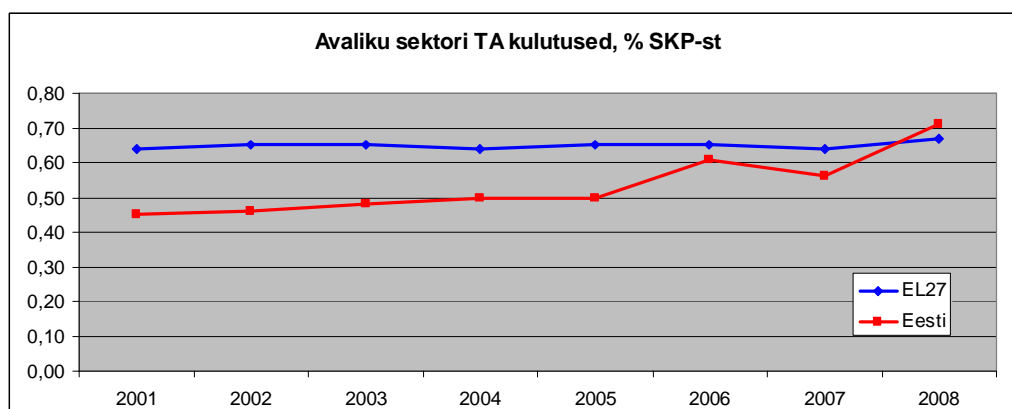
Joonis. Erasektori panus teadus-arendustegevusse osakaaluna SKP-st

Allikas: Eurostat

Rahalises mahus on 8 aastaga TA kulutused enam kui viiekordistunud. Ka majanduse langustsüklit on valitsus kasutanud infrastruktuuri arendamiseks, et kompenseerida erasektori võimekuse vähenemist ja luua eeldused ettevõtete investeerimise kiiremaks kasvuks kui müügitahud kasvavad ning kapitali kättesaadavus paraneb.

Joonis. Avaliku sektori TA kulutused osakaaluna SKP-st

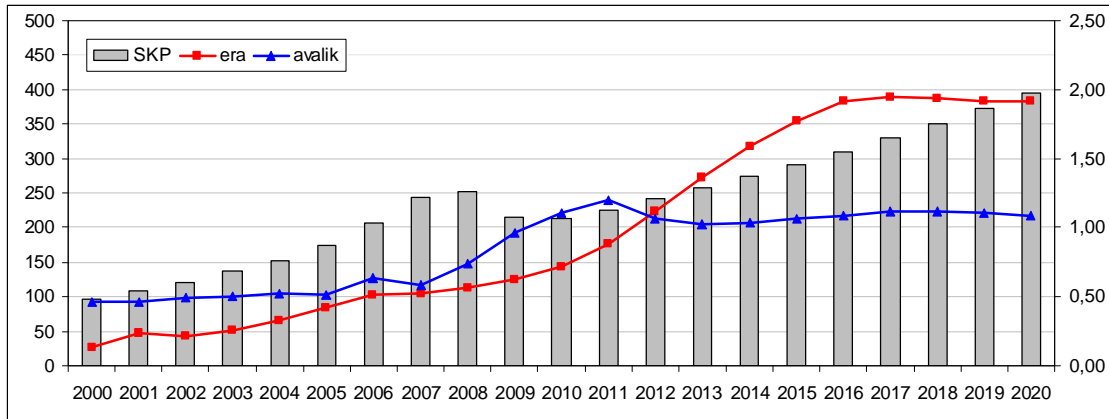

Allikas: Eurostat

Avaliku sektori investeeringud teadus- ja arendustegevuse edendamiseks on Eestis tõusnud tasemele 1% SKPst, mida peetakse arenenud riikide optimaalseks tasemeks. Euroopa Liidu riikides keskmiselt jääb avaliku sektori asutuste TA kulude tase alla 0,7% SKPst. Ka kulutused haridusele vastavad Eestis suures plaanis Euroopa keskmisele tasemele.

Tänu EL struktuurivahendite kiirele kasutuselevõtule tõusevad Eesti avaliku sektori TA kulutused lähiaastatel veelgi, jõudes 2011.a prognoositava SKP suhtes tasemele 1,2%. Võetud kesk-pika perspektiivi eesmärkide saavutamiseks oleks edaspidi optimaalne avaliku sektori investeeringute taseme stabiliseerimine tasemel 1,05% SKPst 2020. aastani.

Joonis. Eesti SKP ning era- ja avaliku sektori teadus- ja arendustegevuse maht (% SKP-st)

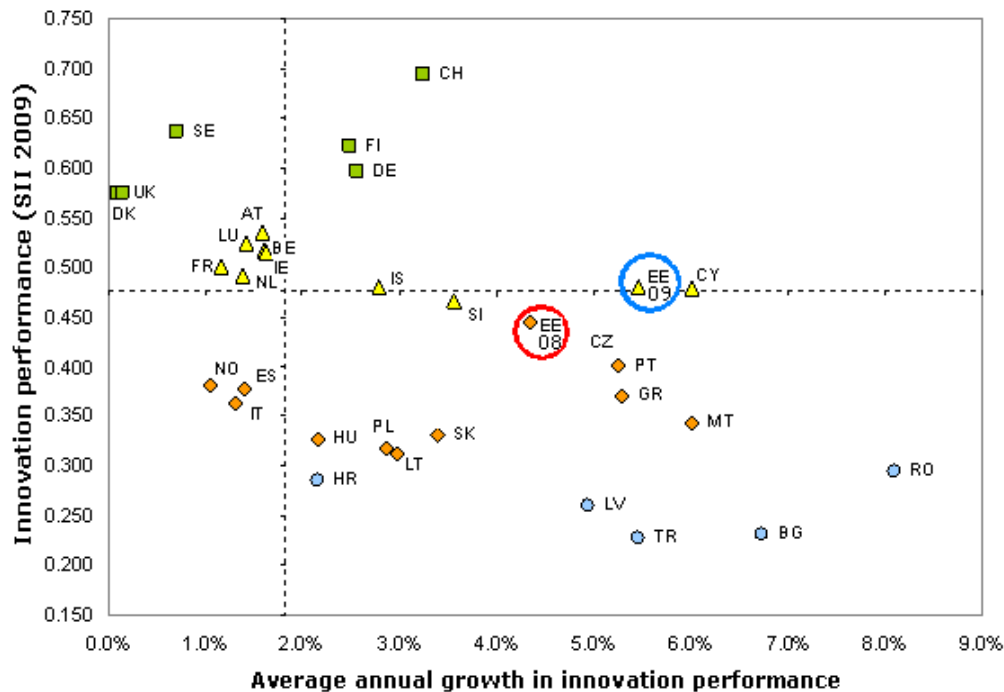
Allikas: Statistikaamet, Rahandusministeeriumi ja SB prognoos

Järgnevateks aastateks prognoosivad analüütikud Eesti majanduse väljumist langusfaasist ja seda EL keskmisest kiiremas tempos. Majanduskasvu taastudes tekib taas võimalus erasektori TA kulutuste mahu kasvu võimendumiseks. Selle potentsiaali realiseerimine ja uute investeeringute liikumise suunamine suurema teadus-arenduse potentsiaaliga sektoritesse on järgnevate aastate peamisi väljakutseid. Sisuliselt tähendab see läbi innovatsioonipoliitika eelduste loomist kolmes valdkonnas:

- kohalike rahvusvaheliselt konkurentsivõimeliste kõrgetehnoloogiliste ettevõtete tekkimine ja arendamine;
- rahvusvahelistele ettevõtetele atraktiivse keskkonna loomine nende arendusosakondade Eestisse rajamiseks;
- kõigi ülejäänud ettevõtete innovatsioonisüsteemi kaasamine vastavalt nende spetsiifikale ja võimalustele.

Euroopa innovatsiooniedetabelis on Eesti kiire näitajate paranemise tulemusel (sh eelpool mainitud TA kulutuste osakaalu kasv SKP suhtes) jõudnud II gruppi, kohe „innovatsiooni-liidrite“ järele, tõustud on pingereas kaks kohta 13. kohale. Viimasel viiel aastal on näitajad paranenud keskmiselt ligi 6% aastas ning jõutud on edetabeli ülemisse poolde.

Joonis. Eesti tulemus (y-telg) ja näitajate paranemise kiirus (x-telg) Euroopa innovatsiooni edetabelis 2008 ja 2009 aasta võrdluses

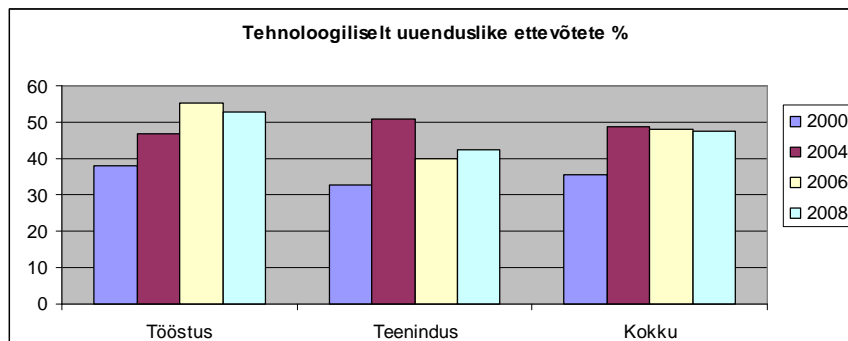

Allikas: European Innovation Scoreboard 2009

Eesti tugevuseks on kõrgharidusega inimeste osakaal, mis on viimase raporti järgi veelgi tõusnud 34,3%-ni elanikest vanuses 25-64a. Alates 2000. aastast on näitaja paranenud 4,5 protsendipunkti, mis on umbes samas tempos EL keskmisega. Tugeva kasvu on läbi teinud elukestvas õppes osalemise näitaja, mis samal ajal pea kahekordistus ning jõudis EL keskmisele tasemele. 88%-ni on tõusnud enam kui 10 töötajaga ettevõtete juurdepääs lairibahendustele.

Samuti on EL keskmisega võrreldes head ettevõtete uuenduslikkuse aspektid²⁰, nagu kaupade, teenuste ja protsesside uuendused või sel eesmärgil tehtud kulutused. Tehnoloogilisi uuendusi tegevate ettevõtete osakaal on olnud võrdlemisi püsiv, teenindussektori näitajates kajastus EL liitumise järel suurem aktiivsus. Euroopa Liidu keskmised näitajad tehnoloogilise uuenduslikkuse vallas olid 2006. aastal tööstuses 41% ja teeninduses 36%.

Joonis. Uuenduslike ettevõtete osakaal Eestis

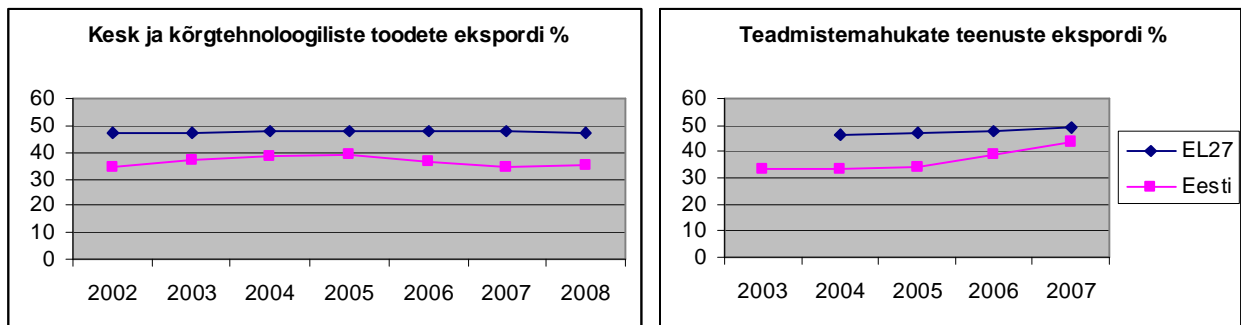
Allikas: Statistikaamet, CIS 2008

²⁰ Edetabelis kasutatud näitajad põhinevad veel Community Innovation Survey (CIS) 2006.a uuringu andmetel, värskem 2008.a info Eesti kohta avaldati 12. mail 2010, Euroopa kohta tervikuna peaks andmed saama kättesaadavaks 2010.a sügisel.

Ettevõtete panus TA-sse osakaaluna SKP-st jääb aga endiselt EL keskmisest üle kahe korra madalamaks. Samuti põhjustab mahajäämust ettevõtete tegevust iseloomustav Euroopa tasandi kaubamärkide (66) ning disainilahenduste (26) vähesus, mida 2008.a vormistati miljoni inimese kohta mõlemal EL27 riikides keskmiselt veidi üle 120.

Kasvupotentsiaal on kindlasti era- ja avaliku sektori koostöös valminud teadustööde publikatsioonide hulga osas, kuna edetabeli aluseks olevad andmed pärinevad 2007. aastast, millele järgnes TA mahtude kiire kasv. Madal on ka Euroopa Patendiametis vormistatud patentide arv (7), mida oli 2006. aastal EL27 keskmisest 16 korda vähem. Kui kaubamärkide, ühiste teadustööde ja disainilahenduste maht on võrreldes 2000 aastate algusega märkimisväärselt kasvanud, siis patendi vormistamised on seni jäänud siiski üksikuteks.

Joonis. Teadmismahukas eksport osakaaluna kaupade ja teenuste kogueksportist

Allikas: European Innovation Scoreboard 2009

Nagu näitas ka uuring „Teadmistepõhise majanduse suunas liikumiseks vajalik tööjõud ja koolitusvaldkonnad“, siis Eesti eksport on seni põhinenud Euroopa Liidu keskmistega võrreldes tööjõu- mitte teadmistemahukusel. Tootlikkuse kasvu eelduseks on aga kõrgema lisaväärtusega majandusstruktuur. Kesk ja kõrgtehnoloogilise tööstusega võrreldes on teadmistemahukate teenuste eksport juba märkimisväärselt paranemist näidanud ja jõudnud EL keskmisele taseme lähedale.

VÄLJAKUTSE: Eelduste loomine erasektori teadus- ja arendustegevuse mahtude suurenemiseks ning innovatsiooni väljundite arvu ja kvaliteedi tõstmiseks

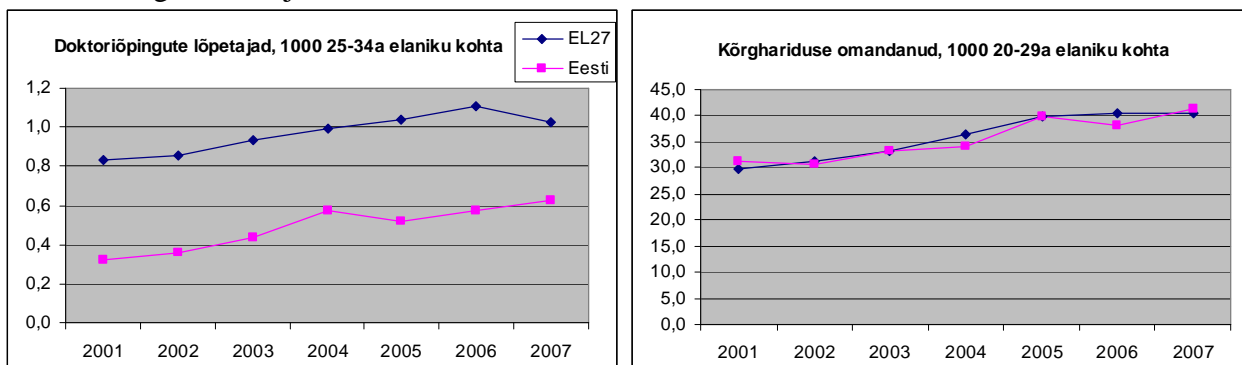
- 1) Hoolimata kiirest kasvust on Eesti erasektori panus TA tegevusse oluliselt madalam Euroopa ja maailma juhtivate riikide näitajatest.
- 2) Eesti ettevõtete tegevust ning nende koostöövõimet (sh teadus ja uurimisasutustega) iseloomustab proportsionaalselt rahvaarvu suhtes väike rahvusvaheliste patentide, kaubamärkide ja disainilahenduste arv.
- 3) Eesti eksport põhineb pigem tööjõu- mitte teadmiste mahukal tootmisel ja teenustel, mis seab piirid tootlikkuse kasvule.

Teadus- ja arendustegevust ja innovatsiooni soosiva maksumeetmestiku analüüs näitas, et rahvusvaheliste ettevõtete ning nende teadus-arendustegevuse asukohavalikut mõjutab eelkõige turu suurus, TA töötajate kvaliteet, tööjõuturu paindlikkus, teadusasutuste kvaliteet, laiem õiguslik- ja maksukeskkond ning vähem näiteks konkreetselt TA maksudega seonduv. Kuna turu maht on ja jääb Eesti puhul piiratuks, siis uuringutulemustest lähtuvalt peaks eelkõige tegelema inimressursi ning teadusasutuste kvaliteedi tõstmisega rahvusvaheliselt konkurentsivõimelisele tasemele.

Lähiaastatel saabki võtmeküsimuseks see, kui hästi õnnestub inimressursiga seotud uute meetmete rakendamine. Investeeringute mahud on kiiresti kasvanud, TA ja innovatsiooni strateegia rakendusplaani järgi on füüsilisse keskkonda alates 2006. aastast panustatud 1,6 miljardit krooni ja sellele lisandub lähiaastatel veel 2,4 miljardit krooni. Suur hulk infrastruktuuri saab kas valmis või korda tehtud, samuti ostetakse suures mahus tehnilisi seadmeid ja muid töövahendeid, mille uuendamine kohe päevakorrale ei kerki või on seotud märksa väiksemate kuludega. Vaatamata viimaste aastate rahastamise kiirele kasvule ei ole TA personali arvus toimunud märkimisväärset tõusu (eriti avalikus sektoris). Samuti peavad uued meetmed olema suunatud just erasektori poolse TA tegevuse esilekutsumisele ning täiendavuse tekitamisele.

Euroopa innovatsioonidetabeli järgi on sisendite poolelt teadus- ja insenerialade kõrghariduse esimese astme lõpetanute arv 1000 elaniku kohta 20-29 aastaste seas mõnevõrra kasvanud 4,12 % juurde, mis on tõstnud ka meie positsiooni tabelis. Samas on endiselt nõrkuseks doktoriõpingute lõpetajate väike arv 1000 elaniku kohta 25-34 aastaste seas, mis on küll võrreldes 2001. aastaga kahekordistunud, kuid viimasel neljal aastal jäänud püsima 0,6% juurde.

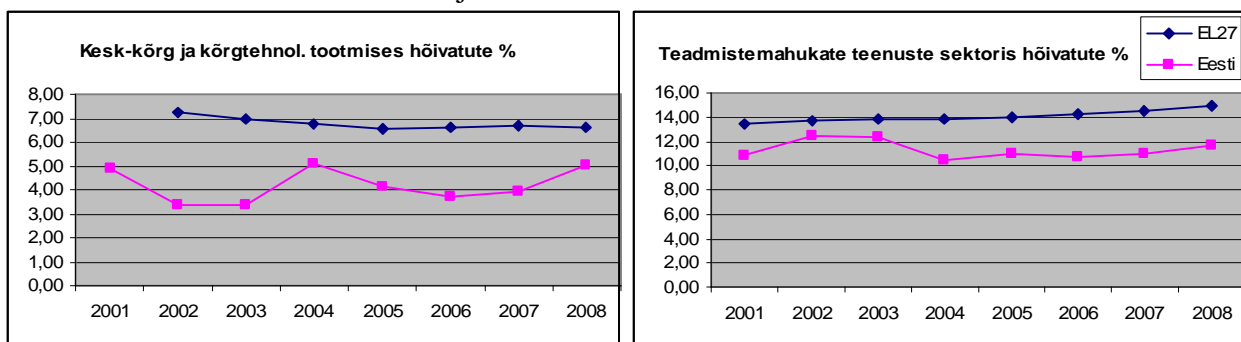
Joonis. Kõrghariduse ja doktorikraadi saanute osakaal

Allikas: European Innovation Scoreboard 2009

See omakorda on seotud mõjudega tööhõivele kõrg- ja kesk-kõrgtehnoloogilises tööstuses ning teadmistemahukates teenustes, mis jäävad Eestis Euroopa Liidu keskmistele näitajatele tunduvalt alla.

Joonis. Teadmismahukas tootmises ja teenustes hõivatute osakaal

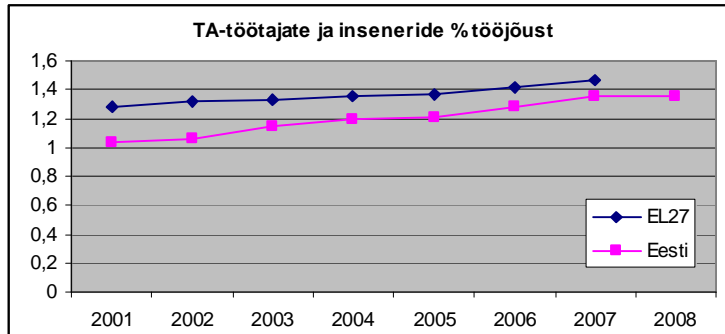

Allikas: European Innovation Scoreboard 2009

Sarnastele järeldustele jõuti ka uuringus „Teadmistepõhise majanduse suunas liikumiseks vajalik töäjõud ja koolitusvaldkonnad“. Eesti vajab täiendavalt kõrge kvalifikatsiooniga inimressursi selleks, et liikuda juba varem strateegias „Teadmistepõhise Eesti“ ja Eesti konkurentsivõime kavas võetud eesmärkide ja eelduste suunas nagu tootlikkuse kasv ja kõrgema lisaväärtusega

tegevusalade suurem osakaal. Nii praeguse kõrgtehnoloogilise tootmise ja kõrge lisaväärtusega teenuste osakaalusid arvestades kui lisades sellele eesmärgiks seatud majandusstruktuuri muutuste prognoosid, näitas analüüs, et tööjõuvajadusest tulenev surve koolitusvaldkondadele on suurim tehnika ja tootmise alal, eesmärkide suunas liikumiseks eriti kolmanda taseme hariduse puhul.

Joonis. Teadus-arendustöötajate ning inseneride osatähtsus tööjõus

Allikas: Eurostat

Tervikuna on teadlaste ja inseneride osakaal Eesti tööjõus samuti EL keskmisest tasemest madalam. Arvesse tuleb võtta, et inseneride ja teadlaste arv peab kasvama iseäranis avalikus sektoris, kuna peamiselt toimub töötajate liikumine erasektorisse. Statistika järgi jõuab aga praegu õpingute lõpetamiseni magistritasemel 1/2 ja doktoritasemel 1/3 alustanutest.

VÄLJAKUTSE: Teaduse inimressursi arendamine ning inseneride ja tippspetsialistide juurdekasvu tagamine

- 1) Eestis on suur osakaal kõrgharidusega inimesi, kuid doktoriõpingute lõpetanute arv on püsinud võrdlemisi madal.
- 2) Ettevõtete teadus-arendustegevust soosiva keskkonna võtmeküsimuseks on rahvusvaheliste uuringute järgi piisava hulga hea ettevalmistusega töötajate olemasolu.
- 3) TÜ ja teiste analüütikute tulevikustsenaariumite analüüsid näitavad, et Eestis on lähiaastatel puudu eelkõige tootmis- ja tehnikaalase ettevalmistusega tööjõust.

Eraldi potentsiaali võiks avada läbi Eesti loomemajanduse, kus 2009.a avaldatud Eesti Konjunktuuriinstituudi kaardistuse järgi on hõivatud enam kui 28 000 töötajat, tegutseb 5000 asutust ja ettevõtet, moodustades Eesti SKP-st ligikaudu 3%. Järgnevate aastate väljakutseks on see, kuidas olemasolevat ressursi paremini siduda teiste ülejäänud majandussektoritega, et tõsta vastastiku toodete ja teenuste lisaväärtust.

Uuringud²¹ on näidanud, et lisaks otsestele mõjudele läbi SKP ja tööhõive, mõjutab loomemajandus kaudselt paljude teiste sektorite tegevust. Kultuurisündmused ja hästisäilitatud kultuuripärand loovad paremaid konkurentsitingimusi valdkondadele nagu turism, hotellindus, toidlustus, transport. Samuti aidatakse kaasa väärtustatud elukeskkonna tekkele, mis mõjutab näiteks kinnisvarasektorit. Läbi esmalt eksperimentaalse ja seejärel publikusõbralikuma kunsti jõutakse disaini ning uudsete lahendusteni, mis omakorda mõjutab igakülgset ettevõtete innovaatsilisust ja tootearendust.

ÜRO 2008.a loomemajanduse raporti alusel jäi aastatel 2000-2005 kogu maailmas loomemajandusega seotud teenuste (reklaamindus, autoritasud ja litsentseerimine, arhitektuur,

²¹ http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc2240_en.htm

vaba aja ning audio-visuaalsed teenused) ekspordi keskmine kasv vahemikku 14,2% kuni 22,3% ning samal ajal ülejäänud teenuste ekspordi kasv oli 11,2%.

VÄLJAKUTSE: Loomemajanduse potentsiaali kasutamine teiste sektorite lisandväärtuse tõstmisel

- 1) Väärtusahelas ülespoole liikumise, tarneahela laiendamise ning uute toodete ja teenuste loomise puhul oluline roll loovusel, disainil, turundusel jt valdkondadel, mille kasutamise eelduseks on tugevam läbipõimimine loomesektoriga.
- 2) Loomemajandusest tulenev lisandväärtus on ressursisäästlik ning madala energiamahukusega.

Toetavad institutsioonid ja infrastruktuur

Institutsionaalset olukorda peetakse Maailma majandusfoorumi globaalse konkurentsivõime 2009-2010. aasta raporti põhjal pigem Eesti tugevuseks. Selle alla kuuluvad omandiõigused ja nende kaitse, kohtute sõltumatus, poliitikakujundamise läbipaistvus jne. Samuti on saanud väga positiivse hinnangu Eesti tehnoloogiline valmisolek (IKT, tehnoloogia ülekandmine, otseinvesteeringud).

Maailmapanga analüüs *Doing Business 2010* annab samuti Eesti ettevõtluse õiguskeskkonnale omandiõiguste kaitsele üldiselt hea hinnangu, paigutades Eesti ettevõtjasõbralikkuse poolest 183 riigi hulgas 24. kohale. Tugevustena tuuakse välja asjaajamise lihtsus ja tõhusus vara registreerimise, ehituslubade saamise, maksude maksmise ning teiste riikidega kaubavahetuse puhul. Lisaks on tehtud mitmeid reforme (näiteks uus töölepingu seadus), mis peaksid avaldama mõju seni nõrgemalt hinnatud valdkondade edasisele arengule.

IMD uues 2010. aasta *World Competitiveness* edetabelis on 58 riigi hulgas esikümne väärilised hinnangud saanud ettevõtete loomist, laiemalt äritegevust ja juba ka tööjõudu puudutav regulatsioon, samuti valitsuse poliitika adapteeritavus ning bürokraatia vähesus.

Nõrkused võrreldes teiste riikidega avalduvad neis edetabelites aga peamiselt seoses infrastruktuuriga, seda eriti transpordi osas: teed, raudteed, lennujaamad. Sadamate infrastruktuuri olukorda hinnatakse samas päris heaks 15. koht 133 riigi seas, mis viitab ka sellele, et olemas on lähedalasuvate tehnoloogiaparkide võimalused.

Puudused mida muuta ei saa, on paratamatult Eesti koduturu väiksus ja kohalike tootjate arv. Sellega seonduvalt ei ole ka kohaliku väärtusahela ulatus väga lai, tootmisprotsesside keerukus on võrdlemisi madal ja turundustegevus on vähene nagu ka klastrite arengutase. Selge on, et nende ettevõtluse mitmekesisustumise ja keerukusastme tõstmisega seotud aspektide parandamine saab toimuda ainult rahvusvahelises koostöös.

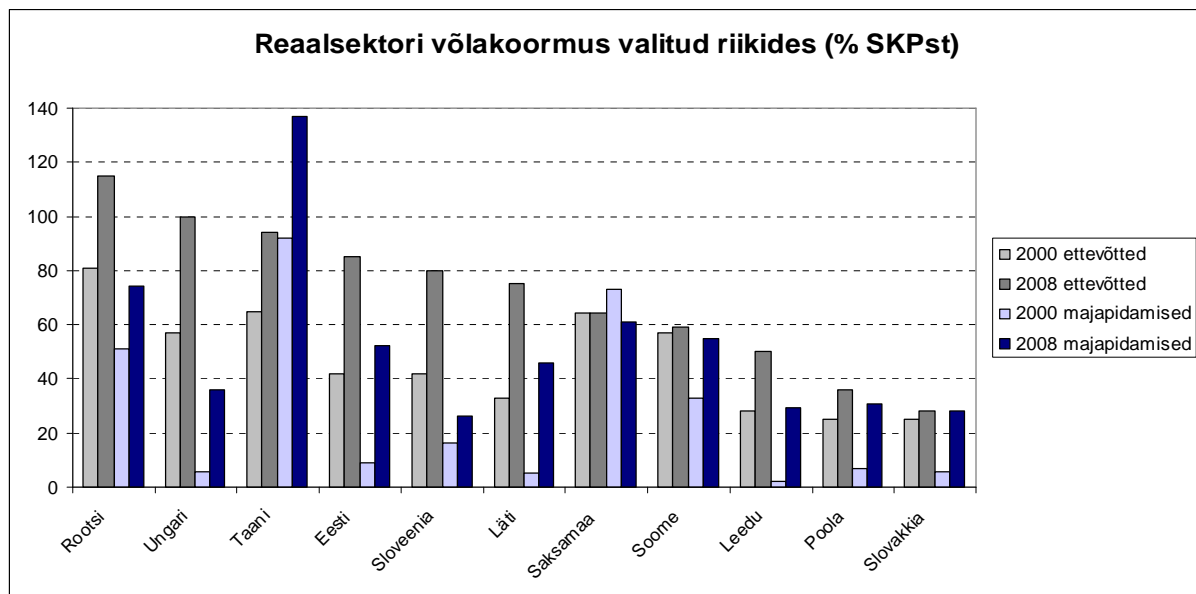
Eesti on väikese ja avatud majandusena suures sõltuvuses oma kaubanduspartneritest ning välisinvesteeringute juurdevoolust, kuna sisetarbimise laenudel põhinev kiire kasvu taastumine ei ole tõenäoline. Väga suur osa välissidemetest on Eesti ettevõtetel teiste Euroopa Liidu riikidega: 70% otseinvesteeringutest tuleb Rootsist, Soomest ja Hollandist, põhilised ekspordipartnerid on samuti Soome ja Rootsi. See tähendab, et olukorra edasise parandamise võimalused jäävad Euroopa Liidu ühtse siseturu mõjusfääri. Nii on Euroopa tasandil Eesti eesmärk aidata igakülgset kaasa takistuste eemaldamisele siseturu arengus ning luua head eeldused selle jõudmiseks uutesse valdkondadesse, näiteks läbi digitaalse siseturu arendamise.

Eesmärgiks on luua Eesti ettevõtetele võimalikult parimad võimalused nii Euroopa siseturul kui terves maailmas konkureerimiseks. Asukohast tulenevaid piiranguid vähendav Euroopa ühtse digitaalse ühisturu toimima hakkamisele kaasa aitamine on kindlasti üheks väljakutseks ka Eesti jaoks. See tähendab turvalist ja kõigile Euroopa eraisikutele ning ettevõtetele kättesaadava teenusena pakutavat turgu, mis on läbipaistev, osapoolte õigusi kaitsev ja tehniliselt ning juriidiliselt ligipääsetav. Analüüsid on näidanud, et digitaalse siseturu realiseerumine tähendaks tegeliku SKP kasvu 4-8%.

Eesti majapidamiste ja ettevõtete võlakoormus on viimase viie aasta jooksul kasvanud kiiresti suhteliselt kõrge 140%-ni SKPst, mis on samas suurusjärgus EL keskmise reaalsektori võlakoormusega.

Majapidamiste võlakoormus tõuseb Eesti Panga prognoosi kohaselt 2010. aasta lõpuks üle 55% SKPst. See näitaja on küll paljude Lääne-Euroopa riikidega näitajast väiksem, võrreldes teiste Kesk- ja Ida-Euroopa riikidega üks suuremaid.

Joonis: Reaalsektori võlakoormus

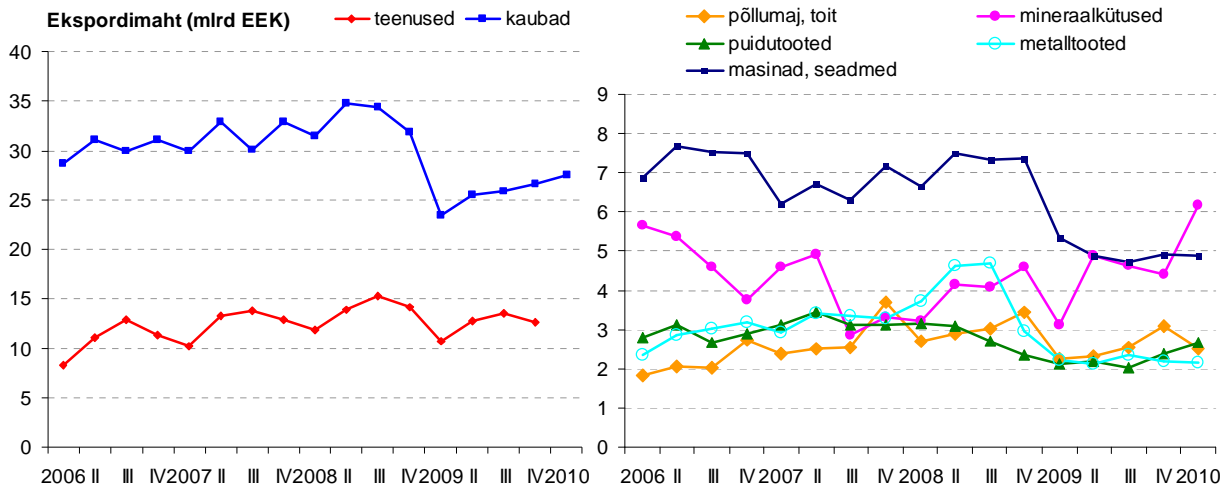
Allikas: Eesti Pank, Eurostat

Ettevõtete koguvõla kasv peatus Eestis 2008. aasta lõpus ning on seejärel vähenenud. SKP suhtes on ettevõtete võlakoormus Eestis siiski tõusnud ka 2009. aastal, kuna SKP langus on olnud võlakoormuse vähenemisest sügavam. Ettevõtete võlakoormus on Eestis kasvanud üle 90% SKPst. Ettevõtete hoiuste mahud on püsinud seejuures umbes 50 miljardi krooni tasemel (2009. aasta lõpus on hakanud langema), mis tähendab, et ettevõtete hoiuste maht jääb Eestis alla 25% SKPst.

Majandussektorite järgi on ettevõtete koguvõlas suurim osakaal kinnisvara-, ehitus- ja äriteeninduse valdkonna ettevõtetele antud laenudel. Lähiaastate majanduskasvu potentsiaalselt panustavate sektorite (sh töötlev tööstus) hinnanguline laenukoormus ei ole Eesti Panga hinnangul nii suur, et see võiks takistada uute äriplaanide elluviimist ja uute laenude võtmist.

Eesti majandusele on iseloomulik suhteliselt kõrge ekspordi osakaal (viimastel aastatel 70-80% SKP-st), mistõttu seoses globaalse finantskriisi ning majanduse langusfaasi algusega sihtturgudel tegid Eesti ekspordimahud 2009. aasta alguses läbi kiire kukkumise. Kaupade eksport vähenes 2009. aastal varasema aastaga võrreldes kokku 23,5% ja teenuste eksport 10,5%.

Joonis: Ekspordimahtude muutus (kvartal, miljardit krooni)

Allikas: *Statistikaamet*

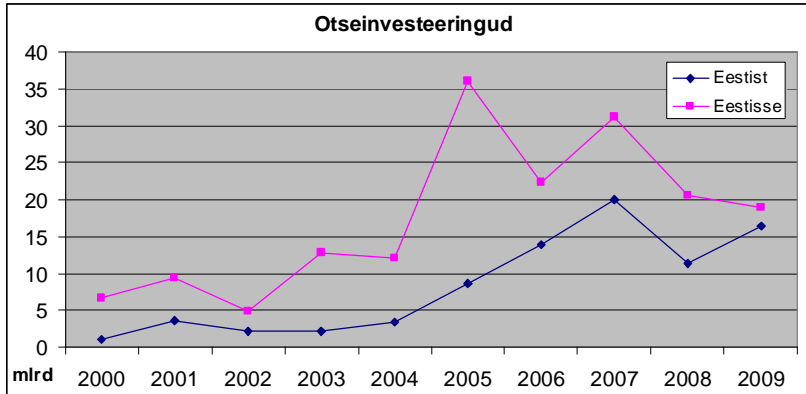
Suurema osakaaluga ekspordisektoritest langesid 2009. aastal enim masinad ja seadmed 31%, metallitooted 45%, transpordivahendid 36% ja puidutooted 23%. Põllumajandus- ja toidusektor oli veidi stabiilsem, langesdes 15%. Ainsana kasvas 6% mineraalkütuste eksport.

Eestist eksporditavate toodete ja teenuste peamised sihtriigid on olnud Soome, Rootsi, Läti, Venemaa ning viimasel aastal ka Saksamaa. Enim on langusfaas mõjutanud ekspordi Venemaale (kaubad -32% ja teenused 30%), Rootsi (-31% kaubad) ja Lätti (-27% kaubad).

2009. aasta lõpus ja 2010. aasta alguses on olnud näha ekspordimahtude mõningast taastumist, kaupade eksport oli I kvartalis 17,4% suurem kui aasta tagasi. Suure osatähtsusega sektoritest on tõusnud peamiselt puiduga seotud sektorid, samuti on kogumahtusid kasvatanud üksikute kuude hüppeliselt kõrged mineraalkütuste transiidi näitajad. Ekspordipotentsiaaliga sektorite taastumine on kogu majanduse edasise arengu seisukohalt väga oluline.

Võrreldes võlakoormuse suhtelist taset riikide vahel tuleb ka selles kontekstis arvestada avaliku sektori võla taset, mis on Eestil võrreldes teiste riikidega väga madal. See tähendab meie ettevõtetele ja eraisikutele madalamat maksukoormust ehk Eesti ettevõtetele ja elanikele ei ole vaja lisaks oma võlale tasuda kaudselt ka riigi kasvavat võlga. Sellest hoolimata on võrreldes möödunud majanduskasvu perioodiga edasise kasvu jaoks **vajalike investeeringute finantseerimine oluline ka välisinvesteeringute toel**. Kuigi ka seni on Eesti soodne ettevõtluskeskkond on toonud riiki suures mahus otseinvesteeringuid, on need siiski valdavalt osas läinud finantssektorisse, kaubandusse ning kinnisvara- ja äriteenindusse (kokku 78% aastatel 2000–2009). **Vaid 11% otsestest välisinvesteeringutest on läinud ekspordipotentsiaaliga töötlevasse tööstusesse.**

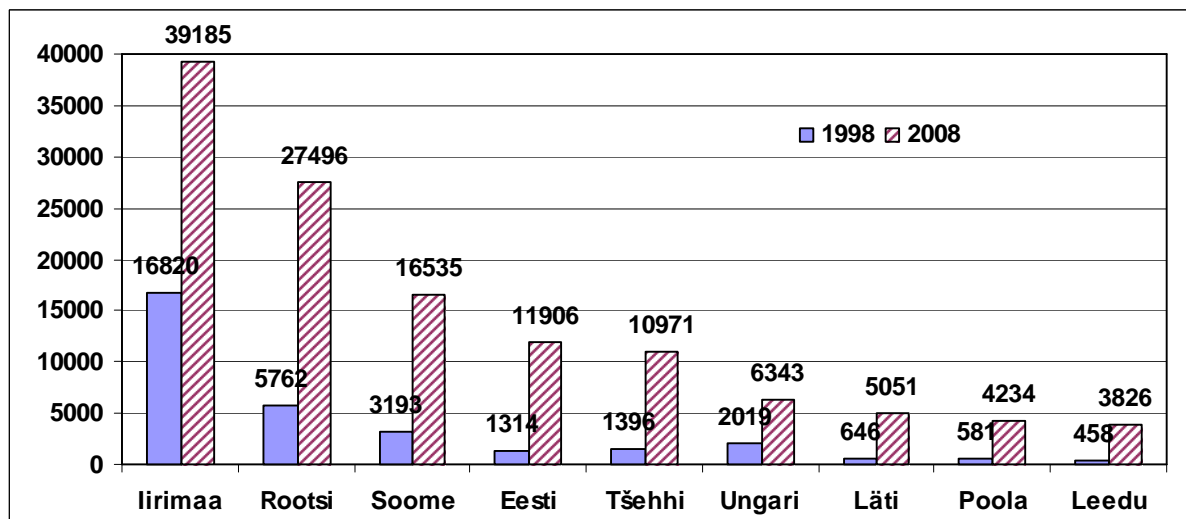
Joonis. Eestisse ja Eestist tehtud otseinvesteeringud (miljardit krooni)

Allikas: *Eesti Pank*

Eesti atraktiivsust otseinvesteeringute ligitõmbamisel saab võrrelda teiste Euroopa riikidega läbi otseinvesteeringute kogumahu ühe elaniku kohta. „Välisinvestor 2009“ raport²² toob välja, et Iirimaa ja Skandinaavia riikidega võrreldes on Eesti positsioon kogumahult elaniku kohta nõrgem, aga võrreldes teiste Kesk- ja Ida-Euroopa siirderiikidega, on Eesti väga edukas. Samuti on Eestis olnud viimase kümne aastaga kõige kiirem sissetulevate otseinvesteeringute kasv (8 korda).

Joonis: Otseste välisinvesteeringute sissevoolu kogumaht elaniku kohta erinevates Euroopa riikides 1998. ja 2008. aasta lõpu seisuga (USA dollarites)

Allikas: „Välisinvestor 2009“ lõpparuanne

Lisaks statistiliste andmete analüüsile on raporti aluseks ka välisomandiga ettevõtete juhtide hulgas läbiviidud küsitlus. Selle tulemuste järgi juhtisid praktikud tähelepanu mitmetele laiematele väljakutsetele, nagu kõrghariduse kvaliteedi tõstmine ja paremini ettevõtete vajadustele vastavaks kujundamine, tuues eraldi välja insenertehnilised erialad ja tehnoloogilised tootmisvaldkonnad. Samuti rõhutati lennuühenduste olulisust, näiteks igapäevaselt Londoni ja Frankfurtiga.

Ekspordinäitajate poolest on Eesti turuosa maailmakaubanduses nii teenuste kui kaupade osas järjepidevalt viimase 10 aasta jooksul kasvanud. Pärast läinud aastast kaubandusmahtude kokkukukkumist ja tehtud tõsiseid ümberkorraldusi on juba olemas esimesed märgid, et taastumine toimub samuti kiiremas tempos kui maailmas keskmiselt. Eesti huvi ja eesmärk on seejuures

²² Tartu Ülikooli majandusteaduskonna töörühma lõpparuanne, prof. U. Varblane juhtimisel

kindlasti veelgi avatum maailma kaubandus, mille suunas on samuti võimalik läbi Euroopa Liidu tasandi samme astuda.

VÄLJAKUTSE: Keskkonna loomine senisest suuremas mahus ekspordipotentsiaaliga sektoritesse suunatud otseste välisinvesteeringute Eestisse toomiseks.

- 1) Uude kasvu investeerimine nõuab kapitali ning erasektori laenuvõimekus on oluliselt piiratum kui eelmisel kümnendil.
- 2) Otsesed välisinvesteeringud toovad tihti ka uusi teadmisi, mõnikord ka uut juhtimist, mis aitab tootlikkust suurendada.
- 3) Otsesed välisinvesteeringud avavad sageli tee ekspordiks, lülitavad Eesti tootmise mõne laiema rahvusvahelise väärtusahela osaks (62% Eesti ekspordist moodustavad välisomanikega ettevõtted).

Riikide käimalükatud kriisiaegsed toetuspaketid oma ettevõtjatele omasid ka piiriülest *spillover* efekti. Saksamaa on nimetanud seda mõju oodatust palju suuremaks. Kaalumisel on erinevad toetuskeemidest väljumise mehhanismid. Eestis suuremahulisi erakorralisi meetmeid ei rakendatud, peamiselt keskenduti juba varem planeeritud investeeringute ja toetuste ajaliselt ettepoole toomisele. Täpsemalt sihitud erakorralise sekkumisena rakendati ekspordivatele ettevõtetele suunatud garantiide suurendamise ja finantseerimisvõimaluste parandamise 1,2 miljardi krooni suuruse riigipoolse otseste panusega meetmepakett. 2010. aasta esimesel poolel on nimetatud meetmed alles oma täit ulatust saavutamata ning nõudlus nende järele veel püsib. Paari järgneva aasta jooksul hakkab aga ka Eestis finantseerimismeetmesse paigutatud raha tagasi laekuma ja hiljemalt 2014. aastast tekib reaalne võimalus ja vajadus nendesse suunatud vahendid teistesse meetmetesse suunata. Sel otstarbel tuleb konkreetne väljumisviis piisavalt vara ette ära planeerida.

Ka Euroopa tasandil kujuneb lähiaastatel kitsamaks muutunud eelarvetingimustega arvestades oluliseks küsimuseks kõik toetustega seonduv ja sealhulgas ühtse põllumajanduspoliitika tulevik. On tõenäoline, et CAP osakaal eelarves praeguselt 40% tasemelt vähemalt proportsionaalselt väheneb. Neid ettepanekuid toetavad analüütikud on leidnud, et see tooks kaasa ebaefektiivsuse vähenemise, impordi kasvu, farmide arvu vähenemise (eriti klassikalistes loomakasvatuse ja viljakasvatusega tegelejate seas) ning sissetulekute kasvu nii põllumajandussektoris kui ka väljaspool seda. Toimimas on toetuste tootmisest lahtisidumise protsess ning seda poliitikat võiks maksimaalselt ühendada laiema majanduspoliitikaga, et tõsta põllumajanduse kui majandusharu konkurentsivõimet. Eesti jaoks on tegemist olulise temaga nii Euroopa Liidu tasandil kui ka siseriiklike eelarvete planeerimisel.

VÄLJAKUTSE: Majanduskriisi abipakettide „väljalülitamine“ ja pikaajalist rahvusvahelise konkurentsivõime kasvu soodustava ettevõtete toetuspoliitika kujundamine nii EL tasandil kui Eestis

- 1) Lähiaastatel tuleb abipaketid nii Eestis kui teistes EL riikides järk-järgult lõpetada ning arvestada majanduskriisi ajal võetud lühiajaliste meetmete lõppemise mõjudega.
- 2) Riigieelarve vahendite piiratuse juures on vaja pikemas perspektiivis liikuda toetustelt laenude ja garantiide kasutamisele ning keskenduda koostööd ja tootearendust stimuleerivatele meetmetele.
- 3) EL uus finantsperspektiiv määrab EL eelarve prioriteedid 2020 aastani, mis mõjutab märkimisväärselt ka Eesti ettevõtete konkurentsivõimet. Oluliseks küsimuseks on ühtse põllumajanduspoliitika tulevik, ÜPPd tuleks rohkem integreerida teiste konkurentsivõimet tõstvate poliitikatega.

Siseturu edasise arengu jaoks on IKT võimaluste maksimaalne ära kasutamine üheks võtmeküsimuseks. Seepärast tuleb eraldi teemana vaadelda ka füüsilise infrastruktuuri kitsaskohti.

Maailma majandusfoorumi 2009-2010 aasta IT raport paigutas Eesti maailma „võrgustumiseks valmisoleku“ indeksi poolest kõrgele 25. kohale (varasematel aastatel on Eesti olnud ka esikahekümne piiril). Seejuures toodi välja, et kuigi Eesti on eraisikute kui firmade individuaalsete kasutusvõimaluste poolest maailmas top20 kuuluv, on meie arengutasemele antavaid hinnanguid oluliselt nõrgestamas IKT võrkude kõrge kasutustasud. See on iseloomulik hõreda asustuse ja väikese kasutajate arvuga teenustele, kui täiendavate kvaliteetsete liitumisvõimaluste väljaehitamine on kulukas.

Sarnased probleemid on vaja lahendada ka teistel Euroopa Liidu riikidel (eriti neis, kus on tekkinud mahajäämus), mistõttu lairibavõrgu infrastruktuuri väljaarendamine on eraldi algatusena tähelepanu all ka Euroopa 2020 strateegia raames.

Valitsus on infoühiskonna arengukavas võtnud eesmärgi, et 2015 aasta lõpuks peab kõikidele kodudele, ettevõtetele ja asutustele olema kättesaadav 100Mbit/s andmesidekiirust võimaldav lairibaühendus. Valmis tuleb ehitada fiiberoptiliste kaablite võrk, mis jõuab kõikide asulateni Eestis. Selle tulemusena peavad 98% majapidamistest, ettevõtetest ja asutusest olema võrgule lähemal kui 1,5 km.

Lennunduses on võtmeküsimuseks Euroopa äärealal asumisest tulenev hõre lennuliiklus ning uute sihtkohtade avamine ja vanade säilitamine. Peamine väljakutse oleks välisinvestorite soovitudele tuginedes hoida igapäevaselt käigus 2-3 ühendust Euroopa oluliste tõmbekeskustega (London, Frankfurt). Kuna majanduslik tasuvus on siinsete lendude puhul piiratud, tuleb teenusepakkujate huvi tagamiseks kaaluda alternatiive mujal kasutusel olevatest riigipoolsetest meetmetest.

Lähiaastatel valmivad mitmed raudteeobjektid, sh piiripunktid, jaamade perroonid, samuti muutub kvaliteetsemaks reisijatevedu uute rongide ostmise ja käikulaskmise tõttu. Tähelepanu tuleb pöörata Euroopa tasandi ühenduste arendamisele ja tagada, et ka teised Balti riigid osaleksid piiriülestes projektides, mille tulemusena võiks valmida ühendusliin Kesk-Euroopaga.

Sama kehtib maanteetranspordi osas, kus Baltikumi ja Põhjamaade regiooni jaoks oluliste transiiditeede küsimused tuleks lahendada EL tasandil (näiteks piiriüleste TEN võrgustiku prioriteetide muutmise) ning kohalike teedega toimetulek peaks üha rohkem riikide endi õlule jääma.

Eraldi tähelepanu vajab ka rahvusvaheliselt heatasemelise hariduse ja tervishoiu pakkumine. Arvestada tuleb, et mida enam soovime Eestisse tuua välisriikide tööjõudu ning kogemust teadlaste, inseneride, spetsialistide või ettevõtjate näol, seda olulisemaks muutuvad kvaliteetsed tervishoiuteenused ning õppimisvõimalused, tehes need kättesaadavaks võõrkeelsena. Mitmete asutuste Eestisse rajamise otsuste kaalumisel võetakse lisaks vara ja teenuste hindadele arvesse ka kogu ümbritsevat sotsiaalset infrastruktuuri. Tähtis on toetada nende võimalike konkurentsieeliste arendamist Eestis ka edaspidi.

VÄLJAKUTSE: Transpordi, IKT ja teiste riigi poolt pakutavate ettevõtlust toetavate infrastruktuuride ja institutsioonide viimine rahvusvahelisele tasemele

- 1) Välisinvestorite seisukohtade uuringutes tuuakse Eesti puhul tihti peamise puudusena välja vähese lennuühenduste olemasolu, mis vähendab otseselt Eesti konkurentsivõimet.
- 2) E-teenuste ja kogu IT sektori potentsiaali edasiarendamiseks ning ettevõtlusvõimaluste parandamiseks regioonides on oluline kaasaegse IKT infrastruktuuri väljaarendamine.
- 3) Transpordivõimaluste, koolihariduse ning meditsiiniteenuste kättesaadavus loob eeldused rahvusvahelise tippspetsialisti tulekuks Eestisse mistahes valdkonnas.

KESKKONNASÕBRALIK MAJANDUS JA ENERGEETIKA

ENERGEETIKA ARENDAMINE

2009. aastal võeti vastu energiamajanduse riiklik arengukava aastani 2020, mille eesmärgiks on tagada Eestis pidev, tõhus, keskkonda säästev ja põhjendatud hinnaga energiavarustus ning säästlik energiakasutus. Jättes kõrvale eraldi paragrahvis kirjeldatud energiasäästu tegevused, saab energiamajanduse arengukava elluviimisel olema suur väljakutse energiaallikate mitmekesistamine. 2020. aastaks peab olema saavutatud olukord, kus ühegi energiaallika osakaal ei ületa energiabilansis 50%. Võttes arvesse, et 2008. aastal toodeti kogu elektrienergiast ligikaudu 94% põlevkivist, siis tähendab see lähima 10 aasta jooksul elektritootmise põhjalikku ümberehitamist. See hõlmab nii elektri- ja soojuse koostootmise laiendamist, põlevkivijaamade rekonsrueerimist kui tuuleenergia osakaalu suurendamist.

Nii rahvusvahelise kliimapoliitikaga sammu pidamiseks kui majanduse energiamahukuse näitaja vähendamiseks on oluline samaaegselt põlevkivi kaevandamise ja töötlemise maksimaalse keskkonnasõbralikkuse saavutamine. Seejuures tuleb püsida põlevkivi kaevandamise lubatud mahu piires, milleks on 20 miljonit tonni aastas.²³ Antud piiridesse peab mahtuma nii Eesti energiajulgeoleku tagamiseks vajalik elektritootmise maht kui ka põlevkiviõli tootmiseks vajaminev tooraine²⁴.

Tabel. Põlevkivi toodang Eestis 2000-2008.

Põlevkivi toodang (tuhat tonni)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
	9970	9894	10513	12608	11736	12349	11977	13992	13706

Allikas: Statistikaamet

Euroopa Liidu liitumislepingust tuleneb Eestile kohustus täielikult avada elektriturg alates 31. detsembrist 2012. Kui täna on Eesti elektriturg väga kontsentreeritud peamiselt ühele elektritootjale, siis turu avanemine toob kaasa elektritootjate arvu suurenemise ning elektrihinna muutused. 2008. aastal oli Eesti Energia kui suurima elektritootja osakaal elektriturul 96,5%²⁵, mis on Euroopa Liidu liikmesriikidega võrreldes üks kõrgemaid. Kui ühelt poolt suureneb turu avanemisega konkurents, mis peaks tagama parema teenuse lõpptarbijale, siis vabaturule ülemineku protseduuriline pool ning selle eduka toimimise tagamine on riigile väljakutseks. Sealjuures suureneb uute tootjate tekkega siseriiklike tootmisvõimsuste struktuuri ja mahu prognoosimise mõningane määramatus, mis on aga oluline energiajulgeoleku kontekstis.

Olemasoleva energiatööstuse kõrval tuleb lähiaastatel vastu võtta ka energiasektori edasist arengut mõjutav strateegiline otsus tuumaenergia võimaliku kasutuselevõtu osas.

VÄLJAKUTSE: Energeetika pikaajaliste eesmärkide elluviimine vastavalt energiamajanduse riiklikule arengukavale aastani 2020.

²³ Põlevkivi kasutamise riiklik arengukava 2008-2015.

²⁴ Eesti Energia plaanid näevad ette alates 2016. aastast toota Eestis rafineerimiskõlblikke vedelkütuseid, rajades selleks põlevkiviõli järeltööstehase võimsusega 20 000 barrelit päevas.

²⁵ Eurostat.

- 1) Elektrimajanduse ümberkorraldused, sh põlevkivitööstuse keskkonnasõbralikumaks muutmine võimaldab säilitada Eesti energiatootmise konkurentsivõime arvestades kliimapoliitika mõju.
- 2) Keskkonnasõbraliku energialiikide osakaalu saavutamine energiabilansis tagab lisaks kliimapoliitika eesmärkide täitmisele suurema energiapuudusele põlevkivist toodetavate energiamahutuste vähenemisel.
- 3) Tuumaenergeetika arendamine aitab mitmekesisema energiaallikate kasutamise kaudu suurendada energiatootmise jätkusuutlikkust.
- 4) Adegvaatselt toimiva ja stabiilse avatud elektrituru loomine alates 31.12.2012.

MAJANDUSE ENERGIAEFEKTIIVSUS

Võib öelda, et 1990. aastatel saavutatud märkimisväärse heitkoguste ülejäägi tõttu (võrreldes Kyoto protokollis raames võetud 8%-lise vähendamiskohustusega) ei ole senised energeetika- ja tootmisemajanduse ümberkorraldused ning säästlikumale energiakasutusele suunatud meetmed olnud tingitud mitte niivõrd välistest teguritest, vaid suuremal määral riigisisestest valikutest. Valitsuse senine poliitika on olnud suunatud majanduse keskkonnamõju vähenemisele. Eesti maksupoliitika üheks aluseks on olnud tarbimis- ja ressursimaksude osakaalu suurendamine, sealjuures on keskkonnatasude süsteem majanduse energiamahukuse vähendamisel olulist rolli mänginud. Oluline koht on ka riigi energiasäästu poliitikal, mille raames on peamiselt toetatud kohalike omavalitsuste kaugküttesüsteemide ja hoonete kaasajastamist ning kortermajade rekonstrueerimist. Tänu sellele on saavutatud näiteks kodumajapidamiste soojustarve vähenemine 23% aastatel 1999-2008.²⁶ Viimastel aastatel on edukad olnud taastuvenergia osakaalu ning elektri ja soojuse koostoomise suurendamisele suunatud toetuskeemid, mis kehtestati 2007. aastal vastu võetud elektrituruseaduse muudatustega.

Nimetatud meetmetele vaatamata on Eesti majanduse energiamahukus ehk sisemajanduse koguprodukti (SKP) ühiku tootmiseks kasutatava primaarenergia kulu jätkuvalt kõrge.²⁷ Juhtimise Arendamise Instituudi²⁸ „World Competitiveness Yearbook 2008“ hinnangul on majanduse rohke energiakasutus üheks Eesti konkurentsivõime suurenemist takistavaks teguriks²⁹. Ühelt poolt on positiivne, et viimase kümne aasta jooksul on majanduse energiamahukus pidevalt vähenenud - aastatel 1996 kuni 2007 langes näitaja ligikaudu 2,1 korda. Teisalt kuulume võrdluses teiste riikidega siiski energiamahtude riikide hulka, olles Euroopa Liidus 3. kohal (2007. aasta seisuga).³⁰ Võrdlus Euroopa Liidu liikmesriikide keskmise näitajaga näitab, et Eestis kulub ühe SKP ühiku tootmiseks ligikaudu 3,5 korda rohkem energiat kui Euroopa Liidus keskmiselt.

²⁶ Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium

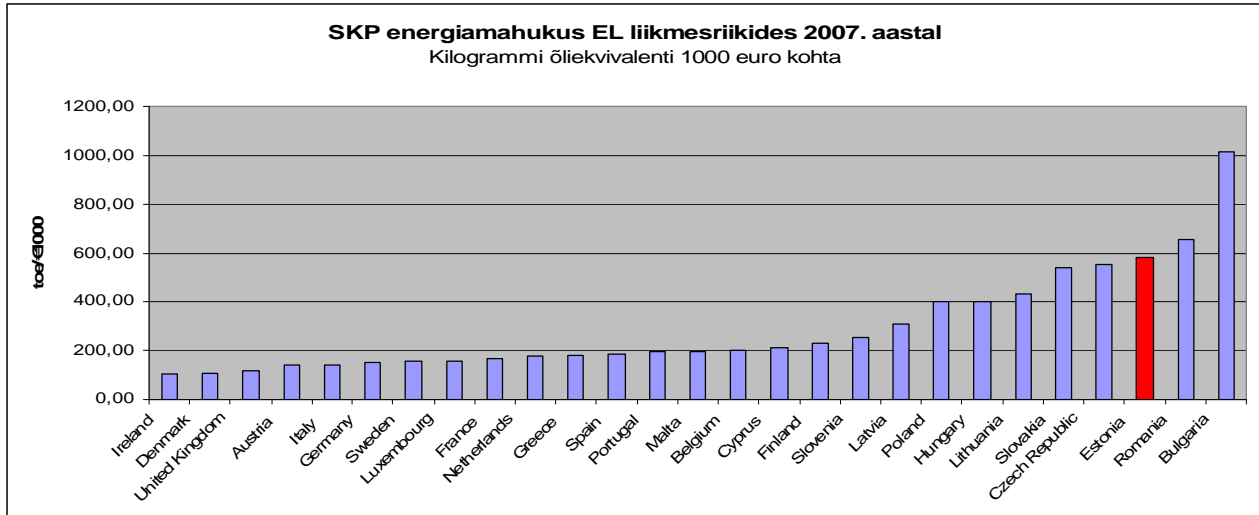
²⁷ SKP energiamahukus on majanduse säästlikkuse ja efektiivsuse üheks näitajaks, mis lubab hästi võrrelda ka erinevaid riike. Näitaja viitab kui palju primaarengiat kulub sisemajanduse koguprodukti ühe ühiku tootmiseks.

²⁸ Institute for Management Development.

²⁹ Teiste teguritena tuuakse välja suur jooksevkonto puudujääk, tööjõu sissetoomise piirangud, sotsiaalse sidususe vähenemine, vajalike oskustega tööjõu puudus, tööjõukulude kiire kasv, vähenemine panustamine teadusele ja haridusele ning terviseprobleemid (HIV/AIDS, alkohol, narkootikumid).

³⁰ Eurostat.

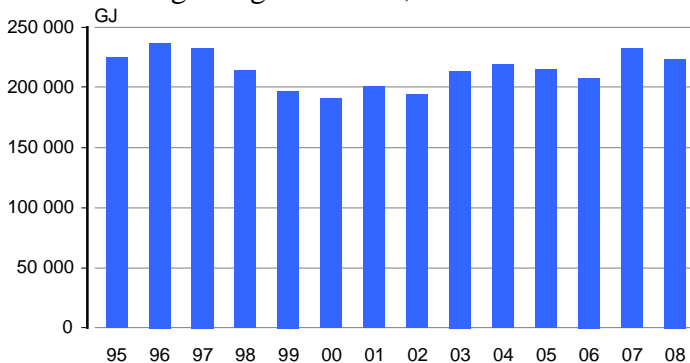
Joonis. SKP energiamahukus EL liikmesriikides 2007. aastal

Allikas: Eurostat

Kui energiamahukuse näitaja vähenemine viimastel aastatel on toimunud selgelt samas joones majandusarengu perioodil toimunud SKP kasvuga, siis sama perioodi energia kogutarbimise muutustel puudub selge langustrend - energia tarbimine on muutunud ebahühtlasemalt. Seega vajavad energiatarbe muutused pikaajalisemat analüüsiperioodi näitamaks energiasäästu investeeringute ning teiste riiklike meetmete mõju ning tulemuslikkust.

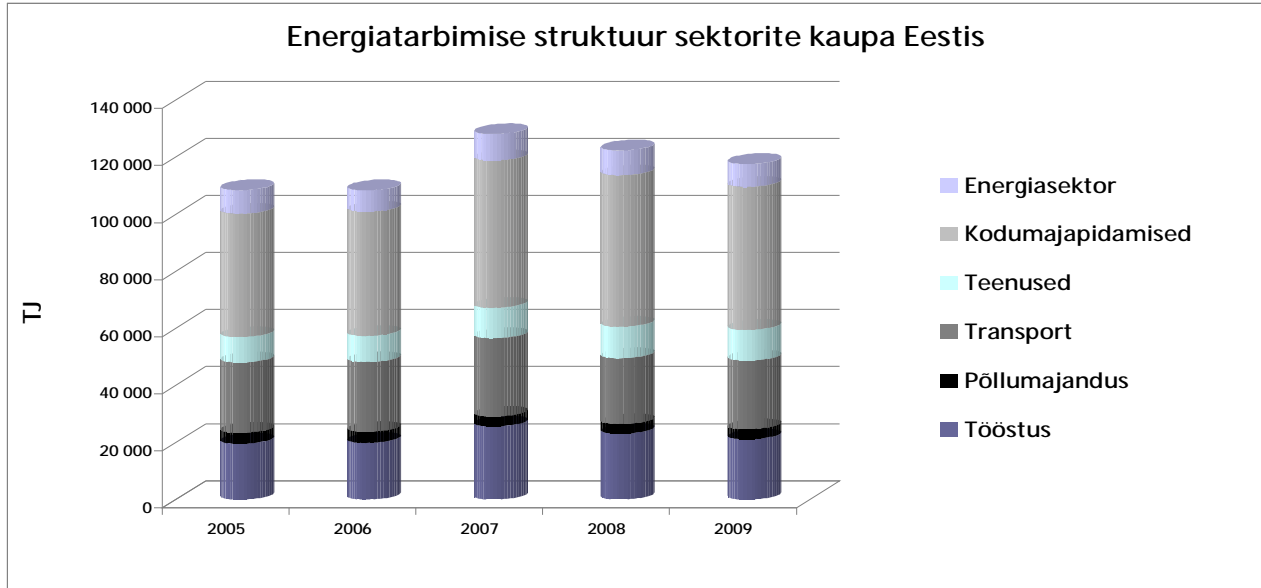
Joonis. Energia kogutarbimine, 1995-2008.

Allikas: Statistikaamet

Kui võrdlemisi madalad energiahinnad ning kohalike kütuste ressursi olemasolu on lubanud erinevatel sektoritel energiasäästule mõõdukat tähelepanu pöörata, siis lähiaastatel tuleb arvestada mitmete muudatustega keskkonna- ja energiapoliitikas. Majanduse energiamahukuse vähenemine peab jätkuma kõikides sektorites, võttes arvesse sektorite energiasäästu potentsiaali. Ühtlasi tuleb järjest enam keskenduda säästliku ehk nn rohelise majanduskasvu põhimõtete väljatöötamisele ja rakendamisele. Sealjuures peaksid meetmed kaasa aitama investeeringute kõrgemale tootlikkusele, vähendades samaaegselt emissioone ja loodusressursside kasutamist. Meetmeid peaksid toetama tarbijakäitumise muutused.

Joonis. Energiatarbimise struktuur sektorite kaupa Eestis

Allikas: Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium

VÄLJAKUTSE: Majanduse üldise ressursimahukuse sh energiamahukuse vähendamine energiaefektiivsuse tõstmise kaudu.

1) Kasvavate energiahindade korral kaotab energiamahukas majandus konkurentsivõimet. Oluline on edendada energiasäästu erinevates sektorites, sh on oluline riigi eeskuju hangete läbiviimisel ning tarbijakäitumise muutused.

2) Globaalne energia- ja kliimapoliitika (sh energiahinnad) tõukavad tagant keskkonnasäästlike tehnoloogiate arengut maailmas. Tulevikuks ennustatava loodulike ressursside nappus sunnib varem või hiljem eelistama ressursisäästlike lahendusi. Õigeaegsetes ümberkorraldustes ressursi- ja energiasäästlikumale tootmisele tuleb näha pigem võimalust kui kohustust.

Energiasääst kodumajapidamistes ja tööstuses

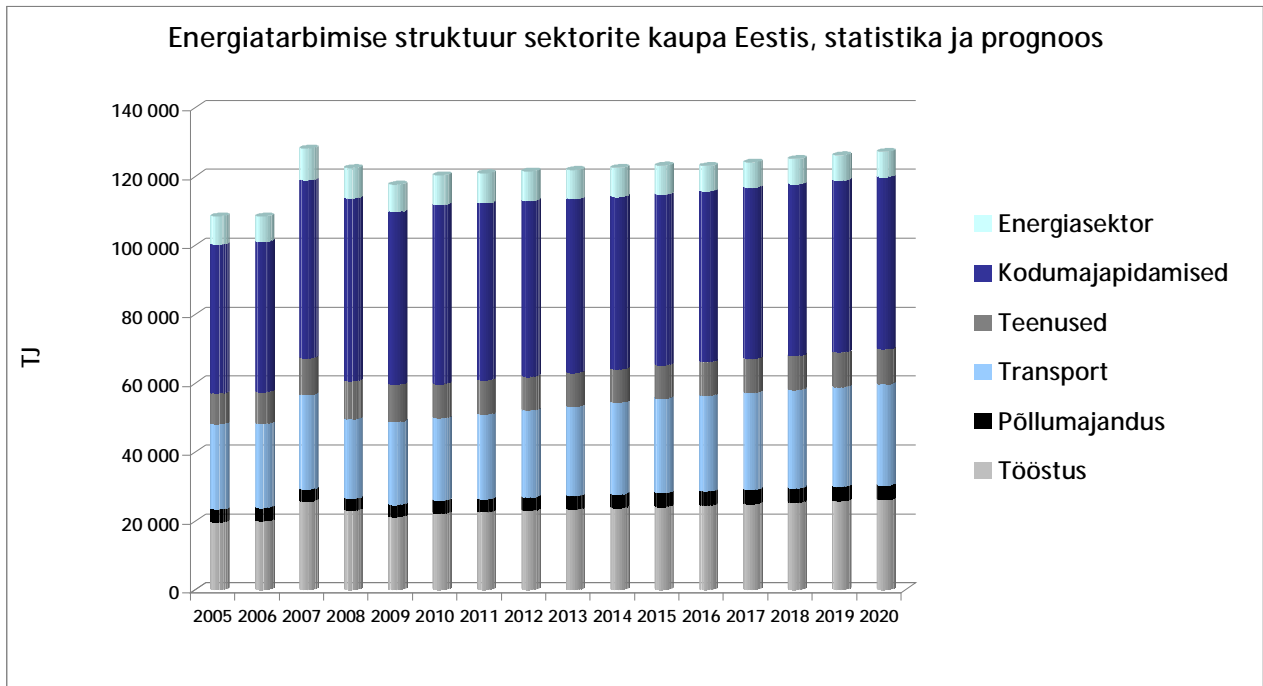
McKinsey Instituudi hinnangul on globaalne energiasäästu potentsiaal 20-24% 2020. aasta prognoositavast energia lõpptarbimisest ning suurima osa sellest moodustavad tööstuse energiasääst (39%) ja kodumajapidamiste sääst (26%).³¹ Eesti majandusstruktuuri tõttu on kodumajapidamistes kõige enam energiaefektiivsuse potentsiaali ning tööstus on säästuvõimaluste osas teisel kohal. Järgnevad transpordi-, teenuste ja põllumajandussektor.

Kodumajapidamised omavad Eestis energiatarbimise struktuuris suurimat osakaalu ka järgneva kümne aasta prognooside kohaselt. Võrdluses Põhjamaadega on paraku energiasäästu näitajate osas veel palju arenguruumi. Näiteks Eesti hoonete energiatarve on keskmiselt 250 kWh/m² aastas, mis on 1,5–1,7 korda suurem Skandinaaviamaade näitajast.³²

³¹ The carbon productivity challenge: Curbing climate change and sustaining economic growth. McKinsey Global Institute, 2008.

³² „Tallinna munitsipaalhoonete energiaauditid ja energeetiline sertifitseerimine III“. Tallinna Tehnikaülikool, 2005.

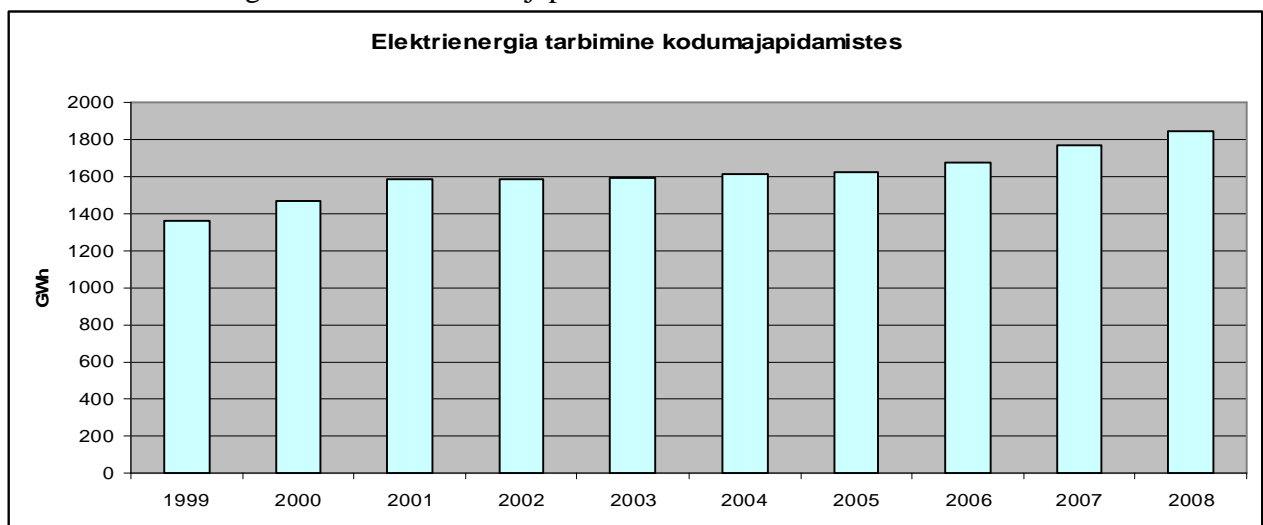
Joonis. Energiatarbimise struktuur sektorite kaupa Eestis, statistika ja prognoos

Allikas: Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium

Kodutarbijate käitumine energiakasutuses on tugevalt seotud heaolu ja elatustasemega, mistõttu viimastel aastatel on elektri tarbimine kodumajapidamistes kasvanud tulenevalt heaolu kasvust ühiskonnas. See tuleneb näiteks suureneva energiat tarbiva kodutehnika kasutamisest ning kasvavast eluruumide pinnast inimese kohta, mille tulemusena on kodumajapidamiste elektritarve aastatel 1999-2008 kasvanud 26% võrra. Seega on tarbijate kasvavad nõuded pigem vähendanud energiasäästu võimalusi. Ka lähiaastate prognoos näitab energiatarbe jätkuvat suurenemist, seda eelkõige mootorikütuste ja elektri osas. Kodutarbijate mõju lõpptarbimisele on kasvav.

Joonis. Elektrienergia tarbimine kodumajapidamistes

Allikas: Statistikaamet

Tabel. Kodumajapidamiste energiatarbe prognoos 2010-2020.

	2005-2010	2010-2015	2015-2020
Tahkekütused	-15,0%	-2,0%	-1,0%
Mootorikütused	2,0%	1,5%	1,5%
Muud vedelkütused	4,0%	-2,0%	-1,0%
Gaaskütused	4,0%	-2,0%	-1,0%
Taastuvad energiaallikad	5,0%	-2,0%	-1,0%
Elekter	3,0%	-1,0%	1,0%
Soojus	-3,5%	-2,0%	-1,0%

Allikas: *Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium*

Eesti **tööstuses** on hinnanguliselt 30%-line soojusenergia ja 10%-line elektrienergia säästupotentsiaal.³³ Ettevõtete seas ei ole rohelise majanduse edendamise mõttelaad veel väga laialt levinud, seda nii ettevõtte sisese energiajuhtimise kui toodete energiasäästlikkuse ja keskkonnasõbralikkuse aspektist. Eelkõige on põhjuseks vähesed teadmised ning olemasolev raamistik, mis ei ole sundinud igapäevases tegevuses energiajuhtimisele keskendumale. Oma osa on võrdlemisi madalal energia maksumusel, mis lubab pöörata vähem tähelepanu energiasäästule avaldamata samas olulist mõju konkurentsile. Näiteks energiakulude osakaal ettevõtte kuludes moodustab 69% ettevõtetes vaid 0-10% kogukuludest³⁴. Siiani on energiatõhususe kasvule hästi mõjunud enamik keskkonnavalaseid meetmeid ning ettevõtete osalemine EL kasvuhoonegaasidega kauplemise süsteemis. Vaid vähestes ettevõtetes toimub energiamajanduse plaanipärane juhtimine, energiateadlik hankimine ning keskkonnakaitsele pideva tähelepanu pööramine. Eraldi energiajuht on palgatud 18% ettevõtetest, enamasti juhivad energiakasutust asutuse juhid (30% ettevõtetest) ning teemaga tegelev isik puudub 16% asutustest. Ka ettevõtjad ise on seisukohal, et senine energiasäästualane tegevus ei ole olnud piisav (74%).

Samas on energiasäästu tähtsustamine tööstuses tärkamas, millele viitavad mõned olulised näitajad. Kuigi ettevõtte energiakasutuse diferentseeritud mõõtmine (hoonete, tehnoloogia jm süsteemid eraldi) on veel lapsekingades, siis ligikaudu 61% ettevõteteid on juurutanud näitarvu „energiakulu toodanguühiku kohta“. Kui tänaseni on võrreldes naaberriikidega nauditud madalamat energiahinda (eelkõige elektrienergia), siis seoses 2010. aastal osaliselt ning alates 2013 täielikult avaneva elektrituru tingimustes on elektri hinna tõus ja ühtlustumine teiste EL liikmesriikidega vältimatu.

Tabel. Tööstuse energiatarbe prognoos energiaallikate kaupa.

	2005-2010	2010-2015	2015-2020
Tahkekütused	15%	4%	2%
Mootorikütused	0,5%	1%	0,5%
Muud vedelkütused	0%	0%	0%
Gaaskütused	0%	2%	2%
Taastuvad energiaallikad	15%	4%	2%
Elekter	3,0%	0,0%	1,0%
Soojus	-3,5%	-2,0%	-1,0%

Allikas: *Majandus- ja Kommunikatsiooniministeerium*

³³ Uuring „Eesti tööstusettevõtete energiasäästu olukord“. Energiasäästu büroo (MKM tellimisel), 2008.

³⁴ Uuring „Eesti tööstusettevõtete energiasäästu olukord“. Energiasäästu büroo (MKM tellimisel), 2008. Uuring on läbi viidud 50 Eesti ettevõtte seas.

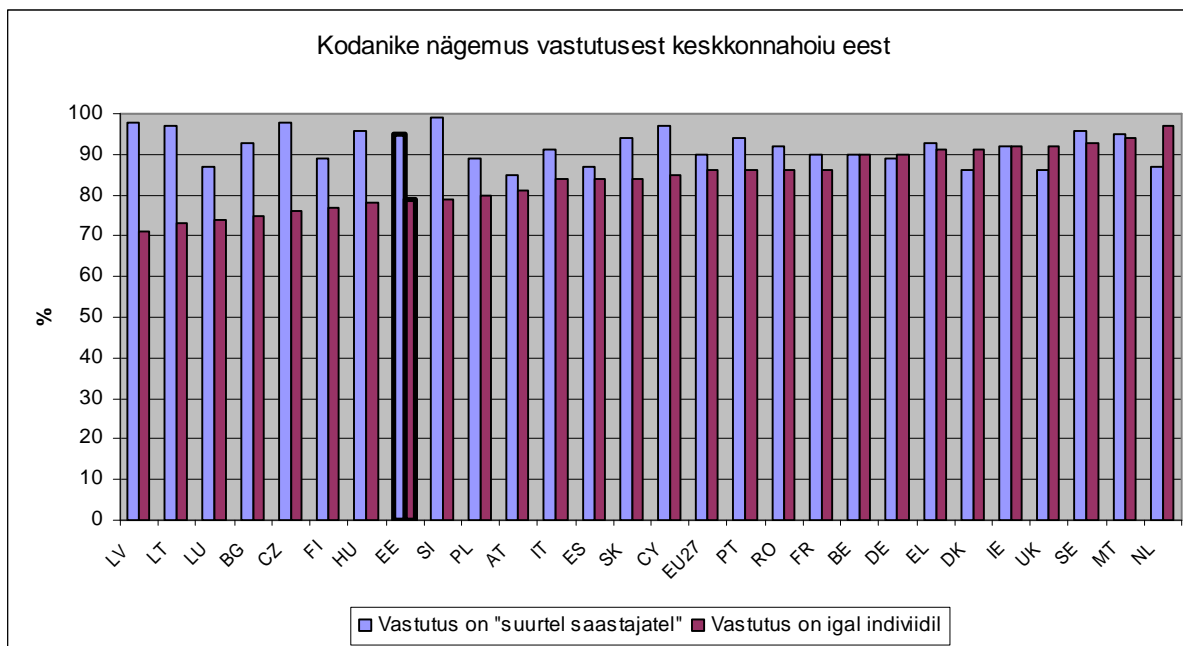
Tarbijakäitumise suunamine

Tarbijate teadlikkus ja igapäevased valikud on olulised energiatarbimise vähendamisel nii kodumajapidamistes kui tööstuses. Ühelt poolt võib tarbijakäitumine olla tööstusele oluliseks ajendiks uute tehnoloogiate kasutuselevõtuks ning muutusteks toote elutsükliks. Teisalt on vajalik ökonoomne ja ratsionaalne energia tarbimine kodumajapidamistes. Seega on tarbijate teadlikkus väga oluline eeldus ka riigi energiasäästupoliitika edukaks elluviimiseks.

Inimeste harjumused energia kasutamisel sõltuvad peamiselt nende teadlikkusest, ühiskondlikest hoiakutest ja võimalustest. Säästlike tarbimisharjumuste levikule on barjääre mitmel tasandil: ei teata kütuste ja energia kokkuhoiu võimalustest igapäevaelus ega seostata oma igapäevaotsuseid kaasnevate kulutustega energiale ja energiakasutuse mõjuga keskkonnale.³⁵

2007. aastal läbi viidud Eurobaromeetri uuring vaatles, kellel näevad Euroopa Liidu liikmesriikide kodanikud lasuvat suurimat vastutust keskkonnaseisundi eest. Enamik liikmesriike on seisukohal, et vastutus lasub nii nn suurtel saastajatel (suured tootmisettevõtted) kui ka iga indiviid saab oma tegevusega keskkonnaseisundit mõjutada. Siiski on liikmesriikide vahel teatud erinevused selles, kellel nähakse suurimat vastutust. Eesti elanikud hindavad nn suurte saastajate vastutust suuremaks iga inimese isiklikust panusest. Kui eestlastest vastanutest 95% näevad vastutajatena nn suuri saastajaid ja 79% tunnetavad enda kui indiviidi vastutust, siis näiteks hollandlaste puhul on samad näitajad vastavalt 87% ja 97%. Euroopa Liidu keskmine tulemus on vastavalt 90% ja 86%.³⁶ See näitab, et eestlased teadvustavad Euroopa Liidus keskmisest vähem oma igapäevase tegevuse seost ja mõju keskkonnale.

Joonis. Kodanike nägemus vastutusest keskkonnanahoiu eest EL liikmesriikides

Allikas: Eurobarometer

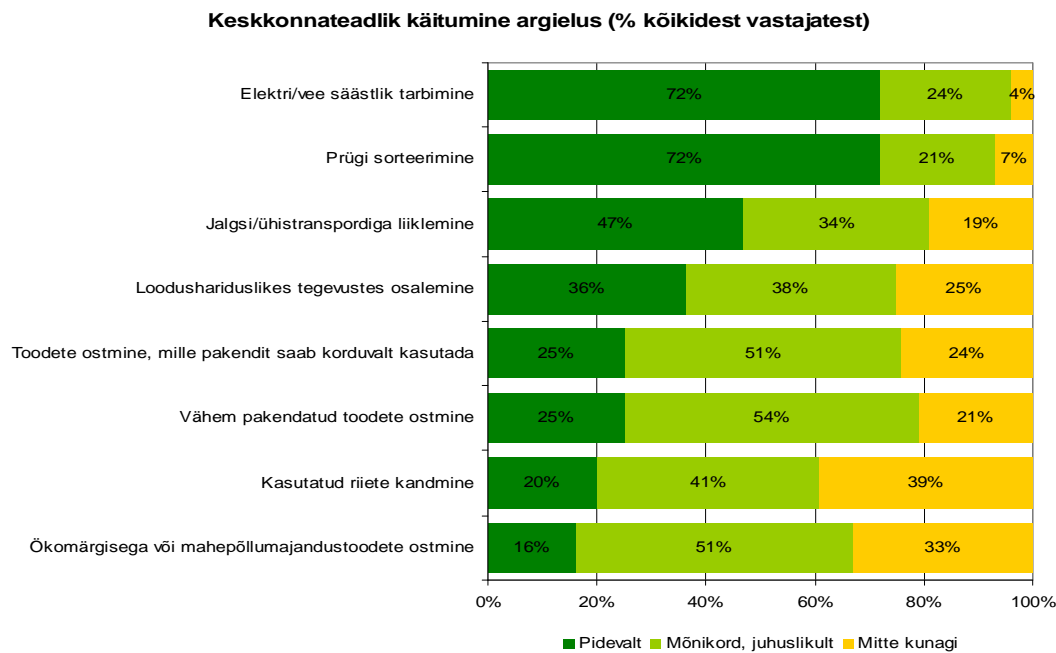
Eestlased kalduvad keskkonnateadlikult toimima pigem siis, kui sellest tuleneb otsene majanduslik kasu. Näiteks tarbib elektrit ja vett säästlikult 96% elanikest, neist 72% teeb seda pidevalt ning

³⁵ Energiasäästu sihtprogramm 2007-2013

³⁶ Attitudes of European citizens towards the environment, Eurobarometer Report, March 2008 (http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_295_en.pdf)

24% juhuslikult. Lisaks sorteerib 93% inimestest enda sõnul prügi, kusjuures 72% teeb seda pidevalt ning 21% mõnikord, juhuslikult.³⁷ Vähem mõeldakse igapäevaselt tegevustele, mis otseselt inimeste rahakotti ei mõjuta, kuid mis üldise tarbijakäitumise leviku korral võib olla oluline suunanäitaja tööstusettevõtetele. Siia kuuluvad näiteks vähem pakendatud või korduvkasutatava pakendiga toodete ostmine.

Joonis. Eestlaste keskkonnateadlik käitumine igapäevaselt

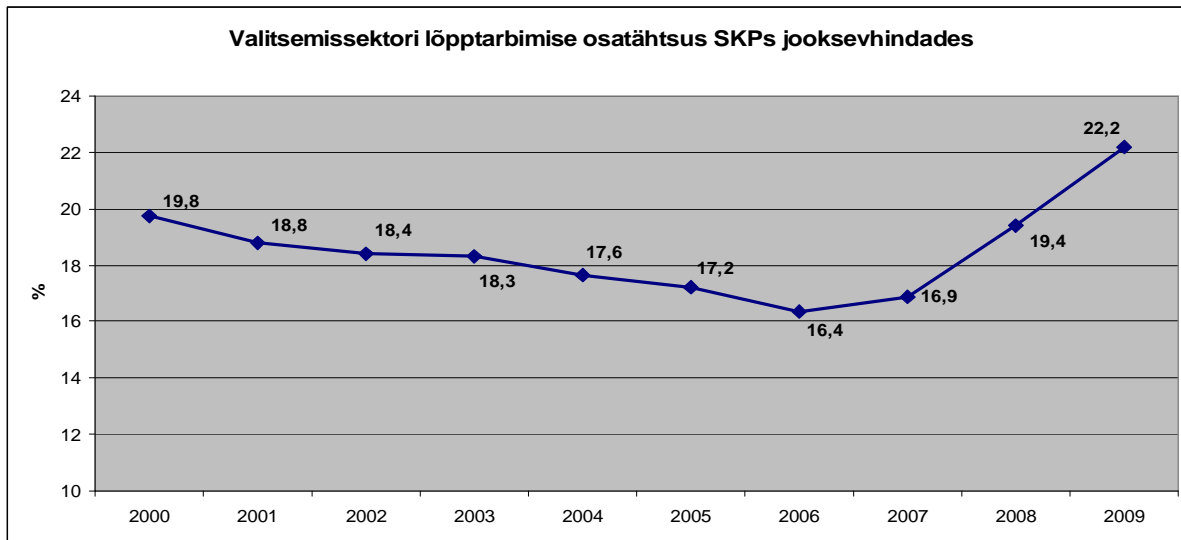
Allikas: Keskkonnaministeerium

Riigiasutuste energiakasutus

Riigi peamised võimalused energiasäästuks avaliku halduse ülesannete täitmisel ning eeskujuna näitamiseks on seotud riigihangetel energiasäästlikumate teenuste ja kaupade eelistamisega. Nn roheliste riigihangete eesmärgiks on valida minimaalse keskkonnamõjuga tooted ja teenused. Euroopa Liidu kogemus näitab, et rohelised riigihanked suudavad oluliselt mõjutada ettevõtete poolt pakutavaid tooteid ja teenuseid, mis omakorda viib tootmistegevuse keskkonnasäästlikumaks muutumiseni. Avaliku sektori kogutarbimine on Eestis vahemikus 2006-2009 pidevalt tõusnud, moodustades 2009. aastal 22% SKPst.

³⁷ Eesti elanike keskkonnateadlikkuse uuring, aprill/mai 2008. Tellija: Keskkonnaministeerium (teostaja Faktum&Ariko)

Joonis. Valitsemissektori lõpptarbimise osatähtsus SKPs

Allikas: *Statistikaamet*

Arvud näitavad, et avalik sektor on väga suur tarbija, omades seega võimet turgu mõjutada. Veelgi selgemalt näitab riigi hanketegevuse energiasäästu potentsiaali riigihangete jaotus objektide lõikes, kus suurim osakaal on ehitustöödel. Näiteks 2008. aastal moodustasid ehitustellimused riigihangete kogumahust 41% (maksumusega 10 395 miljonit krooni).³⁸

Tabel. 2008. aasta riigihanked objektide lõikes

	Riigihangete maksumus (mln EEK)	
Kokku	100%	25 287
Asjad	23%	5 729
Teenused	36%	9 158
Ehitustööd	41%	10 395
Ideekonkursid	0%	3

Allikas: *Rahandusministeerium*

³⁸ Riigihangete 2008. aasta statistiline ülevaade. Rahandusministeerium (<http://www.fin.ee/doc.php?104279>)

HARITUD RAHVAS JA SIDUS ÜHISKOND

HARIDUSE KVALITEET, KÄTTESAADAVUS JA EFEKTIIVSUS

Eesti haridussüsteemi kvaliteedinäitajad on üldiselt kõrged. Seda iseloomustavad näiteks Eesti õpilaste väga head tulemused OECD poolt läbi viidavas PISA uuringus. Õpitulemuste osas on Eesti õpilased riikide pingerea esiviisikus nii matemaatiliste võimete, lugemisoskuse kui teaduslike teadmiste rakendamise osas.

Võrreldes Euroopa Liidu riikidega on Eestis suurem osakaal teise taseme haridusega inimesi ning keskmisest rohkem kõrgharidusega inimesi. 20-24-aastastest vähemalt keskharidusega inimeste osakaal on Eestis 82,2% (2008) võrreldes 78,5% Euroopa Liidus keskmiselt.

Kõrgel tasemel on ka võõrkeelte õppimine. Näiteks teise taseme hariduses õpitakse Eestis ühe õpilase kohta keskmiselt 2,2 võõrkeelt. Samal ajal on Euroopa Liidu keskmine ainult 1,3 võõrkeelt õpilase kohta.

Haridussüsteemi kaasajastamiseks on viimastel aastatel läbi viidud mitmeid olulisi reforme. Üldhariduse valdkonnas on uuendatud põhikooli ja gümnaasiumi riiklik õppekava. Ette on valmistatud uue põhikooli ja gümnaasiumiseaduse eelnõu, mille eesmärgiks muuhulgas on ka toetada kõikide õpilaste arengut ning vähendada koolihariduse katkestajate arvu üldharidussüsteemis.

Kutseõppe valdkonnas on perioodil 2005-2008 tehtud suur edasimineku õppe kvaliteedi tõstmise ning koolivõrgu korrastamise suunas. Välja on töötatud kutseõppe kvaliteeditagamise süsteemi terviklik mudel. Samuti on paranenud kutsehariduse kättesaadavus ning loodud on kutseõppe võimalused põhikoolides ja gümnaasiumides. Töö jätkub kutseõppebaaside moderniseerimise ja õpilaste olmetingimuste parandamisega.

Kõrghariduse valdkonnas on eesmärgiks kõrghariduse kvaliteedi tõstmine ja rahvusvahelisemaks muutmine. Hariduse kvaliteedi tõstmiseks on käivitatud sõltumatu kvaliteediagentuur, mille eesmärgiks on läbi üleminekuhindamise korrastada Eesti kõrghariduse kvaliteeti. Lisaks on algatatud „tagasi kooli“ projektid, et võimaldada kooli poolelijätnutel oma haridustee lõpuni viia.

Töötajate erialaste oskuste arendamine

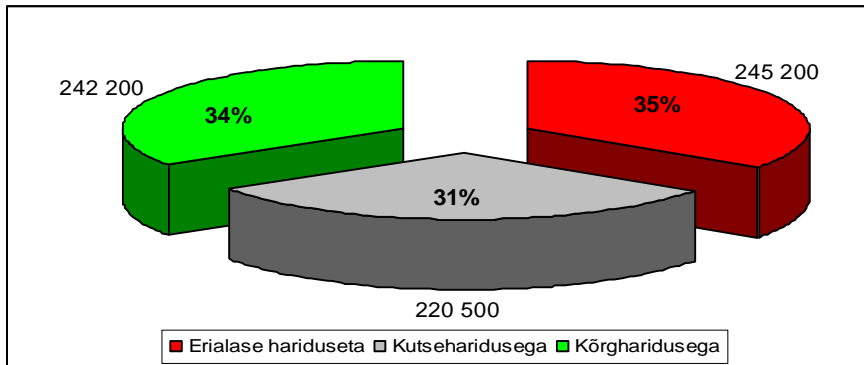
Riigi konkurentsivõime tõstmiseks on kriitilise tähtsusega kaasaegsete oskuste ja tööturu vajadustele vastava haridustasemega töötajate olemasolu. Seega on nii töötajate tootlikkuse suurendamiseks kui majanduskasvu toetamiseks oluline elanikkonna üldine haridustaseme tõus. Lisaks on kompetentsed ja haritud töötajad tööturul konkurentsivõimelisemad, kohanevad paremini muutuva majanduskeskkonnaga ning seega on neil väiksem tõenäosus tööturult eemale jääda.

Arvestades demograafilisi trende ja tööealiste inimeste arvu vähenemist lähikümneks tuleb tähelepanu pöörata nii juba tööturul olevate täiskasvanute oskuste arendamisele kui ka veel õppivate noorte kvaliteetse haridustee toetamisele.

Täiskasvanute tasemehariduses osalemine

Toimiva täiend-ja ümberõppesüsteemi eelduseks on omandatud erialased teadmised ja oskused tasemehariduses. Vaadates Eesti tööealise elanikkonna haridustaset selgub, et kõrgharidusega täiskasvanute osakaal 25-64-aastase elanikkonna hulgas on 34% ning kutseharidusega on 31% sama vanuserühma inimestest. Ülejäänud 35% inimestest omavad kas ainult põhiharidust või üldkeskharidust. Seega on suur osa töötajatest ilma igasuguse kutse- või erialase ettevalmistuseta, mis on oluliseks takistuseks eduka karjääri loomisel ja üldise tootlikkuse tõstmisel.

Joonis. Tööealise elanikkonna (25-64) haridustase, 2008

Allikas: Statistikaamet

Viimaste aastate trend on olnud negatiivne. Kui 2004. aastal moodustasid ilma kutse- või kõrghariduseta inimesed 34% vanusegrupist 25-64, siis 2008. aastaks oli see näitaja tõusnud juba 35%-ni. 2009. aasta andmetel on ilma kutse- või erialase hariduseta inimeste osakaal küll uuesti veidi langenud, kuid selle peamiseks põhjuseks on vanusegrupi üldarvu suurenemine võrreldes varasemate aastatega. Veidi on langenud ka üldkeskharidusega inimeste osakaal, kuid seda ei saa pidada veel selgeks langustendentsiks.

Kindla positiivse trendina on aasta-aastalt suurenenud kõrgharidusega täiskasvanute osakaal. Seejuures kolmanda taseme haridusega on kaks korda rohkem naisi (167 700) kui mehi (88 600).

Tabel. 25-64-aastase elanikkonna haridustase 2000-2009, %

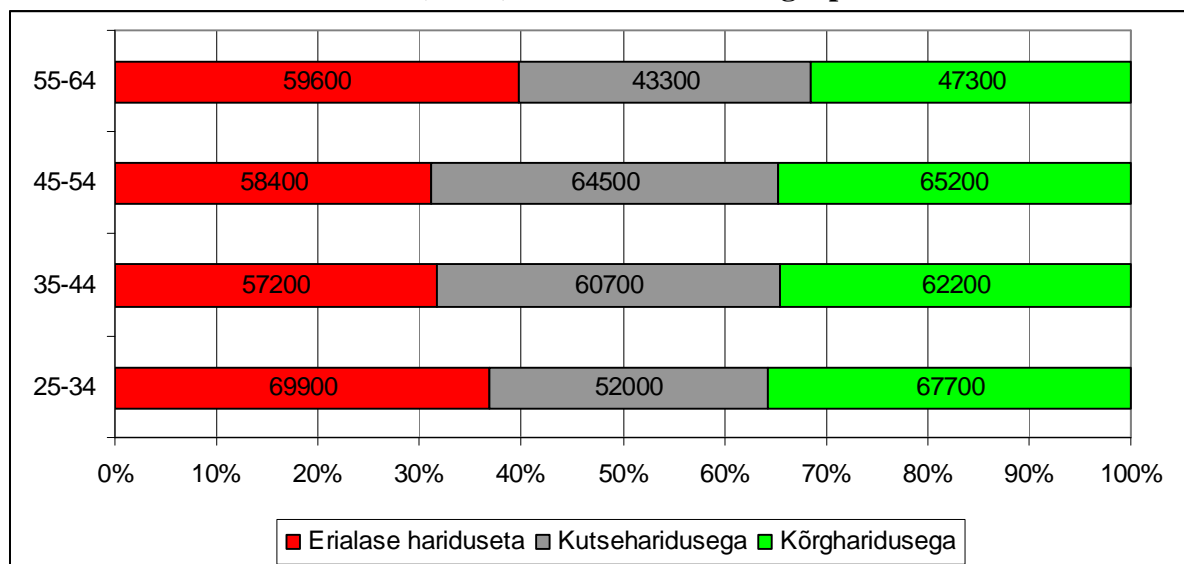
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Põhiharidus ja üldkeskharidus	37,0	35,7	35,0	34,5	34,0	33,8	33,7	34,2	34,6	32,5
Kutseharidus	34,1	34,2	34,6	35,0	34,7	33,0	33,1	32,6	31,1	31,6
Kolmanda taseme haridus	28,9	30,1	30,4	30,6	31,3	33,2	33,2	33,2	34,2	35,9
..keskeriharidus pärast keskharidust	11,4	11,7	11,4	11,5	11,3	10,8	10,4	10,7	10,1	10,4
..kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad	17,6	18,5	19,0	19,1	20,0	22,4	22,8	22,5	24,1	25,4

Allikas: Statistikaamet

Ilma erialase hariduseta inimeste hulgas on rohkem mehi kui naisi ning meeste hulgas on viimaste aastatega järjest suurenenud põhiharidusega meeste osakaal.

Vanusegruppide lõikes on ilma kutse- ja erialase hariduseta inimeste osakaal suurem vanemaeliste 55-64 ja noorte 25-34 vanusegruppides. Vanemaeliste vanusegrupp on lähema 10 aasta perspektiivis tööturul väljumas ning ei ole ilmselt enam väga motiveeritud tasemehariduses osalema. Suuremaks probleemiks on just noorte puudulik ettevalmistus tööturul toimetulemiseks, kuna nende tööalane karjäär on paljuski alles ees ning just nendest noortest sõltub Eesti tööjõu kvaliteet lähema 30 aasta perspektiivis.

Joonis. Tööealise elanikkonna (25-64) haridustase vanusegrupiti

Allikas: Statistikaamet

Põhi- ja üldkeskharidusega inimeste osakaal on veelgi suurem töötute hulgas. 2010. aasta esimese kvartali seisuga ei ole 47% töötutest mingisugust kutse- ega erialast ettevalmistust. Samas on töötute hulgas vaid 21,3% kolmanda taseme haridusega inimesi. Teise taseme haridusega töötutest moodustavad suurema osa üldkeskharidusega inimesed. Seega võib järeldada, et kõrgema haridustaseme ja hea erialase väljaõppega inimesed on tööturul edukamad ja satuvad suhteliselt harvemini töötute staatusesse.

Tabel. Registreeritud töötute hariduslik taust seisuga 31.03.2010, %

ESIMENE TASE / ISCED 1-2	19,3
Algharidus	2,2
Kutseharidus põhihariduseta	0,2
Põhiharidus	17,0
TEINE TASE / ISCED 3-4	59,0
Põhiharidus kutseharidusega	2,5
Kutsekeskharidus põhikoolibaasil	18,0
Üldkeskharidus	28,3
Kutsekeskharidus keskkoolibaasil	10,1
KOLMAS TASE / ISCED 5-6	21,3
Keskeriharidus	9,5
Kutsekõrgharidus (rakenduskõrgharidus)	2,7
Bakalaureuseõpe	6,5
Magistriõpe	2,6
Doktoriõpe	0,0
Määramata	0,3

Kokku	100,0
-------	-------

Allikas: Töötukassa

Kuna täiskasvanute täiendõpe on oluliselt tulemuslikum ja efektiivsem eelnevalt omandatud erialase tasemehariduse olemasolul, siis on ennekõike vaja oluliselt vähendada ilma kutse- ja erialase hariduseta täiskasvanute osakaalu tööjõu hulgas.

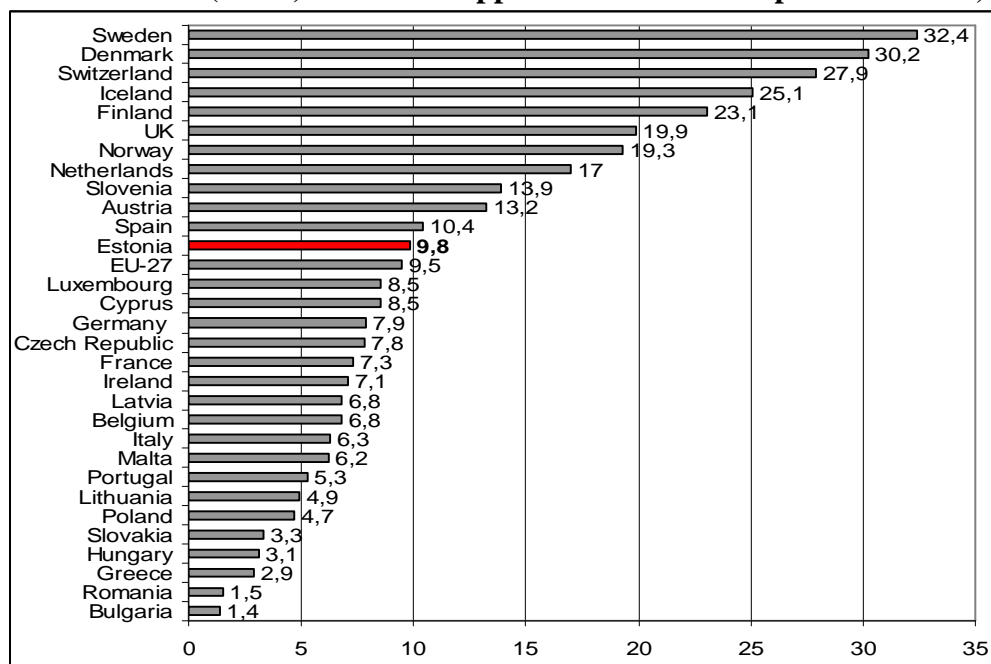
Täiskasvanute täiend- ja ümberõppesüsteemi arendamine

Majandusstruktuuris toimuvad muutused ning sellega seoses muutuvad ka ettevõtete vajadused ja ootused töötajate oskustele. Lisaks on toimumas ulatuslikud muutused energia- ja kliimapoliitikas ning rakendatakse tehnoloogiauuendusi, mille tulemusena tekib uut tüüpi töökohti, mis samuti eeldavad töötajatelt uusi oskuseid ja kiiret kohandumist.

Kõrgemat lisandväärtust loova majandusstruktuuri tekkimisel kasvab oluliselt vajadus kõrgelt kvalifitseeritud ja kõrgharidusega töötajate järele. Samal ajal suureneb veidi vajadus ka madalamat kvalifikatsioonitaset eeldavate ametikohtade järgi, kuid nende alade töötajatele esitatakse kõrgemaid kvalifikatsiooninõudeid kui seni – s.t ilma piisava väljaõppeta ei saa tulevikus teha ka lihttöid.

Täiskasvanute elukestvas õppes osalemine on viimase 10 aasta jooksul näidanud pidevat tõusutrendi ja jõudnud 10,6%-ga 2009.aastal üle EL-27 keskmist taset, kuid jääb siiski veel oluliselt alla põhjamaade ja paljude Lääne-Euroopa riikide näitajale.

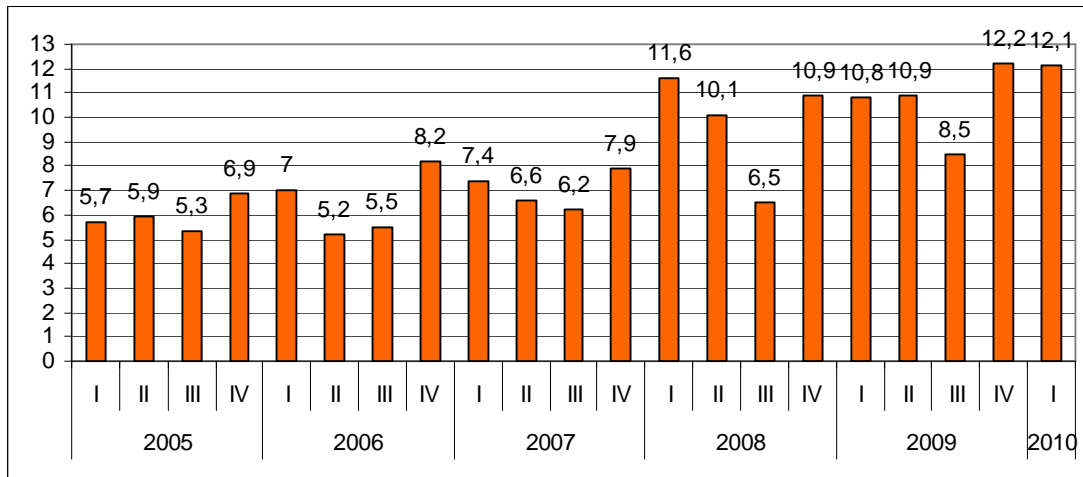
Täiskasvanute (25-64) elukestvas õppes osalemine Euroopa Liidus 2008, %

Allikas: Eurostat

2010. aastal on elukestvas õppes osalemine jätkuvalt suurenenud. I kvartalis ulatus täiskasvanute õppes osalemise määr 12,1%-ni, mis on eelnevate aastate I kvartalite võrdluses parim tulemus.

Joonis. Täiskasvanute (25-64) elukestvas õppes osalemine kvartalite lõikes 2005-2010, %

Allikas: Statistikaamet

Pidades silmas majandusstruktuuri muutuseid, siis vajadus paindlike ja tulemuslike täiskasvanute täiend- ja ümberõppe võimaluste järele on järjest kasvav.

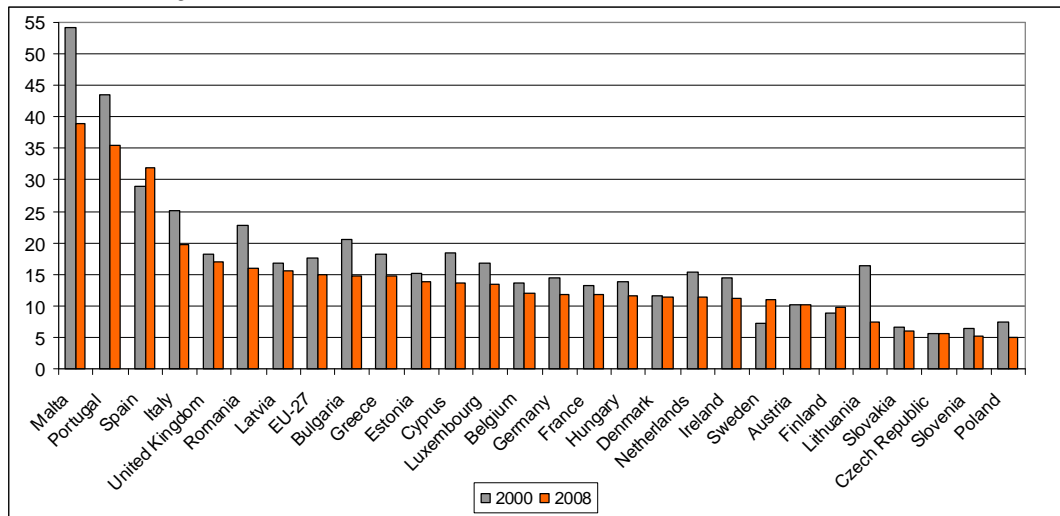
Noorte haridustee toetamine

Erialase hariduseta inimeste suurt osakaalu mõjutab varane haridustee poolelijätmine, koolist väljalangevus ja üldiselt madal huvi õpingute vastu. Tänapäevaste noorte õpingute kvaliteedist ja omandatud haridustasemest sõltub nende hilisem edukus tööturul ning Eesti tööjõu kvalifikatsioon ja tootlikkus pikemas perspektiivis.

2007. aasta andmetel oli haridussüsteemis 62,1% noortest vanusegrupis 15-24, mis on EL-27 keskmisega (59,4%) võrreldes kõrgem. Samas jääb see maha põhjamaade aga ka näiteks Sloveenia näitajatest, kus haridussüsteemis osalejate osakaal on vahemikus 66-70%. Haridustee pooleli jätnutel on suurem tõenäosus jääda töetuks, elada vaesusriskis või sattuda kuritegelikule teele. Seetõttu kasvab koos madala haridusega inimeste arvu kasvuga ka riigi sotsiaalkulutuste tase.

Eestis on 14% noori (18-24 vanusegrupis), kellel on omandatud ainult madalaim haridustase ning kes ei jätku õpinguid. Haridustee katkestajate osakaal on viimase 9 aasta jooksul väikeste kõikumistega püsinud 13-15% juures. Seega selget trendi positiivses suunas välja tuua ei saa. Euroopa Liidu riikide võrdluses on see keskmine näitaja.

Joonis. 18-24 aastased esimese taseme või madalama haridusega õpinguid mittejätkavad noored 2000 ja 2008, %

Allikas: Eurostat

Üldhariduses on koolist väljalangevus levinum 7.- 10.klassi õpilaste seas ja sagedamini on väljalangejateks poisid.

Tasemehariduses on koolist väljalangevus on suhteliselt suurem kutseõppes, kus igal aastal jätab kooli pooleli üle 20% õppureist. Kõrghariduses on väljalangevuse osakaal olnud viimasel ajal vahemikus 10-15%.

Viimastel aastatel on koolist väljalangevuse vähendamiseks rakendatud mitmeid meetmeid, mis leevendavad nii materiaalsetest põhjustest kui madalast õppimismotivatsioonist tingitud väljalangemist. Rakendatud on õpilaskodude programm toimetulekuraskustega perede lastele, kelle kodune olukord ei toeta lapse õppetööd. Sisse on seatud riiklik toetus sõidusoodustusteks ning õppevahendite ja õpikute soetamiseks.

Õpilaste motivatsiooni tõstmisele aitavad kaasa uued põhikooli ja gümnaasiumi riiklikud õppekavad ning välja on töötatud uus põhikooli ja gümnaasiumi seadus. Prioriteediks on olnud tugiisikute süsteemi väljaarendamine ja nõustamisteenuste arendamine. Käivitumas on maakondlikud õppe- ja nõustamiskeskused, mis peaksid toetama nii noori kui ka koolide pedagoogilist personali väljalangevuse vähendamisel. 2010. aastal rakendusid „tagasi kooli“ projektid, mille raames kooli pooleli jätnud noored saavad tasuta oma haridusteed jätkata.

Kuna nende meetmete täielik rakendumine toimub lähiaastatel, siis kajastub ka nende positiivne mõju statistikas veidi hiljem.

Tulevikus ilma kutse- ja erialase hariduseta töötajate arvu vähendamiseks on oluline tegeleda selle ennetamisega just tänaste noorte hulgas. Tänaused väärtushinnangud ja koolitüüpide rahastamisskeemid soodustavad noorte haridustee jätkamist üldkeskhariduses ka siis, kui noorel puudub motivatsioon minna edasi õppima kõrghariduse tasemel. Sellised haridusvalikud soodustavad üldkaskharidusega ilma tööturul nõutava ettevalmistuseta inimeste arvu suurenemist.

VÄLJAKUTSE: Tööjõu väljaõppe vastavusse viimine kaasaegse tööturu vajadustega ning kutse- või kõrghariduse tasemel erialase haridusega inimeste osakaalu suurendamine.

1) Tööjõu tootlikkuse suurendamiseks on oluline kaasaegsete oskustööjõu olemasolu ja ilma kutse- või erialase hariduseta inimeste osakaalu vähendamine tööturul.

2) Majandusstruktuuri muutustega kaasnevad uued töökohad nõuavad töötajatelt kõrgemat haridustaset ning teistsuguseid oskusi. Tööturu vajadustele vastavate oskuste ja haridusega inimesed leiavad suurema tõenäosusega rakendust ning see ennetab kõrge ja püsiva töötuse tekkimist.

3) Tööjõu oskuste tõstmiseks on ennekõike oluline noorte haridustee toetamine ning täiskasvanute täiend- ja ümberõppe arendamine.

Kõrghariduse konkurentsivõime

Kõrgharidusega inimeste hulk ja omandatud kõrghariduse kvaliteet on võtmetähtsusega majanduse kõrgema lisandväärtuse loomisel. Viimase üheksa aasta jooksul on kõrgharidusega inimeste osakaal stabiilselt kasvanud ning tõusnud 23,3%-lt 29,4%-ni.

Kõrgharidusega inimeste osakaal, %

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
EL-27	15,3	15,5	15,8	16,5	17,4	18,2	18,6	19,2	20,0	20,7
Eesti	23,3	24,1	24,2	24,5	25,2	27,3	27,3	27,2	28,1	29,4

Samas on IMD konkurentsivõime analüüs³⁹ ühe riigi konkurentsivõime takistusena välja toonud kvalifitseeritud töötajate puuduse, eelkõige on nõrkusena tõstetud esile kvalifitseeritud inseneride (54.koht 57 riigi seas) ja kompetentsete juhtide (53. koht 57 riigi seas) puudust.

Viimaste aastate reformid kõrghariduses on keskendunud kõrghariduse kvaliteedi tõstmisele ja kõrgkoolide koostöö suurendamisele. 2009. aastal avaldatud QS maailma ülikoolide edetabelis⁴⁰ oli esmakordselt esimese 600 ülikooli seas ka Tartu Ülikool.

Rahvusvaheline koostöö on üks võtmevaldkondi kõrghariduse kvaliteedi suurendamisel. Kõrghariduse konkurentsivõime tõstmisel on oluline nii rahvusvaheline koostöö ühisõppekavade arendamisel kui ka õppejõudude- ja tudengivahetus.

Eestis õppivate välisüliõpilaste arv on viimaste aastate jooksul pidevalt kasvanud: 2005/06. õppeaastal oli Eestis 872 välisüliõpilast, 2009/10. õppeaastal aga juba 1204 tudengit. Siiski oleks Eestis potentsiaali oluliselt rohkemate välistudengite vastuvõtmiseks.

Tänastest välisüliõpilastest õpib 46% sotsiaalteaduste, äriduse ja halduse õppevaldkonnas ja 20% humanitaaria ja kunstide õppevaldkonnas, teisi õppevaldkondi eelistatakse vähem.

Kui vaadata välisüliõpilaste jagunemist taseme lõikes, siis selgub, et enim välisüliõpilasi õpib bakalaureuseõppes (41%). Välist doktorantide arv on võrreldes 2005/06. õppeaastaga kasvanud 1,6 korda, 2009/10. õppeaastal õpib Eestis 148 välist doktoranti. Välist doktorantide suurim vastuvõtja on Tartu Ülikool, kus õpib 55% Eesti välist doktorantidest. Enim õpib välist doktorante Tartu Ülikooli humanitaaria õppesuunal, populaarseimaks on seejuures „Eesti ja soome-ugri keeleteaduse“

³⁹ IMD Competitiveness yearbook 2009

⁴⁰ QS World University Rankings

õppekava. Loodus- ja täppisteaduste ning tehnoloogia valdkondadesse on õppima asunud 28% välisdoktorantidest (2009/10. õppeaastal 42 doktoranti).

Eestis õppivate välisüliõpilaste arv 2000-2009

Õppekava järgne õpe	Välisüliõpilaste arv									
	2000/ 01	2001 /02	2002/ 03	2003 /04	2004/ 05	2005/ 06	2006/ 07	2007 /08	2008/ 09	2009/ 10
Rakenduslik suund (rakenduskõrgharidusõpe, diplomiõpe ja kutsekõrghariduslik õpe)					35	29	41	62	65	51
Bakalaureuseõpe (4+2 ja 3+2)					476	443	523	556	522	492
Bakalaureuseõppe ja magistriõppe integreeritud õppekavad					177	192	174	185	201	233
Magistriõpe (4+2, 3+2)+kõrgharidust eeldav 1-a. õpetajakoolitus					151	154	138	150	206	280
Doktoriõpe					45	54	68	79	85	148
Kokku	605	449	1090	830	884	872	944	1032	1079	1204

Allikas: EHIS

Enamik Eestis õppivatest tudengitest on pärit Euroopa riikidest (70%), seejuures pooled Soomest. Samas Lätist ja Leedust on pärit vastavalt 8% ja 2% kõigist Eestis õppivatest tudengitest. Seejuures Lätist pärit tudengite arv on viimase 5 aastaga langenud 174-lt 98-ni. Aasia riikidest tuleb 12% tudengitest ning Venemaalt 10%. Ameerika mandrilt on pärit 5,5% välistudengitest ning Aafrika riikidest 1,5%.

Viimaste aastatega on suurenenud ka Eestist pärit tudengite kõrghariduse omandamine välisriikide ülikoolides. 2007. aasta andmetel õppis Euroopa Liidu riikides kokku 3073 eesti tudengit. Kõige rohkem üliõpilasi õpib Saksamaal (740) ja Suurbritannias (710). Populaarne sihtriik on ka Soome, kus on 664 Eesti tudengit.

Tabel. Välismaal õppivad Eestist pärit üliõpilased peamiste sihtriikide järgi, 2000-2007

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
European Union (27 countries)	1333	1812	1794	1989	2261	2417	2767	3073
Germany	357	448	590	625	728	776	800	740
United Kingdom	72	83	108	106	103	187	455	710
Finland	463	474	493	528	576	599	629	664
Sweden	179	197	207	242	279	293	258	259
Denmark	27	30	54	94	103	116	116	152
France	51	69	68	104	107	106	123	122
Spain	92	335	80	78	143	106	81	104
Netherlands	4	6	5	7	10	29	52	76
Norway	42	51	55	53	75	83	78	71
Latvia	42	113	130	109	96	65	61	60
Italy	8	8	12	23	28	34	62	57
Austria	8	13	13	22	24	32	31	41
Japan	9	7	12	9	13	21	20	23
Switzerland	:	:	16	18	23	23	25	21
Ireland	0	1	0	7	7	7	14	20

Allikas: Eurostat

Lisaks tabelis toodule on OECD andmetel⁴¹ Ameerika Ühendriikides õppimas 245 ning Venemaal 558 eestlast. Seega on OECD poolt küsitatud riikides kõrgharidust omandamas kokku 4795 Eestist pärit üliõpilast.

VÄLJAKUTSE: Kõrghariduse rahvusvahelise konkurentsivõime suurendamine.

1) Kõrghariduse kvaliteedi tõstmine loob noortele võimalusi haridustee jätkamiseks Eestis ning parandab tippspetsialistide ettevalmistuse taset.

2) Eesti majanduse konkurentsivõime tõstmiseks on vaja luua soodne keskkond välistudengite ja potentsiaalsete tippspetsialistide Eestisse tulekuks. See aitab Eestisse luua teadus- ja kompetentsikeskuseid ning tagada ettevõtetele kõrgema kvaliteediga tööjõudu.

Hariduse rahastamine

Eesti valitsemissektori hariduskulutused moodustavad 6,25% SKP-st (2009), mis on EL riikide keskmisel tasemel. Kulutuste kogumaht on viimase 9 aasta jooksul kasvanud keskmiselt 10% aastas. Hariduskulude kasv on olnud kiirem suurema majanduskasvuga aastatel.

Üle poole hariduskuludest on suunatud üldharidusele, kus on ka õpilaste arv kõige suurem. Kõrghariduse rahastamiskulud on kaks korda suuremad võrreldes kutsehariduse rahastamisega.

Tabel. Valitsemissektori hariduskulutused haridustasemete lõikes, 2000-2009

Miljonites kroonides	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009*
Üldharidus	3 056	3 446	3 926	4 296	4 609	4 913	5 507	6 137	7 097	6 912
%SKP-st	3,17	3,16	3,23	3,15	3,04	2,81	2,66	2,51	2,82	3,22
Kutseharidus	493	526	552	590	673	959	1 170	1 425	1 340	1 442
%SKP-st	0,51	0,48	0,45	0,43	0,44	0,55	0,57	0,58	0,53	0,67
Kõrgharidus	982	1 058	1 288	1 375	1 540	1 586	1 741	2 516	2 684	2 998
%SKP-st	1,02	0,97	1,06	1,01	1,02	0,91	0,84	1,03	1,07	1,40
Muud hariduskulud*	641	717	881	979	1 064	1 215	1 418	1 738	2 062	2 074
Valitsemissektori hariduskulud kokku	5 172	5 747	6 647	7 241	7 886	8 672	9 836	11 816	13 183	13 426
Hariduskulude osakaal SKP-st	5,37	5,27	5,46	5,31	5,20	4,96	4,75	4,83	5,24	6,25

*Esialsed andmed

Allikas: Haridus- ja Teadusministeerium

Ehkki üldhariduse rahastamismahud on aasta-aastalt suurenenud, on alates 2000. aastast õpilaste arv üldhariduses kokku vähenenud ligikaudu 55 000 õppija võrra. Negatiivsest iibest tulenevat rahvastiku vähenemist iseloomustab kõige paremini põhikooli astmes õppivate noorte arvu muutus. Kui 2000. aastal oli põhikoolis 180,5 tuhat noort, siis 2008. aastaks oli see vähenenud 117,5 tuhandeni. Seega on põhikooliealiste noorte arv vähenenud kaheksa aastaga 63 000 õpilase võrra.

⁴¹ OECD „Education at a Glance 2009“

Tabel. Õpilaste arvu muutus 1990-2008, tuhat

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kokku	287,7	277,4	305,8	304	298,4	293	288,6	278,3	268,4	257,5	250,1
Üldharidus	225,4	221,1	218,6	213,8	206,7	199,1	190,9	181	171	162	154,5
..põhikooliaste	193,8	184,2	180,5	174,3	166,8	158,4	148,8	138,8	129,4	122,8	117,5
..gümnaasiumiaste	31,6	36,8	38	39,4	39,9	40,7	42,1	42,1	41,6	39,2	36,9
Kutseharidus	36,4	29,4	30,9	29,8	28,1	28,2	29,9	29	28,7	27,4	27,2
..defineerimata baasharidusega kutseõpe	.	1,7	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0	0,2	0,3	0,4
..põhiharidusel baseeruv kutseõpe	.	17,3	17,5	17,9	16,4	17,1	18,9	18,9	19	18,5	18,2
..keskharidusel baseeruv kutseõpe	.	10,4	13,2	11,7	11,5	10,8	10,8	10,1	9,5	8,6	8,7
Kõrgharidus	25,9	27,2	56,4	60,4	63,6	65,7	67,7	68,3	68,8	68,2	68,4
..rakenduskõrgharidusõpe	6,2	14,3	19,2	20,9	22,4	22,9	23
..kutsekõrgharidusõpe	.	.	5,6	7,6	5,1	1,9	0,3	0,1	0,1	0	0
..diplomiõpe	.	6,1	17,1	17,4	12,9	8,2	4,7	2,4	1,2	.	.
..bakalaureuseõpe	.	18	27,9	28,7	29,3	30	30,9	29,8	28,6	27,9	27,5
..integreeritud bakalaureuse- ja magistriõpe	2,1	2,6	3,1	3,5	3,7	3,9	4,1
..magistriõpe	.	2,6	4,3	5,1	6,4	7	7,8	9,7	10,7	11,1	11,3
..doktoriõpe	.	0,6	1,4	1,5	1,6	1,7	1,8	2	2,1	2,4	2,5

Allikas: Statistikaamet

Põhikooli õpilaste arvu kiire vähenemine perioodil 2000-2008 näitab, et lähitulevikus väheneb kõige rohkem gümnaasiumiastmes õppivate noorte arv. Statistikaameti rahvastikuprognosi kohaselt langeb gümnaasiumiõpilaste arv tänaselt 28,7 tuhandelt nelja aastaga 20 tuhandeni. Langustrendi näitab ka 7.-9. klassi õpilaste arvu prognoos, mis tähendab jätkuvat langust gümnaasiumiõpilaste arvus ka peale 2014. aastat.

Algkooli tasemel õpilaste arv veidi tõuseb, kuna sündivus on 2000ndatel aastatel võrreldes 1990ndatega suurenenud.

Perioodil 2000-2008 on vähenenud õppeasutuste arv kõigil haridustasemetel. Üldhariduskoolide arv on kokku langenud 18% võrra. Siiski suurem osa üldhariduse õppeasutuste vähenemisest on tulnud algkoolide arvu vähenemise arvelt. Gümnaasiumide arv on samal perioodil vähenenud vaid 6%.

Samas kutseõppeasutuste arv on viimase kaheksa aastaga vähenenud peaaegu poole võrra, vähenemine on toimunud nii riigi- kui erakutseõppeasutuste osas.

Tabel. Tasemeharidust pakkuvate õppeasutuste arv, 2000-2008

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Üldhariduskoolid	685	654	636	625	603	598	585	573	566
..algkoolid	155	132	117	110	98	93	85	82	79
..põhikoolid	289	282	279	276	267	265	264	261	260
..gümnaasiumid	241	240	240	239	238	240	236	230	227
Kutseõppeasutused	78	80	79	71	68	61	54	53	51
Kõrgkoolid	46	49	49	47	46	39	35	35	34

Allikas: Statistikaamet

Seega on viimaste aastate koolireformide käigus muudetud optimaalsemaks kutseõppeasutuste võrku, kuid senini on jäänud tähelepanu alt välja gümnaasiumivõrk.

Arvestades kiiret ja jätkuvat gümnaasiumiealiste noorte arvu vähenemist ning olemasolevate gümnaasiumide hulka on lähiaja väljakutseks optimaalse gümnaasiumide arvuni jõudmine, mis lähtub potentsiaalsest õppijate arvust ning õppe kvaliteedist.

VÄLJAKUTSE: Haridussüsteemi kohandumine demograafiliste muutustega.

1) Kvaliteetne haridus igal haridustasemel tagab inimestele edu tööturul ja kõrgema elukvaliteedi. Hea hariduse saanud inimesed panustavad oma teadmiste ja oskustega riigi konkurentsivõime suurendamisse.

2) Seoses noorte arvu kahanemisega väheneb tulevikus õppekohtade täituvus nii gümnaasiumides kui kutse- ja kõrgkoolides.

3) Hariduse kvaliteedi säilitamiseks ja tõstmiseks on oluline optimaalse koolivõrgu loomine, arvestades õpilaste arvu ning tasakaalu hariduse kättesaadavuse ja rahastamisvõimaluste vahel. Heal tasemel hariduse kättesaadavuse tagamine on eriti tähtis alus- ja põhihariduse tasandil, kuna selles vanuses laste olulist mahajäämust on raske hilisemas õppetöös kompenseerida.

TÖÖJÕU PAKKUMINE

Eesti on üks kiiremini vananeva rahvastikuga riike Euroopas. Rahvastiku vananemisega väheneb tööealiste inimeste osatähtsus rahvastikust. Tööjõu pakkumist lähitulevikus iseloomustab demograafiline töötururindeks, mis näitab eelseisval kümnendil tööturule sisenevate noorte (5-14-aastased) ja sealt vanuse tõttu väljalangevate inimeste (55-64-aastased) suhet. Kui indeks on ühest väiksem, siseneb järgmisel kümnendil tööturule vähem inimesi, kui sealt vanuse tõttu potentsiaalselt välja langeb.

Eesti keskmine töötururindeks on 0,81, kuid maakondade vahel on suhteliselt suured erinevused. Ainsana on indeks üle ühe Tartu maakonnas. Kõige rohkem kaotab tööjõudu Ida-Viru maakond (0,65) ja Hiiu maakond (0,69).

Tabel. Demograafiline töötururindeks, 2009

Kogu Eesti	0,81
Harju maakond	0,79
Hiiu maakond	0,69
Ida-Viru maakond	0,65
Jõgeva maakond	0,84
Järva maakond	0,79
Lääne maakond	0,77
Lääne-Viru maakond	0,91
Põlva maakond	0,83
Pärnu maakond	0,87
Rapla maakond	0,85
Saare maakond	0,74
Tartu maakond	1,01
Valga maakond	0,92
Viljandi maakond	0,81
Võru maakond	0,88

Allikas: Statistikaamet

Rahvastikuprognoside kohaselt väheneb tööealiste 15-64-aastaste inimeste arv võrreldes 2010. aastaga 63 600 inimese võrra ehk 7% aastaks 2020.

Ettevõtluse arendamiseks ja majanduskasvu tagamiseks on pikemas perspektiivis oluline suurendada tööjõu pakkumist. Seda eelkõige läbi tööealiste inimeste osakaalu suurendamise kogurahvastikust ja motiveerides rohkem inimesi tööturul osalema.

Tabel. 15-64-aastaste elanike arvu prognoos kuni 2030

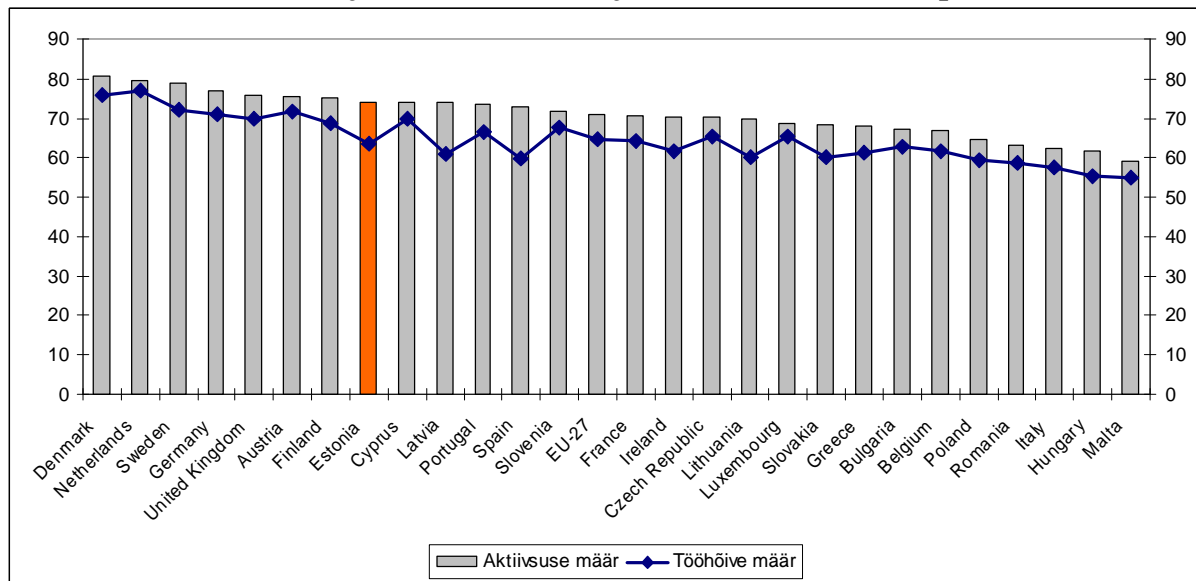
2010	908 000
2020	844 400
2030	809 100

Allikas: Statistikaamet

Tööjõu potentsiaal

Eesti tugevuseks on rahvastiku suhteliselt kõrge majanduslik aktiivsus, mis ei langenud ka majanduskriisi tulemusena. Lisaks on võrreldes paljude teiste riikidega Eesti eeliseks ka kõrge naiste osakaal tööjõus. Eestis on naiste tööjõus osalemise määr 70,6% võrreldes 64,3%-ga EL-27 riigis keskmiselt.

Joonis. 15-64-aastaste majanduslik aktiivsus ja tööhõive määr Euroopa Liidus 2009, %

Allikas: Eurostat

Vaatamata hetkel kõrgele töötuse tasemele on pikemas perspektiivis Eesti probleemiks saamas tööjõu puudus, seda just tööealise rahvastiku üldise vähenemistendentsi valguses. Tööjõu puuduse probleem avaldus juba ka majandusbuumi tipus 2007. aastal kui enamik ettevõtjaid pidas tööjõu puudust üheks ettevõtte arengut takistavaks teguriks. Ühiskonna vananemine on ühe majandusarengut takistava tegurina toodud ära ka IMD maailma konkurentsivõime aastaraamatus⁴².

Tööjõu puuduse leevendamiseks on juba astunud mitmeid samme. Üheks näiteks on üldise pensioniea tõstmise otsus praeguselt 63-aastalt 65-aastani, mille tulemusena lisandub alates 2026.

⁴² IMD World Competitiveness Yearbook 2009

aastast tööturule rohkem vanemaealisi töötajaid. Esialgsete hinnangute kohaselt suurendaks pensioniea tõstmine tööjõu pakkumist 15 000 – 20 000 inimese võrra.

Eestis on vanemaealiste inimeste tööjõus osalemine ja tööhõive olnud läbi aastate kõrge, olles üks kõrgemaid EL riikide võrdluses. Euroopa Liidus seatud vanemaealiste 50%-lise tööhõive eesmärgi ületas Eesti juba 2002. aastal. Statistikaameti andmetel oli 2009. aastal Eestis vanemaealiste hõivemääraks 60,4% (EL-27 oli see 46%). Juba mitmel aastal on Eesti vanemaealiste tööhõive määr EL riikide pingereas olnud Rootsi järel teisel kohal. Positiivse arenguna ei ole ka majanduskriis vanemaealiste hõivet oluliselt mõjutanud.

Vanemaealiste töötajate paremaks tööturule integreerimiseks on võtmetähtsusega vanemaealiste töötajate aktiivsem kaasamine elukestva õppe süsteemi, et nende oskused vastaksid tööturu vajadustele läbi terve tööelu ning erinevate paindlike töövormide loomine.

Vältimaks veelgi suuremat tööjõu potentsiaali vähenemist on lähiaastate väljakutseks ka tänaste töötute kiire tööturule integreerimine ja nende aktiivsuse säilitamine. Seejuures on oluline vältida pikaajaliste töötute ja heitunute arvu suurenemist, kuna nende tööturule toomine on hiljem suhteliselt keerukas ja kulukas.

Lisaks olemasoleva tööjõu potentsiaali maksimaalsele ärakasutamisele mängib tööjõuvajaduse katmisel olulist rolli ka tööjõu migratsioon. Võtmetähtsusega on just kõrge kvalifikatsiooni ja spetsiifilise oskusteabega võõrtööjõu oskuslik rakendamine.

2008. aastal jõustunud välismaalaste seaduse muudatustega lihtsustati kolmandatest riikidest pärit võõrtööjõu Eestisse lubamise reegleid ja protseduure. 2010. aasta jooksul on plaanis valmis saada teise muudatustepaketiga, millega võetakse üle EL „sinise kaardi“ direktiiv.

Töösuhete regulatsioon

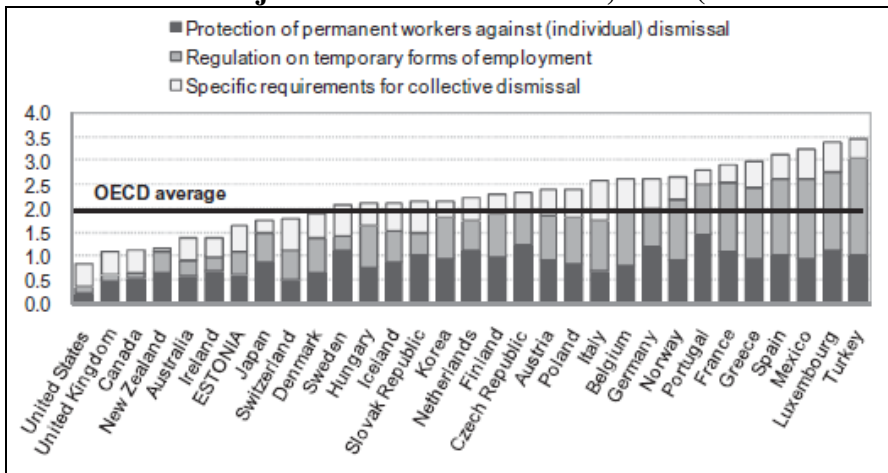
Erinevates rahvusvahelistes võrdlustes on Eesti senini silma paistnud suhteliselt jäiga töösuhete regulatsiooni poolest, mida on ka Euroopa Komisjon nimetanud üheks majanduskasvu takistavaks teguriks. Riikide üldist konkurentsivõimet ja tööturu paindlikkust hindab Maailmapank oma „Doing Business“ iga-aastastes raportites. Kui 2010. aasta raportis oli Eesti üldises ettevõtluskeskkonna pingereas kokkuvõttes 24. kohal 183 riigi hulgas, siis töösuhete regulatsiooni pingereas oli Eesti 161. kohal. Indeksi väärtustest nähtub, et enim ettevõtlust takistavateks teguriteks oli tööaja regulatsioon ja koondamiste keerukus.

Alates 1.juulist 2009 jõustus Eestis uus töölepinguseadus, mille eesmärgiks oli kaasajastada tööõigust ning viia see vastavusse tänapäevase majandusmudeliga. Uus seadus on osa turvalise paindlikkuse kontseptsiooni (flexicurity) rakendamisest Eesti tööturul, mis suurendab oluliselt tööturu paindlikkust ning vähendab ettevõtete halduskoormust töösuhete administreerimisel. Lisaks töölepingu normistikule koondab seadus endas töö- ja puhkeaja, puhkuse, palga ning varalise vastutuse regulatsiooni.

Hiljutine OECD raport⁴³ on töösuhete jäikuse indeksi arvutamisel Eesti puhul juba võtnud arvesse 2009. aastal jõustunud töölepinguseaduse muudatusi.

⁴³ OECD „Reviews of Labour Market and Social Policy. Estonia“ 2010

Joonis. Töösuhete jäikuse indeks skaalal 0-6, 2008 (Eesti andmed aastast 2009)

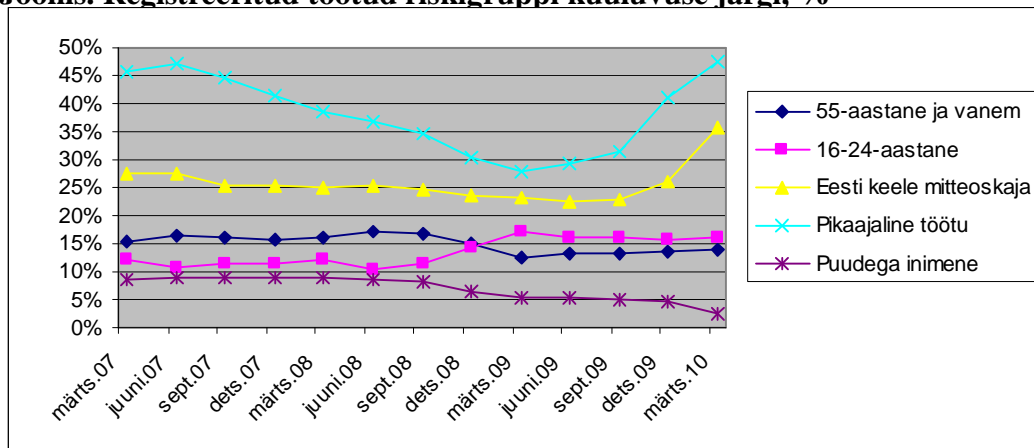
Allikas: OECD „Reviews of Labour Market and Social Policy: Estonia“ 2010

Töösuhete reformi tulemusena langes Eesti töösuhete jäikuse indeks varasemalt 2,4-lt 1,65-le, mis tähendab OECD riikide keskmisest paindlikumaid töösuhteid. Indeksi väärtuse vähenemist mõjutasid eelkõige koondamiste puhul etteteatamistähtaegade lühendamine, tähtajaliste töölepingute sõlmimise lihtsustamine ning vallandamise puhul tööle ennistamise või kompensatsiooni maksmise kohustuse vähendamine.

Aktiivne tööturupoliitika

Majanduskriisi tulemusena on perioodil 2008-2010 kiiresti suurenenud töötute arv. Suure uute töötute juurdevooluga vähenes 2008 ja 2009 aasta esimesel poolel pikaajaliste töötute osakaal registreeritud töötutest. Kuna uusi töökohti on sel perioodil juurde tekkinud suhteliselt vähe, siis on alates 2009. a teisest poolest pikaajaliste töötute osakaal registreeritud töötute hulgas taas tõusnud ning 2010. a esimeses kvartalis ulatub juba 47,4%. Kõigist töötutest moodustavad pikaajaliselt töötud 2010. aasta esimeses kvartalis 37,3%.

Joonis. Registreeritud töötud riskigrupi kuuluvuse järgi, %

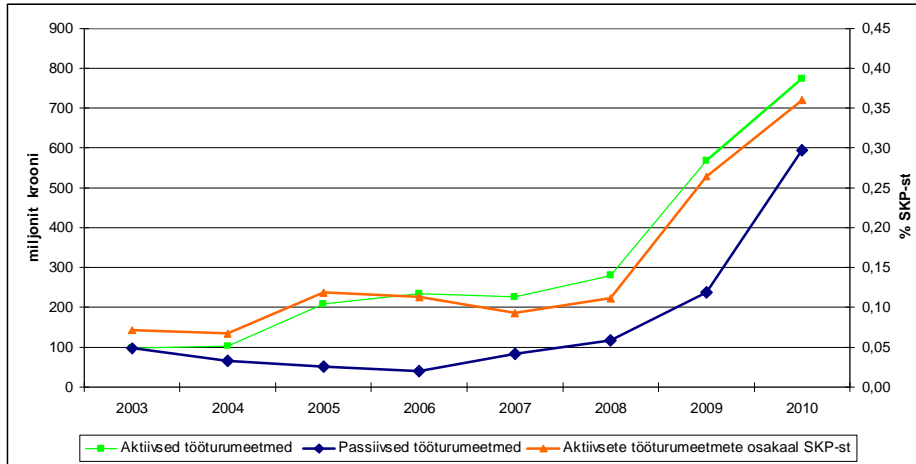

Allikas: Töötukassa

Kui majanduskriisi eelsel perioodil oli pikaajaliste töötute osakaal registreeritud töötutest 45-50%, siis võib eeldada, et aastatel 2010-2011 on see näitaja mõnevõrra kõrgem.

Pikaajaliste töötute ja muude riskirühmade tööturule toomiseks rakendatavad meetmed on riigile oluliselt kulukamad kui lühiajaliselt töötute tööturule integreerimine. Täna rahastatakse suuremat osa aktiivsest tööpoliitikast Euroopa Sotsiaalfondi vahenditest. Seoses töötute arvu kasvuga on aktiivseteks tööturumeetmeteks suunatud vahendeid veelgi suurendatud. Siiski saab Töötukassa vahendusel mingit teenust vaid ca 15% töötutest.

Joonis. Aktiivsete tööturumeetmete rahastamine 2003-2010

OECD raport Eesti tööturu- ja sotsiaalpoliitikast⁴⁴ toob välja, et aktiivsete tööturumeetmete valik on Eestis sarnane enamiku OECD riikidega, kuid nende rahastamine ja teenustes osalevate töötute osakaal on oluliselt madalamal tasemel kui teistes OECD riikides.

Tabel. Aktiivsete tööturumeetmete rahastamine osakaaluna SKP-st, 2008

	OECD	Eesti
Tööturuteenused ja administratiivsed kulud	0,15	0,06
... sh Töövahendus ja seotud tegevused	0,06	0,06
... sh Töötuskindlustushüvitise administreerimine	0,05	0,01
Tööturukoolitus	0,14	0,03
Töötamist soodustavad meetmed	0,10	0
Toetatud töö ja rehabilitatsioon	0,09	0,01
Töökohtade loomine	0,05	0
Ettevõtluse alustamise toetus	0,01	0,01
Kokku aktiivsed tööturumeetmed	0,56	0,11
Passiivsed tööturumeetmed	0,64	0,23
... sh töötuskindlustus	0,43	0,18
... sh töötutoetus	0,2	0,05

Allikas: OECD

Raportis on rõhutatud, et aktiivsete tööturumeetmete suuremahuline pakkumine on otstarbekas ainult siis, kui nende rakendamist suudetakse süstemaatiliselt jälgida ja nende efektiivsust hinnata. Aktiivse tööturupoliitika tulemuslikkuse tagamisel on suur roll poliitika rakendajal ehk Töötukassal.

⁴⁴ OECD „Reviews of Labour Market and Social Policy. Estonia“ 2010

Töötukassa ja Tööturuameti liitmist 2009. aastal hinnatakse raportis positiivselt, kuid teiste riikide kogemuste põhjal nähakse vajadust Töötukassa võimekuse suurendamiseks. Eriti puudutab see töötute igapäevast teenindamist, töökorraldust ja aktiivsete tööturuteenuste pakkumise efektiivsust, aga ka süsteemset aktiivse tööturupoliitika mõju ja tulemuslikkuse hindamist.

OECD on ühe kitsaskohana toonud esile aktiivsete tööturumeetmete vähest seotust toetuste ja hüvitiste maksmisega. Tugevam teenuste ja toetuste omavaheline seotus on vajalik parema tasakaalu loomiseks töötamist soodustavate motivaatorite ja töötuse perioodil sissetuleku tagamiseks makstavate hüvitiste vahel.

Arvestades tulevikus suurenevat vajadust tööturul aktiivsete inimeste erialase kvalifikatsiooni tõstmise ning paindliku ümberõppesüsteemi järele ning tööturult eemalolevatele riskigruppidele suunatud spetsiaalsete tööturumeetmete järele, siis on aktiivse tööpoliitika efektiivsuse tõstmine ning rahastamissüsteemi arendamine oluliseks väljakutseks.

VÄLJAKUTSE: Aktiivse tööturupoliitika mõju suurendamine ning rahastamise jätkusuutlikkus.

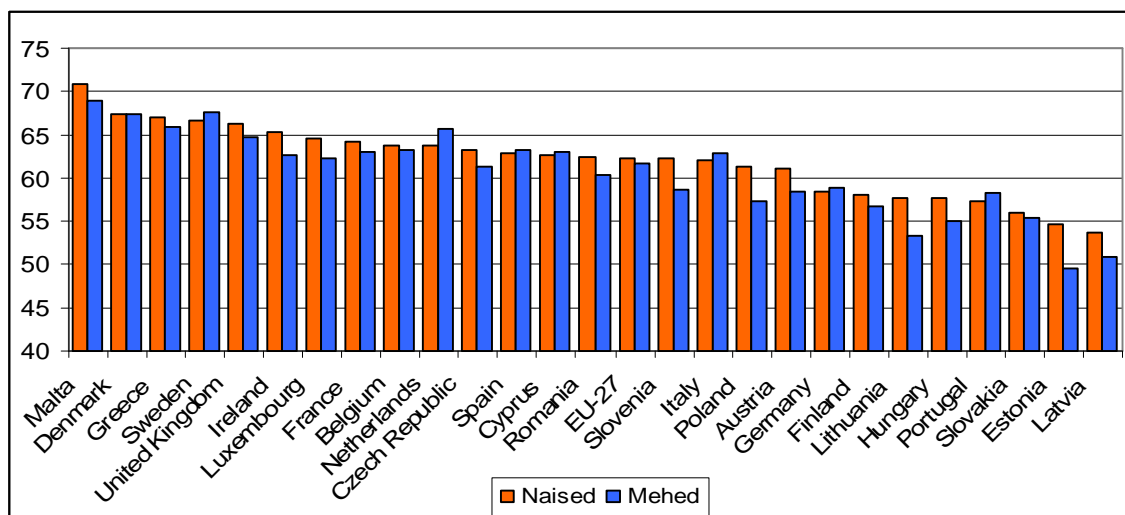
- 1) Tööjõu potentsiaali suurendamine läbi tööturult eemalolevate sihtgruppide tööhõive suurendamise
- 2) OECD hiljutine analüüs näitab, et Töötukassa ja Tööturuameti liitmine on olnud edukas, kuid suurte töötute arvu juures peaks Töötukassa oma tegevuse ümberkorraldamise kaudu aktiivsete tööturumeetmete efektiivsust ja mõju oluliselt suurendama.
- 3) Ainult riigieelarveline või EL vahenditest rahastamine ei pruugi olla pikemas perspektiivis jätkusuutlik. Vajalik on rahastamissüsteem, mis loob tugevama seose aktiivsete tööturumeetmete pakkumise ja inimestele makstavate hüvitiste/toetuste vahel.
- 4) Aktiivse tööturupoliitika tulemuslikkuse hindamiseks on vajalik rakendada süsteemne teenuste monitooringu ja mõjude hindamissüsteem.

Inimeste tervisekäitumine

Suurema tööjõu pakkumise ja kõrgema tootlikkuse saavutamise eelduseks on elanikkonna hea tervis ja pikk eluiga.

Inimeste oodatav eluiga on viimase 10 aasta jooksul stabiilselt tõusnud, kuid tervena elatud eluaastate poolest on Eesti EL-i viimaste seas. Naiste puhul on tervena elatud eluaastad sünnihetkel 54,6, meestel 49,5 aastat. Euroopa liidu keskmine on naiste puhul 62,3, meestel 61,6. Lisaks on Eestis ELi üks suuremaid erinevusi meeste ja naiste tervena elatud eluaastates.

Joonis. Tervena elatud eluaastad sünnihetkel, 2007

Allikas: Eurostat

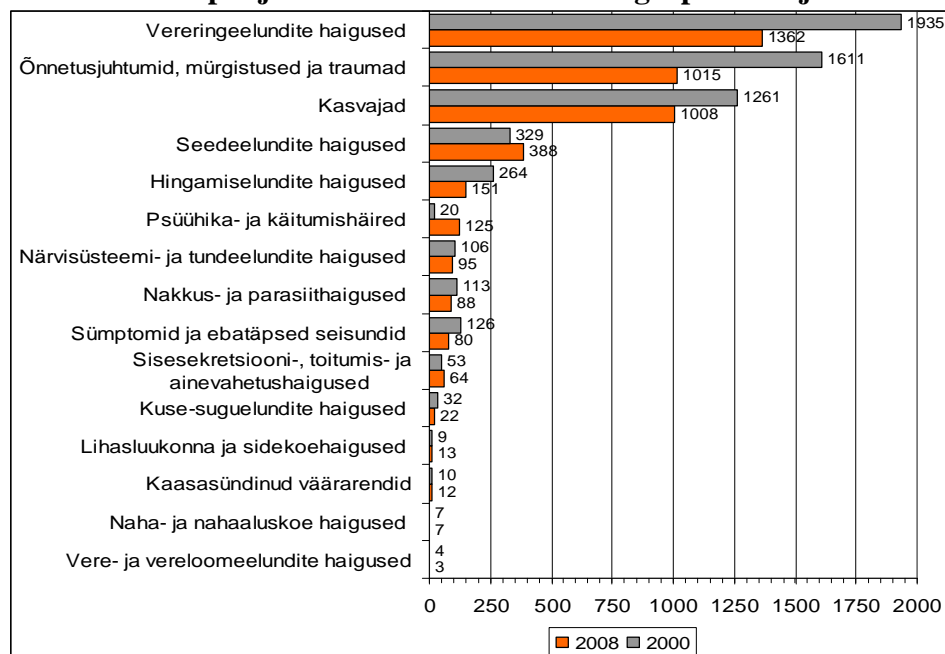
Suremus tööealiste inimeste (15-64-aastaste) vanusegrupis on viimase 10 aasta jooksul pidevalt vähenenud. Kui 2000. aastal suri selles vanusegrupis kokku 5885 inimest, siis 2008. aastaks vähenes see 4434 inimeseni.

Lisaks absoluutnumbritele on vähenenud ka 15-64-aastaste vanusegrupis surnud inimeste osakaal kõikidest surmajuhtumitest 32%-lt 2000. aastal 27%-ni aastal 2008.

Tööealiste inimeste suremusel saab välja tuua kolm peamist põhjust: südame ja vereringeelundite haigused, õnnetusjuhtumid ja traumad ning kasvaja. Muude surma põhjuste osatähtsus on oluliselt väiksem.

Samas saab ka enamiku surma põhjuste puhul välja tuua surmajuhtumite vähenemise 2000. ja 2008. aasta võrdluses.

Joonis. Surma põhjused 15-64 aastaste vanusegrupis 2000 ja 2008

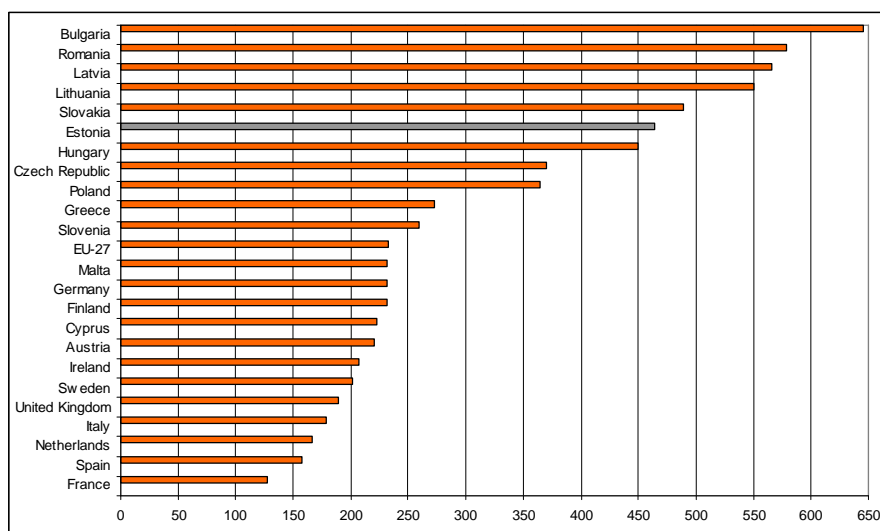
Allikas: Statistikaamet

Võrreldes 2000. aastaga on suurenenud surmajuhtumiste arv psüühika- ja käitumishäirete tagajärjel. Selle põhjuseks on eelkõige alkoholi ja narkootikumide tarbimise tagajärjel aset leidnud surmajuhtumid.

Haiguste ja õnnetusjuhtumite vähendamine

Südame- ja vereringeelundite haigused (SVH) on enneaegse töövõime kaotuse ja suremuse üks peamisi põhjuseid. Iga 100 000 elaniku kohta sureb selle tagajärjel ühe aasta jooksul vähemalt 250 meest ja 80 naist enne 65ndat eluaastat.

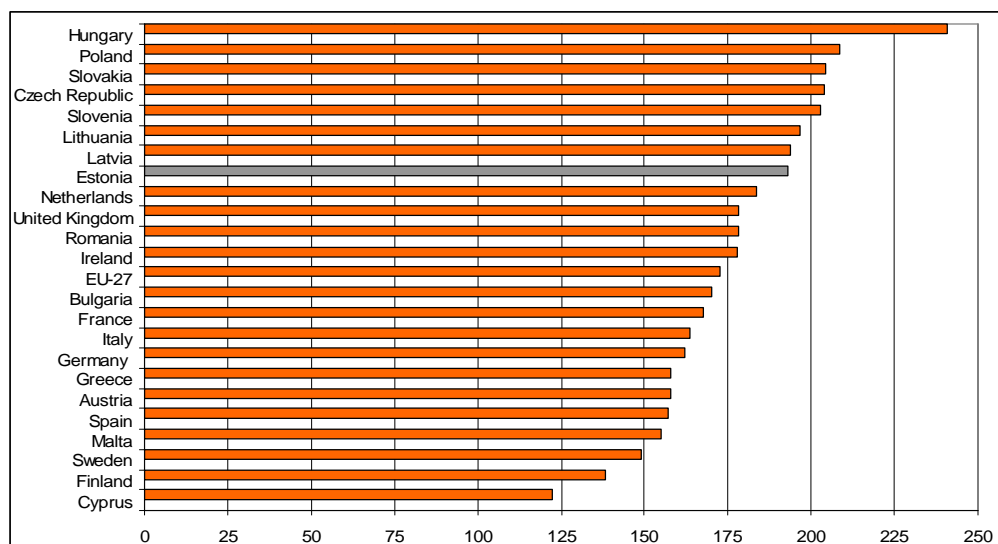
Joonis. Vereringeelundite haigustest põhjustatud surmajuhtumid 100 000 elaniku kohta, 2007

Allikas: Eurostat

Pahaloomulistest kasvajatest põhjustatud surmajuhtumiste osas on Eesti Euroopa Liidu riikide seas kaheksandal kohal. Märkimisväärne on asjaolu, et esimese kaheksa suurima suremusega riikide seas on ainult Ida-Euroopa riigid.

Joonis. Pahaloomulistest kasvajatest põhjustatud surmajuhtumid 100 000 elaniku kohta, 2007

Allikas: Eurostat

Tervisekäitumise parandamine

Südame- ja veresoonehaiguste tekkimise peamiseks käitumisriskideks on vähenenud liikumisaktiivsus, ebatervislikud toitumisharjumused ja suitsetamine. Olulisematest keskkonnariskidest ebatervislik töö- ja elukeskkond. On leitud, et isegi inimestel, kes juba põevad mingit SVH saab toitumisharjumuste, eluviisi ja keskkonna muutmisega pidurdada haiguse arengut.

1. Toitumisharjumused

Inimeste toitumisharjumused mõjutavad oluliselt varast haigestumist. Peamiseks probleemiks on liigrasvase toidu tarbimine ning vähenenud puu- ja juurvilja söömine.

Tabel. Värske puuvilja söömise sagedus viimase 7 päeva jooksul, %

		2000	2002	2004	2006	2008
Ei söönud	16-64	20	14,7	13,3	14,6	14,1
	16-24	20	11,6	10,2	17,4	12
	25-34	16,6	12,9	10,6	12,6	13,1
	35-44	18	15,4	13,6	12,3	10,6
	45-54	23,7	17,8	14,2	15,7	15,7
	55-64	22	15,8	18,3	14,7	19,8
1-2 päeval	16-64	32,7	35,6	37,2	29,2	26,6
	16-24	32	35,1	42,2	32,3	28,9
	25-34	31,5	32,9	36,4	25,7	25,8
	35-44	28,9	34,6	34,5	29,7	26,9
	45-54	33,9	36,4	38,1	26,7	26,2
	55-64	38,3	39,1	34,8	32	24,9
3-5 päeval	16-64	27,7	25,9	25,8	27	28,6
	16-24	29,3	28,1	26,1	25,8	32,5
	25-34	28,9	27,1	27,1	28,6	29,3
	35-44	30,1	26,8	26,1	29,3	28,5
	45-54	26,3	24,3	24,8	24,6	25,4

	55-64	23,4	22,8	24,6	27	27,6
6-7 päeval	16-64	19,6	23,8	23,7	29,2	30,7
	16-24	18,7	25,2	21,5	24,5	26,6
	25-34	23	27,1	25,9	33,1	31,9
	35-44	23	23,2	25,8	28,7	34
	45-54	16,1	21,5	22,9	33	32,7
	55-64	16,3	22,3	22,3	26,3	27,6

Allikas: Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas

2. Füüsiline aktiivsus

Inimeste osakaal, kes harrastavad tervisesporti 1 kord nädalas või harvem on 63%. Võrreldes 2000. aastaga on see küll üldiselt vähenenud, kuid suurenenud just noorte hulgas, 16-24-aastaste vanusegrupis.

Tabel. Tervisespordi harrastamise sagedus vanuserühma järgi, %

	Vanusegrupp	2000	2002	2004	2006	2008
1 kord nädalas või harvem	16-64	67,1	65,6	67,1	67,4	63
	16-24	44,1	52,5	47,6	53	49,6
	25-34	66,9	69,7	70,1	69,9	61,1
	35-44	71,5	67,9	74,2	69,8	64,9
	45-54	77,5	75,2	73,5	74,2	70,2
	55-64	75,3	62,3	71,7	70	70,2
	2-3 korda nädalas	16-64	17,7	18,2	20,4	20,2
16-24		29,8	25,8	34,5	29,7	30,1
25-34		20,2	17	20	20,6	24,7
35-44		16	17,4	16,1	19,4	23,1
45-54		12,7	13,7	16,5	17,1	17,3
55-64		9,3	16,9	12,8	13,6	14,3
Vähemalt 4 korda nädalas		16-64	15,2	16,1	12,5	12,4
	16-24	26,1	21,7	17,9	17,3	20,4
	25-34	12,8	13,3	9,9	9,6	14,2
	35-44	12,5	14,7	9,7	10,8	12
	45-54	9,8	11,1	10	8,7	12,5
	55-64	15,3	20,8	15,5	16,4	15,4

Allikas: Tervisestatistika ja terviseuuringute andmebaas

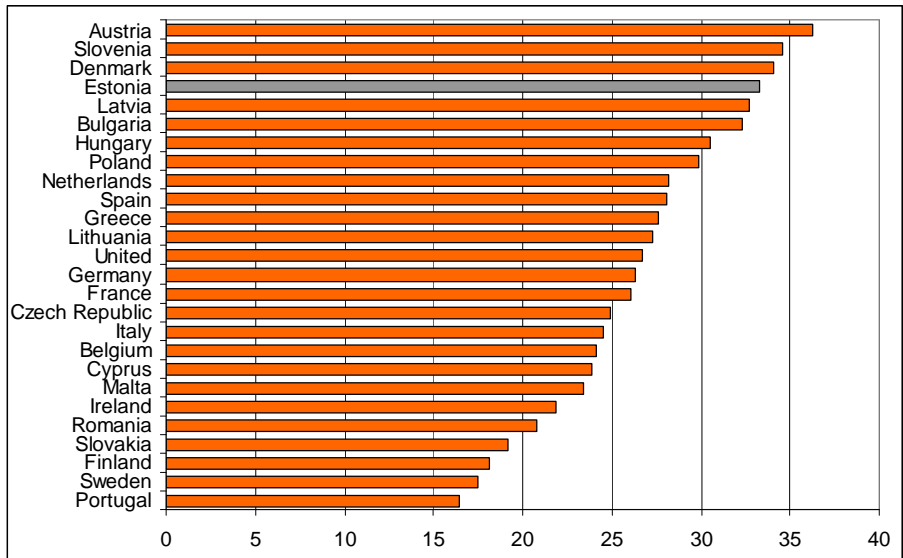
3. Suitsetamine ja alkoholi tarbimine

Välditavatest surmapõhjustest on suitsetamine üks olulisemaid välditavaid põhjuseid. Suitsetamine on peamiseks riskifaktoriks südame-veresoonkonna haigustesse ja vähki, eelkõige kopsuvähki haigestumisel. Eestis suitsetab igapäevaselt 33,3% inimestest. Sama suur on suitsetajate osakaal ka 15-24 aastaste noorte hulgas.

EL riikide võrdluses oleme igapäevasuitsetajate arvukuse poolest neljandal kohal Austria, Sloveenia ja Taani järel. Eurobaromeetri uuringu⁴⁵ järgi suitsetas 47% meestest ja 20% naistest. Euroopa Liidus keskmiselt olid vastavad näitajad 35% ja 25%. Enam suitsetavad enda hinnangul keskmisest madalamasse sotsiaalsesse gruppi kuuluvad inimesed.

⁴⁵ http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_332_fact_ee_en.pdf

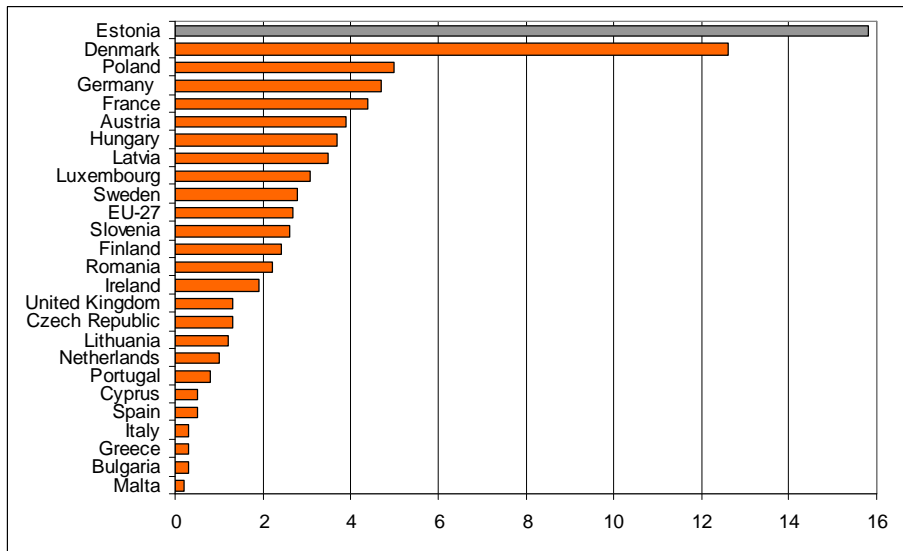
Joonis. Igapäevasuitsetajate osakaal kogurahvastikust, %

Allikas: Eurostat

Alkoholi tarbimine on Eestis suur, kuid EL võrdluses jääb see sarnasele tasemele põhjamaadega. Samas on Eesti riikide võrdluses esikohal alkoholi tarbimisest põhjustatud surmajuhtumite poolest.

Joonis. Alkoholi tarbimisest põhjustatud surmajuhtumid 100 000 elaniku kohta, 2007

Allikas: Eurostat

Aprillis 2010 avaldatud Eurobaromeetri küsitlusuuringu tulemuste kohaselt on Eesti inimesed suhteliselt hästi teadlikud alkoholi tarbimisega kaasnevatest haigustest. Tervelt 93% vastanutest oli teadlik võimalikest kaasnevatest südamehaigustest, mis oli Euroopa Liidu riikide hulgas kõrgeim tulemus, EL-27 keskmine oli 86%. 91% vastanutest Eestis olid teadlikud võimalikest alkoholi tarbimise tagajärjel tekkivatest sünnidefektidest, samas kui EL-27 keskmine oli 84%.

Samuti olid Eesti inimesed EL keskmisega võrreldes teadlikumad alkoholi tarbimisega kaasnevatest sotsiaalsetest probleemidest nagu vägivald, lähisuhteprobleemid, tootlikkuse langus tööl ning koolis edasijõudmatus.

Võrreldes teiste riikidega arvab suhteliselt vähem eestlasi, et alkoholi tarbimise ja selle tagajärgede eest vastutab individ ise. Eestis kaldutakse arvama (45% vastanutest), et riiklik poliitika peab sekkuma ja kaitsma inimesi alkoholi negatiivsete mõjude eest.

Kokkuvõttes põhjustavad halb tervisekäitumine, sh toitumisharjumused, vähene füüsiline aktiivsus ja liigne alkoholi tarbimine ning suitsetamine haigestumisi ja enneaegset suremust ning tähendab seetõttu ühiskonnale suurt inimressursi ja tööjõu kadu.

Haigustest ja varasest suremusest tingitud tööjõu kadu iseloomustab tervisekaotuse indikaator. Rahvastiku tervisekaotus näitab parima võimaliku ning tegeliku tervise vahelist lõhet kaotatud eluaastates. Sotsiaalministeeriumi ja Tartu Ülikooli koostöös valminud uuringust selgub, et Eesti rahvastik kaotas 2006. aastal kokku 474 521 eluaastat, sellest mehed 224 710 ja naised 249 811 eluaastat.

Kui aluseks võtta Eesti rahvastiku sama aasta keskmine eeldatav eluiga (73 aastat sünnil), siis on 2006. aasta tervisekaotus samaväärne 6498 inimese kaotusega. Tööealises elanikkonnas kaotatud eluaastate tulemusena läks aga kaduma kuni 50 000 töötundi.

Tervisekaotus jaguneb üsna võrdselt enneaegsetest surmadest (52%) ja haigustest ning vigastustest (48%) tingitud tervisekaotuseks.

Ligikaudu 37% kaotatud eluaastatest on Eestis põhjustatud südame-veresoonkonna haigustest ja nendest tingitud enneaegsetest surmadest. Põhjustest järgnevad kasvajakad ja vigastused ning mürgistused, mis moodustavad vastavalt 15% ja 10% kogu Eesti tervisekaotusest. Mõlema haigusrühma puhul on väga suur roll enneaegsetest surmadest tingitud eluaastate kaotusel. Näiteks meeste vigastuste ja mürgistuste tervisekaotuse puhul ulatub suremuskaotuse osakaal 93% ni.

Viimaste aastate positiivsete muutustena rahvastiku tervisekaotuses tuleb esile tõsta enneaegsete surmade rolli vähenemist tervisekaotuse põhjusena. Eriti märkimisväärne on just südame-veresoonkonna haigustest ning vigastustest ja mürgistustest tuleneva suremuskaotuse vähenemine. Samal ajal on siiski pidevalt suurenenud haigestumisest tingitud tervisekaotus, mis kokkuvõttes on toonud kaasa kaotatud eluaastate arvu kasvu võrreldes 2000. aastaga.

VÄLJAKUTSE: Tervena elatud eluaastate suurendamine läbi tervisekäitumise parandamise ja õnnetusjuhtumite edasise vähendamise.

- 1) Halb tervisekäitumine ja sellest tulenev enneaegne haigestumine ja suremus põhjustavad suurt inimressursi ja tööjõu kadu ning suurendavad koormust tervishoiusüsteemile.
- 2) Tõhusa ennetustöö ja inimeste terviseteadlikkuse tõstmisega on võimalik haigestumisi oluliselt vähendada ja seeläbi tervena elatud eluaastaid pikendada.

